

**INTERNATIONAL JOURNAL OF COMMUNICATION AND
MEDIA RESEARCH**

JULY 2023

VOLUME 3

ISSUE 2

INJOCMER

International Journal of Communication and Media Research

Uluslararası İletişim ve Medya Araştırmaları Dergisi

**ULUSLARARASI İLETİŞİM VE MEDYA ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

TEMMUZ 2023

CİLT 3

SAYI 2

e-ISSN: 2757-7414

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Refik POLAT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Prof. Dr. Fatih BAYRAM

Editör / Editor

Doç. Dr. Arzu KALAFAT ÇAT

Yardımcı Editör / Vice Editor

Arş. Gör. Mesut YILMAZ

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ayşe YILMAZ

Dr. Burak TÜRTEEN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Nilgün TUTAL CHEVIRON

Prof. Dr. Hüseyin KÖSE

Doç. Dr. Bahar AŞÇI

Doç. Dr. Mustafa İNCE

Dr. Bedirhan KARAKURLUK

Dr. Mevlüt Can KOÇAK

Dr. Mustafa CebraİL SADAKAOĞLU

Dr. Dina SEPTIANI

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Enver Özgür GÖNENÇ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL (Manas Üniversitesi)

Prof. Dr. Hakan TEMİZTÜRK (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Alev Fatoş PARSA (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Aytekin CAN (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih BAYRAM (Karabük Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet OKTAV (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Şevki İŞIKLI (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet YILMAZ (Ordu Üniversitesi)

Prof. Dr. İktihar Ali GHUMRO (Shah Abdul Latif University)

Prof. Sasmita SAMANTA (KIIT University)

Prof. Andra SECELEANU (Universitatea Andrei Saguna)

Prof. Mohd SHUKRI (Management & Science University)

Prof. Khaled Hamed SHNİKAT (Al- Balqa' Applied University)

Doç. Dr. Ahmet AKGÜL (Marmara Üniversitesi)

Dr. I. G. A. K. Satrya WIBAWA (Universitas Airlangga)

Dr. Andra SECELEANU (Andrei Saguna University)

Dr. Sheikh Mohammad Shafiul ISLAM (Daffodil International University)

Dr. Mohammad Rezal HAMZAH – (Faculty of Applied and Human Sciences Universiti)

Dr. N. NAZINI (Sathyabama Institute of Science and Technology)

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. Mesut YILMAZ

Kapak Tasarımı / Cover Design

Dr. Faruk AŞLAKCI

Logo Tasarımı / Logo Design

Dr. Bedirhan KARAKURLUK

Yayın Türü / Publication Type

Sürelî Yayın / Periodical

Yayın Tarihi / Publication Date

Temmuz 2023 / July 2023

Yayımcı / Publisher

Karabük Üniversitesi ©

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Doç. Dr. Arzu KALAFAT ÇAT

Karabük Üniversitesi Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi

Safranbolu/KARABÜK

Tel: 0 (370) 418 8690

Faks: 0 (370) 418 8756

E-mail: arzukalafatcat@karabuk.edu.tr

Dergi Adresi / Journal Address

injecmer.karabuk.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

Begüm AYDIN	The Relationship Between Empathic Tendency and Communication Skills: An Investigation on Undergraduates at Karabuk University Department of	26
Zafer AKAR	Arabesk Filmlerde Oryantalist İzler: <i>Derbeder</i> Filmi Örneği	47
Mehmet Kemal KUTLU & Alparslan BAK	Scopus Veri Tabanında Yer Alan Türkiye’de Yazılmış Ürün Yerleştirme Konulu Akademik Çalışmaların	71
Ekin Kadir Selçuk	Türkiye İslamcılığında Özgün Bir Odak: Ercümend Özkan ve İktibas Dergisi	83

Atıf Bilgisi: Aydın, B. (2023). The Relationship Between Empathic Tendency and Communication Skills: An Investigation on Undergraduates at Karabük University Department of Public Relations and Publicity, *Injocmer*, 3(2), 26-46.

Makale Geliş Tarihi:

10 Mart 2023

Makale Kabul Tarihi:

12 Temmuz 2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Empatik Eğilim ve İletişim Becerisi İlişkisi: Karabük Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama*

Begüm AYDIN¹

ÖZ

Bu çalışmada bireylerin sahip oldukları iletişim becerileri ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki incelenmekte olup çalışmanın evrenini Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, bireylerin sahip oldukları iletişim becerileri ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkiyi açıklamak ve katılımcıların cinsiyeti, aldıkları halkla ilişkiler eğitimi, ebeveynlerinin eğitim durumu gibi faktörlerin bu değişkenler üzerinde anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünün 231 öğrencisinden anket yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Hipotezler Pearson korelasyon testi, regresyon analizi, t-testi ve ANOVA analizi ile test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda empatik eğilim ile iletişim becerileri arasında orta düzeyde, pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca empatik eğilimin iletişim becerilerini anlamlı şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Anne-baba eğitim durumu ile empatik eğilim arasında ve anne eğitim durumu ile iletişim becerileri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamış, yalnızca baba eğitim durumu ile iletişim becerileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Halkla ilişkiler eğitimi sınıf düzeyi ile empatik eğilim arasında da anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüş, ancak halkla ilişkiler eğitimi sınıf düzeyi ile iletişim becerileri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Anlamlı farklılığın 1. sınıflar ile üst sınıflar arasında bulunduğu, 2. sınıftan itibaren gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. 1 sınıftan sonra 2. ve 3. sınıflarda yükselen ortalamaların 4. sınıfta düştüğü ancak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Son olarak kadınların empatik eğilimleri ile iletişim becerileri arasında da anlamlı bir farklılık görülürken, kadınların empatik eğilimlerinin ve iletişim becerilerinin erkeklerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim Becerileri, Empatik Eğilim, Halkla İlişkiler ve Tanıtım

*Bu çalışma, 06.06.2022 tarihli yayımlanmış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yeni Medya ve İletişim Ana Bilim Dalı Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Öğrencisi, begum-an@live.com, ORCID: 0000-0001-6539-3034.

The Relationship Between Empathic Tendency and Communication Skills: An Investigation on Undergraduates at Karabuk University Department of Public Relations and Publicity

ABSTRACT

This study discussed the relationship between the communication skills of individuals and their empathic tendency levels, and the population of this study consisted of the undergraduates of Karabuk University Faculty of Business, Department of Public Relations and Publicity. One of the aims of the study is to explain the relationship between the communication skills and empathic tendencies of individuals. The other aim is to determine whether factors such as gender, public relations education and the educational status of parents make a significant difference in these variables. Data were obtained from 231 undergraduates by survey method. Hypotheses were tested with Pearson correlation test, regression analysis, t-test, and ANOVA analysis. In conclusion of the study, a moderate, positive, and significant relationship was found between empathic tendency and communication skills. Also, it was found that empathic tendency significantly predicted communication skills. Between the education level of the parents and empathic tendency, and between the education level of the mother and communication skills wasn't found significant difference but a significant difference was found only between the education level of the father and communication skills. It was observed that there wasn't a significant difference between public relations education grade level and empathic tendency, but a significant difference was determined between public relations education grade level and communication skills. Finally, while there was a significant difference between the empathic tendencies and communication skills of females, it was determined that females' empathic tendencies and communication skills were significantly higher than males.

Keywords: Communication Skills, Empathic Tendency, Public Relations and Publicity

INTRODUCTION

The individual communicates with other individuals around him to lead a healthy life throughout his life. It is known that the transfer of sense, thoughts, and ideas between the sender and the receiver generates communication. So, the sender and receiver, also called source and destination, are seen as the two terminal points of the communication process. In the case of a transfer of information from the source to the target, situations such as receiving feedback from the target and the target has specific communication skills ensure that the communication is a quality process. Communication skills can be sorted as positive qualities such as understanding and perceiving the other in the right way, listening to the other effectively, exhibiting empathetic approaches, being unprejudiced and fair. Individuals who have high communication skills can communicate easier with individuals around them. Quality communication consists of two separate individuals understanding each other in the right ways. It can be deduced that individuals should respect each other and be able to understand each other's feelings, situations, and thoughts based on this idea. Therefore, it can be said that the necessity of empathy for quality communication is undeniable. The notion of empathy has many definitions in literature and society, just as the notion of communication. Mostly, empathy is defined as the individual understanding the emotions and thoughts of other individuals correctly and the ability to put himself in the place of others. The potential of an individual to put himself in the place of another in his daily life and to look at his situation from his eyes is called empathic tendency. The topic of the study is the notions of communication skills and empathic tendencies. The scope of the study consists of the undergraduates of Karabuk University Public Relations and Publicity Department. The focus of the public relations and publicity department is to train public relations specialists who establish and maintain positive relations with the environment and institutions. It should be noted that public relations specialty aims to train individuals who are extroverted, sociable and have high social skills. Therefore, it can be said that the public relations education that undergraduates receive during their education contributes to them about development of communication skills, as well as theoretical knowledge about the field. That is why it can be said that individuals who are undergraduates of public relations and publicity department in the context of their own communication skills, how they evaluate their own

communication skills and how much they have empathetic tendency possess a significant place in both their social and business lives. Therefore, it is thought that the evaluation of the individuals' own communication skills and the determination of their empathic tendencies are substantial in terms of increasing their individual awareness and increasing their probability of being successful in the public relations sector. The main aim of the research is to examine the relationships between the level of empathic tendency of individuals and their communication skills in the context of certain variables. In other words, it is aimed to determine how the empathic tendencies and communication skills of Karabuk University Public Relations and Publicity undergraduates create a relationship in the context of certain variables and whether these relationships make a significant difference. As a consequence of that the empathic tendencies and communication skills of individuals were revealed, and the relationship between empathic tendency and communication skills was examined within the frame of factors such as gender, public relations education grade, and parent education status in this study. When the literature is investigated, it is seen that there are various studies (Dzhanuzakov, Türkçapar, Yasul, & Çakar, 2020; Gamsızkan & Cangür, 2019; Günönü Kurt ve Sarıtaş, 2019; İrak, Taşcıoğlu, Dal ve Tunç, 2017; Mutlu, Şentürk ve Zorba, 2014; Kadakal ve Alver, 2017; Karaman, Tatlı ve Yavuzekinci, 2017) which investigate university undergraduates' empathic tendency and communication skills in the context of different variables (gender, age, parental education level, faculty, grade level). It is comprehended that studies are generally aimed at determining empathic tendency or communication skills in the context of certain variables. However, it is seen that there are not many studies which conducted to determine the empathic tendency and communication skills of public relations and publicity undergraduates. Within the scope of the study, it was applied to 231 undergraduates in the Department of Public Relations and Publicity at Karabuk University two different scales, namely Empathic Tendency Scale (Dökmen, 1988) and Communication Skills Evaluation Scale (Korkut, 1996). It was also asked to fill in personal information forms in addition to these scales. It was investigated whether there was a significant relationship between the empathic tendency levels of the undergraduates and their communication skills thanks to the data obtained through these scales and this relationship was tried to be interpreted in the context of factors such as gender, public relations education grade level, parent education status.

Empathy and all sub-branches of empathy are within the sphere of psychology and there are many studies on the topic. Likewise, there are many studies on communication and all sub-branches of communication. The notions of communication and empathy are important phenomena that confront the individual in every area where the individual exists. In this context, one of the main reasons why there are many studies on these notions; It may be that these two notions are present in all areas of life of the individual. First of all, it was mentioned the subjects of empathy, empathic tendency, communication, and communication skills in terms of the topic of this research. In addition, the research method, study group, data collection tools were explained, reliability analyzes for the scales were carried out, statistical analyzes were made and the findings were explained. In conclusion, the results were discussed through the findings, the limitations of the research were mentioned, and suggestions were made for future research.

1. Empathy and Empathic Tendency

Empathy can be defined in many different ways in literature and society. It is defined in its simplest and most understandable form as the ability of the individual to understand the feelings and thoughts of the other person correctly and to put himself in the place of the other person. According to Dymond (1949), empathy is the phenomenon of incorporation another's ideas, feelings, and actions through imagination into one's own. According to Hogan (1969),

empathy is the state of comprehension of another's situation in the mind and in an imaginary context or even if the individual has never experienced the same things, the ability of the understanding the feelings of the other individuals. It has been expressed by many researchers for years that the notion of empathy exists with its mental and emotional aspects. Indeed, Rotenberg (1974) proposed to define mental and emotional perspectives as "empathy" and "sympathy" rather than defining them as two different aspects of empathy. Thus, careful examination of cognitive and affective conceptualizations provides a comprehension of the contribution of each to the development of empathy. Shantz (1975), on the other hand, stated that the concept of empathy can be defined from either a cognitive or an emotional point of view. While the perception or comprehension of how another person is feeling forms the cognitive framework, the emotional framework refers to the reality of others' feelings and thoughts in the context of empathy. Many definitions have been made about the notion of empathy for a long time, empathy has been studied and the perspective of the notion of empathy has changed constantly. Dökmen (2021, p. 157), who has worked on empathy for years and developed empathy scales by producing an empathy model, defines empathy as the situation of an individual's comprehension veritably of another individual's feelings and ideas by taking himself for another and he states that this definition seems simple but there are many theoretical elements behind this. The potential of an individual to take himself for another in his daily life and to look at his situation from his eyes is characterized as an empathic tendency.

Hoffman (2000, p. 29), who researches empathy and the development of empathy, states that empathy is defined in two ways by psychologists. First, empathy is the cognitive awareness of another individual's internal states. As a second definition, empathy is an indirect emotional response to another individual. McDonald and Messinger (2011) stated that the ability to empathize typically develops early and rapidly, and they also discussed the factors which make easier this development. Accordingly, the factors which contribute to the development of empathy are respectively remarked as genetic factors, neurodevelopmental factors, temperament, imitation, parenting, and parent-child relationship quality. In the context of the development of empathy, Moore (1990) stated that the ability to comprehend the emotional states of others may increase in direct proportion to the age of the individual in terms of deciphering complex emotions, but a positive relationship between age and empathy may not be expected. Thus, although the development of empathy increases with age, generally a part of the development process may also occur through acquiring more information.

Heyes (2018), who argues that empathy is not in our genes but a subsequently learned phenomenon, states that opinions about empathy are deeply divided; however, each researcher who is interested in this topic defines empathy as an instinct preferred by evolution to make the individual a better parent or a better individual. Accordingly, it is widely accepted that empathy is an innate mechanism. Heyes challenges this perception. He argues that empathy is not innate in the individual, it emerges over time, through experiences and social-environmental factors and develops depending on all these. Similar to the aforementioned view, Rogers (1983) emphasizes that empathy is a subsequently learned ability and an individual's characteristic. In addition, Rogers states that this feature is a skill that cannot be found in everyone and that even those who have it can develop this skill further through education. When the relevant literature is examined, it is seen that many researchers examine the notion of empathy as "cognitive" and "emotional" empathy. In addition to these, it is seen that some researchers emphasize only one of these two items. Dökmen (1988) stated that Dymond, Shelton, and Hogan are placed in the cognitive part of empathy by Gladstein and Rochester, and Stewart, Shaw, and Brewer are placed in the emotional part. In addition, Chandler (1973), Krauss and Glucksberg (1969),

Maratsos (1973), and Hoy (1975) focused on the cognitive aspect of the notion of empathy with their measurement models; however, Rothenberg (1970), Borke (1973), Mebraian and Epstein (1972) pointed out the emotional aspect of the notion of empathy. While Feschbach (1975) emphasized the cognitive and emotional aspects of empathy, Ianotti (1975) also discussed the notion of empathy in a cognitive and emotional context.

According to Dökmen (2021, pp. 158-159), while an individual to puts oneself in another's place in a figurative context and comprehending another individual's thoughts is a mental activity; it is an emotional action to create in own self and feel the same feelings that the other individual has at that moment. Dökmen who points out that there are serious differences of opinion among researchers about the components of empathy, states that some researchers emphasize the cognitive aspect of empathy, while others examine the emotional aspect. In this case, Dökmen states that for empathy to be fully realized, the consensus of the majority is that "empathy consists of cognitive and emotional components".

Tarhan (2020, s. 164-165) describes the important steps of empathy as loving and sharing, and empathy is not only an emotion but also an understanding skill. The notion of empathy consists of two main concepts as "empathic tendency" and "empathic skill". Dökmen (1988) defined empathic tendency as the potential of individuals to empathize in daily life and developed an Empathic Tendency Scale (EES) to evaluate the potential of individuals to empathize in their daily lives. Empathic tendency generates the emotional universe of empathy and expresses an individual's ability to empathize. On the other hand, empathic skill shows the state of being able to empathize (Dökmen, 1994, Akt: Karaca, Açıkgöz, & Akkuş, 2013).

Within the scope of the notion of empathy, which is also expressed as "Eşduyum" in Turkish, the individual puts himself in the shoes of other individuals and thus can understand their feelings and thoughts, behaviors, attitudes, and lifestyles (Bach, 1983). Accordingly, while empathic tendency expresses the potential of understanding other individuals in the right way in social life; it can be said that the issues of empathy and empathic tendency have been the topics of many researches for years and have become significant things in life of the individual in the context of both social and business life.

2. Communication

Communication is a way of transmitting one's own feelings and thoughts to other individuals and at the same time comprehension of other individuals. It can be said that the most fundamental feature of communication is meaning-making. Mutlu (1998, p. 168) states that there are many definitions of the notion of communication and these definitions differ according to the approach of those who define it. Zıllıoğlu (1993, p. 2) defines the notion of communication, in the context of human communication, as "be realized of the accumulation, transfer, and transaction of pieces of information, thoughts, feelings through symbols in common and different time and space dimensions".

The word communication comes from the old French "communication" in the context of its origin. It is known that the word communication is derived from the Latin word "communicationem" (Williams, 2018, p. 88). The word communication, whose meaning expands over time; has been used in the sense of "composing common knowledge, common feeling, common sensitivity, common opinion" (Tokgöz, 2015, p. 19). Fiske (2019, p. 71) describes the phenomenon of communication as "face-to-face conversation, television, information dissemination, hairstyle, literary criticism" and underlines that an infinite number of additions can be made to the list. Zıllıoğlu (2010, p. 33) states that communication is used to meet different interactions and meanings. According to him, communication in the context of

message transaction is present in the life of each living species; however, there is the transfer of feelings, ideas, and informations by using symbols and signs only among individuals. In the most general and familiar sense, communication is the situation in which an individual transfers information to another individual or individuals. In this context, communication can also be considered as a transfer or message event (Yatkın & Yatkın, 2020, p. 14). Erdoğan (2011, p. 37) who expresses that the individual is a biological and social being, states that the biological side of the individual is related to the physical existence and the maintenance of this state of existence. He states that the social side, on the other hand, is related to both physical existence and the organized existence of himself and others in society. While human psychology is present to a lesser extent in the emergence of the social side, there is more social production, distribution, and consumption. In this context, communication is a set of ideological actions which are the necessary condition for the individual to create and develop his or her biological, spiritual, and social existence. Communication is a required condition for the existence of the individual and society. It is impossible that the individual to maintain his/her own and social existence in the absence of communication (Erdogan & Alemdar, 2010, p. 27). According to Cüceloğlu (1993, p. 8), individuals are in communication with each other even if they are not aware of it in their daily lives. So, it means that there is not obligation to behave in a certain behavior for communication is exist. The case of not acting any attitude also composes a meaningful message within its context. Dökmen (2021, p. 37) briefly defines communication as the process of creating and transmission of information and adding meaning.

According to Luhmann (1992), communication is a reality that emerges in its own way just like life and consciousness. Accordingly, Luhmann stated that communication emerges by means of to be synthesized 3 different selections the choice of information, the choice of the pronunciation of the information, and the right or wrong understanding of this information. Murphy (1991), on the other hand, defined communication as "the transmission of messages from the sender to the receiver" and stated that describe to something is different from expressing the essence of something. He stated that the probability of the first doesn't require the second and so these 2 actions are rationally independent of each other.

It could be said that communication between individual or individuals occurs on the basis of a process. The aim of the communication process, which requires a transmitter who expresses his thoughts with certain symbols and a receiver who analyzes and perceives these symbols; is to create the thoughts of the transmitter in the receiver. In short, mutual influence, change, and repetition among the elements are compulsory topics in the notion of process. It seems like a requirement to approach the phenomenon of communication as a state of permanency (Yılmaz, 2003, p. 19).

The main aim of communication is to generate interaction among individuals. Effective communication is when the information which transmitted by the source is transferred to the receiver in accordance with the purpose of the source (Eroğlu, 1996). For effective communication, the source requires to choose the images which can best and most accurately express the information wants to transmit and transmit them to the target via an appropriate channel. In addition to this requirement, the receiver should be able to comprehend what the source narrates with the symbols which are expressed and be able to interpret these symbols in accordance with the meaning of the source's target (Sever, 1998).

2.1. Communication Skills

It is known that communication is the process of transference of the feelings and thoughts of individuals to other individuals around them. There are skills that individuals should

have in order that this process can be an effective process. These skills are called all the behaviors that enable individuals to communicate effectively. All of the attitudes and behaviors which provide effective communication in society such as active listening, expression of oneself clearly and apprehensibly, and transferring the message to the target on the basis of respect and empathy, are classified as "communication skills". The most important and first step of effective communication is that individuals could be good listeners. It is known that it is necessary for the individual to primarily perform active listening in the context of effective communication. The individual should discover how to use the feedback process consistently and correctly to be a good listener; thus, communication ceases to be one-way and becomes two-way (Cüceloğlu, 1993, p. 115). By this means, while the messages received by the target return to the source in a more concrete way, the source feels that is listened to in effect by the target. It is known that most of the problems in communication arise from the inability to listen effectively. Therefore, listening actively is not only hearing what is said but also can perceive the message in what is said.

Hartley (2014, p. 99) states that good listening is generally defined as active listening. According to him, in the communication process, the individual should not only deeply understand the information he receives from the other individual, but also encourage the other one to talk and show that he is interested in the topic. Şahin (2015, p. 32) who defends that communication skills have a substantial place in the context of interpersonal communication (family relations, friendship relations, internal communication), lists the qualities that an individual should have for good and effective communication; respecting both oneself and others, adopting an empathetic understanding, possessing an active listening skill, speaking in concrete ways, being clear when expressing oneself, usage the "I language", transmitting the message completely, taking a transparent attitude based on respect, usage of verbal and nonverbal messages in the same harmony. Communication skills were examined under the subtitles as "ego-improving language, active listening, effective talking, self-knowledge-self-disclosure, empathy and well use of nonverbal communication elements" within the scope of the study.

According to Buluş, Atan, and Sarıkaya (2017), ego-improving language is a skill that positively affects an individuals' self in the process of interpersonal relations and the positive aspects of the individuals are emphasized through ego-enhancing language in the communication process. In other words, the deficiencies of individuals are expressed by emphasizing their positive aspects of them without causing them to see themselves as inadequate. Thus, it is tried that a positive direction is made that individuals can overcome these deficiencies.

Active listening is so substantial phenomenon in the context of effective communication. One of the substantial points in the context of active listening is an accurate perception. Active listening is required for accurate perception. Active listening means that care about the other person and what he or she transmits. A good listener should, first of all, give importance to the other person. (Eroğlu, 2013, p. 10) According to Çankaya (2015, p. 99) who states that the listener should be much more active and careful in the context of active listening, an active listening environment is created if the listener listens to the speaker without prejudice during the active listening process. In this context, being unprejudiced and not taking a critical attitude during active listening are substantial factors in the formation of an effective listening environment. On the other hand, Mutlu (1998, p. 126) defines the notion of active listening as "the process of returning a listener's thought (both in content and emotion) to the speaker about what the speaker's intention is".

Another substantial factor in effective communication in the context of communication skills is effective speech. The more the individual speaks beautifully and effectively, the more the individual's message will be successful. According to Işık (2011, p. 83), speaking beautifully and effectively is a quality that many people want to possess. However, the ability to speak beautifully and effectively is directly related to the general culture, knowledge, and experience of the individual. If the knowledge and vocabulary of the individual is insufficient in an effective speech, likely, the message will not be conveyed correctly. In addition to all these, there are other qualities that an individual must possess to have an effective speech. These are diction, emphasis, articulation, intonation, and pause.

Another substantial point in the context of communication skills is self-knowledge-self-disclosure. The notion of self-knowledge can be defined as all the information that an individual is aware of about oneself. Sezer (2010, p. 38) states that the core of the individual is a very substantial phenomenon in the communication process. The more the individual is aware of his own feelings and thoughts and the more the individual establishes a good relationship with oneself, the more the state of the individual's self-knowledge will develop. The individual who knows oneself becomes more transparent about oneself in line with his/her own will and opens oneself up. According to Çetinkaya (2015, p. 136), "self-disclosure", which is a substantial factor for individuals to get to know and understand each other better, contributes to the maintenance of the relations that develop between individuals in a secure way.

The notion of empathy is also so substantial in relation to communication skills. During the communication process, it is not enough that the individual only hears the other individual. It is necessary to understand and think about what the individual says, and to perform active listening. An individual who has the ability to empathize should be able to look at events and situations from his point of view, by putting oneself in the speaker's shoes. In the context of empathic communication, the listener should try to understand the value judgments of the speaker. (Akman, 2011, p. 64) Güngör (2013, p. 131), who draws attention to the fact that the individual should know the individual or individuals very well and be able to integrate with them, summarizes empathy as "it does not make sense for politicians to lecture on democracy and freedom ideals to people struggling with unemployment and trying to account for a slice of bread to feed their children". Thus, it is not possible to talk about quality communication in an order where the individual cannot empathize with other individuals and cannot put oneself in their place.

In conclusion, one of the elements which generate communication skills is the good usage of non-verbal communication elements. Nonverbal communication is a type of communication between individuals, which is created by means other than speech (Mutlu, 1998, p. 318). The notion of nonverbal communication is expressed in English as "nonverbal communication" and "body language". In this context, it entered Turkish as "body language" or "body language" (Eğinli, 2013, p. 137). Nonverbal communication constitutes a major part of communication and is frequently used in the context of creating meaning and sharing in all areas of daily life without being conscious of it (Zıllıoğlu, 2010, p. 159). According to Güngör (2013, p. 79), who states that there are many different types of nonverbal communication, the most common of these types is mimic which is known as facial and eye movements. The prerequisite for effective communication is that the individual's words and facial and eye movements are similar. Accordingly, if the person says I love you to the other person, but this statement does not match the facial and eye movements, there is trouble here. Hand and arm movements which are also known as gestures are another type of nonverbal communication. Such bodily movements, in other words, body language, are nonverbal communication

elements According to Schober (2003, p. 30), nonverbal communication is divided into three areas as voice communication, silent communication, and objective communication. Voice communication covers phenomena that are closely related to language. These can be exemplified as accents and gaps of speech, or by laughing and sighing independently of language. Silent communication refers to visible body movements and includes only visual body language. Objective communication, on the other hand, is expressed as phenomena that complement the images of individuals. Phenomena that vary according to the preferences of individuals, such as clothes, home, and desk, can be given as examples of objective communication. Today, nonverbal communication is generally considered in the context of two separate channels. These two channels which are called the visible channel and the semi-linguistic channel, express different contexts. While the visible channel defines gestures, eye contact, facial expressions, and distance; the semi-linguistic channel defines situations such as the loudness and rhythm of the voice. One of the sub-branches of nonverbal communication is the form of silence. Silence is also considered by many researchers as a form of trans language communication and often, depending on the situation, it can interrupt quality communication (Sezer, 2010, p. 222).

3. Research Model and Method

The model of the research is relational screening and difference analysis. The research consists of relationship analysis method for empathy and communication skills and difference analysis for demographic factors and education level.

3.1. Research Ethics Committee Approval

Ethics committee approval was required within the scope of the study and ethics committee approval was obtained by applying to the committee through the ethics committee application form. The ethics committee name, date, and issue number pieces of information are as follows;

Name of Ethics Evaluation Committee: Karabuk University Social and Human Sciences Research Ethics Committee,

Date of Ethics Evaluation Decision: 13.10.2021,

Ethics Evaluation Document Issue Number: 2021/09- 26.

3.2. Participants

The universe of the research consists of undergraduates of Karabuk University, Faculty of Business Administration, Department of Public Relations and Publicity. Since the 559 undergraduates who were enrolled in the department in the 2021-2022 academic year, those who continue their education actively could not be determined exactly, 400 undergraduates studying in this department were reached through the survey which is prepared to collect data. 316 reliable surveys were taken from the participants, and the survey data of about 85 participants were eliminated because they gave the same answers to the reverse-coded items. The lowest sample size was calculated as 218 with a 95% confidence interval and 5% margin of error from the research population (Gürbüz & Şahin, 2016, p. 132). Thus, hypothesis tests were carried out with the data from 231 surveys. 41.6% of the sample consists of male and 58.4% of female participants.

3.3. Data Collection Tools

The survey was used as one of the primary data collection methods in this study. The data collection tool consists of three parts. The first part consists of items to determine the demographic characteristics of the participants. Participants were asked about age, gender, parental education level, and participants' grade level in this part. The second part of the survey is the Empathic Tendency Scale (ETS) developed by Dökmen (1988). This scale, which was found to have a Cronbach Alpha coefficient of 0.82 in Dökmen's study, consists of 20 items, and 5-point Likert-type responses are received in this scale. Participants respond to 20 items on a scale of 1 (Totally Opposite) to 5 (Totally Appropriate), in the manner corresponding to the statement they think which is appropriate for them. Items 3,6,7,8,11,12,13,15th of the survey were reverse-coded. After the survey data are collected, the answers to these items are reversed and the collection process is carried out over the answers. In this scale, a participant can get a minimum of 20 and a maximum of 100 points, and it is accepted that the higher the score of the participant, the higher his empathic tendency. The third part of the survey consists of the Communication Skills Evaluation Scale (CSES) developed by Korkut (1996). This scale, which was found to have a Cronbach Alpha coefficient of 0.80 in Korkut's study, consists of 25 items, and 5-point Likert-type responses are received in this scale. Participants respond to 25 items between 1 (Never) and 5 (Always), in the manner corresponding to the statement they think which is appropriate for them. The high score obtained from the scale without reverse items means that individuals evaluate their communication skills positively.

3.4. Reliability Analysis of ETS and CSES

The Cronbach Alpha reliability value was calculated in the reliability analysis to test the reliability of the scales. The Cronbach alpha value should be above 0.70 to ensure reliability (Nunnally & Bernstein, 1994, s. 265). The Cronbach Alpha value was found to be 0.72 for ETS and 0.91 for CSES as a result of the reliability analysis. Thus, the Cronbach Alpha value was found to be above 0.70 for all scales which was used in the study, and reliability was ensured for all variables.

3.5. Statistical Analysis

The data which was collected through the survey forms were tabularized with the Microsoft Office Excel package program. Logical testing and data extraction processes were carried out for the reverse-coded items. The analysis of the data which was considered to be healthy was made in the SPSS package program. Statistical tests were carried out by using the frequency, standard deviation, and average values of the data. Cronbach Alpha statistics were used to test the reliability of the scales which were used in the study. Hypothesis tests were performed on the scales whose reliability was accepted by means of the Pearson correlation test, regression analysis, t-test, and ANOVA test.

4. Findings

The undergraduates in the department of public relations and publicity who participated in the research show a distribution according to the variables of gender, grade level, education level of mother and father within the scope of demographic information. It is seen that 41.6% (96 people) were male and 58.4% (135 people) female participants of the 231 participants who were received healthy feedback. In the context of distribution by grade level, 29.4% (68 people) of the sample are 1st grade, 20.8% (48 people) of the sample are 2nd grade, 20.3% (47 people) of the sample are 3rd grade, 29.4% (68 people) are 4th grade. It is observed when the distributions of the participants intended to Mother's Educational Status is examined, the mothers of 5.6% (13 people) of the participants are illiterate. The mothers of 35.5% (82 people) of the participants are primary school graduates, the mothers of 29.9% (69 people) of the

participants are middle school graduates, the mothers of 17.7% (41 people) of the participants are high school graduates, the mothers of 11.3% (26 people) of the participants are bachelor's degree or higher degree graduates. When the distributions of the participants intended Father's Educational Status is examined, it is seen that there are no illiterate fathers in the participants, the fathers of 26.8% (62 people) of the participants are primary school graduates, the fathers of 25.1% (58 people) of the participants are middle school graduates, the fathers of 30.7% (71 people) of the participants are high school graduates, and the fathers of 17.3% (40 people) of the participants are bachelor's degree or higher graduates.

Table 1: Test Result of Pearson Correlation Intended to Determine The Relationship Between Empathic Tendency and Communication Skills

Variables	N	R	P
Empathic Tendency	231	.516	.000
Communication Skills			

According to the results of the Pearson correlation test, which was conducted to determine the relationship between the empathic tendencies of the participants and their communication skills, a moderate, positive, and significant relationship was found between the empathic tendency and communication skills ($r=.516$, $p=.000$). 26% of the participants' communication skills variance is explained by empathic tendency ($r^2= 0.266$).

Table 2: Result of Simple Linear Regression Analysis of Empathic Tendency to Explain Communication Skills

	R	R ²	F	P	B	T	P
Empathy	.527	.278	86,864	.000	8,696	9,320	.000

Simple linear regression analysis was performed to examine the effect of empathic tendency on communication skills. According to simple linear regression analysis, the empathic tendency is a significant precursor of communication skills ($F=86,864$, $p<.05$). Empathic tendency explains 27% of the variance of the communication skills. When the empathic tendencies of the participants increase by 1 unit, their communication skills increase by 8,696 units. The formula which describes communication skills is as follows; $53,557+ 8.696 x$ empathic tendency. Simple linear regression analysis results between empathic tendency and communication skills are available in Table 2.

Table 3: ANOVA Test Result on Comparison of Father's Educational Status and Communication Skills Test Scores

	Sum of Squares	Sd	Mean Squares	F	P
Between Groups	858,777	3	286,259	2,649	.05
In Groups	24532,963	227	108,075		
Total	25391,740	230			

Groups	N	\bar{x}	Ss	Primary School	Middle School	High School
Primary school	62	87,63	8,945			
Middle School	58	84,36	11,111	p>.05		
High School	71	86,42	10,285	p>.05	p>.05	
Undergraduate and Higher	40	82,18	11.558	P<.05	p>.05	P>.05

According to the results of the ANOVA test conducted to determine whether there is a significant difference between the parental education status and the empathic tendencies of the participants, there was no significant difference between the parental education status and the empathic tendencies of the participants. According to the results of the ANOVA test conducted to determine whether there is a significant difference between the parental education level and the communication skills of the participants, there was no significant difference between the mother's education status and the communication skills of the participants, while a significant difference was found between the father's education level and the communication skills of the participants [$F(3, 227) = 2.649, p=0.05$].

The Bonferroni test was used as a Post-Hoc test to determine between which groups the difference was. According to the results of this test, the communication skills of the participants whose father's education level is undergraduate or higher are significantly different from the communication skills of the participants whose father's education level is primary school ($p<0.05$). The communication skills of the groups do not increase linearly with the education level of the father, and the communication skills of the participants decrease as the education level of the father increases. According to the effect size of Partial Eta Square, father's education level explains 3% of communication skills.

Table 4: ANOVA Test Result on Comparison of Public Relations Education Grade Level and Communication Skills Test Scores

	Sum Squares	Sd	Mean Squares	F	P	
Between Groups	2835,416	3	945,139	7,512	.000	
In Groups	29191,109	227	125,824			
Total	32016,525	230				
Groups	N	\bar{x}	Ss	1st Grade	2nd Grade	3rd Grade
1st Grade	68	94,869	11,702			

2nd Grade	48	101,588	10,340	P<.05		
3rd Grade	47	103,437	11,472	P<.05	p>.05	
4th Grade	68	102,205	11,161	P<.05	p>.05	P>.05

According to the results of the ANOVA test conducted to determine whether there is a significant difference between the public relations education grade level and empathic tendency and communication skills, it was determined that there was no significant difference between the public relations education grade level and the empathic tendencies of the participants [$p>0.05$]. It was determined that there was a significant difference between the public relations education grade level and the communication skills of the participants [$F(3, 227) = 945,139, p=0.000$].

The Bonferroni test was used as a Post-Hoc test to determine between which groups the difference was. According to the results of this test, there is a significant difference between the grade level of the participants and their communication skills ($p<0.05$). When the group averages are examined, it is seen that there is a significant difference between the 1st grades and the upper grades, and there is no significant difference between the groups from the 2nd grade. It is seen that the average, which increased in the 2nd and 3rd grades after the 1st grade, decreased in the 4th grade, but did not create a significant difference. According to the Partial Eta Squared effect size, public relations education grade level explains 8% of the communication skills variance.

Table 5: Independent Groups T-Test Result on Comparison of Empathic Tendency Test Scores of Males and Females

Groups	N	\bar{x}	Ss	Sd	T	P
Male	96	3,300	.44	234	3.257	.001
Female	135	3,484	.43			

According to the results of the independent groups t-test conducted to determine whether there is a significant difference between the empathic tendency and communication skills of women and men in the context of empathic tendency and communication skills according to gender; it was determined that there was a significant difference between the empathic tendencies of women and those of men ($t=3.257, p<.05$). According to this result, the mean of the empathic tendency of women was found to be significantly higher than that of men. The effect value which was calculated according to the Cohen d effect size is 0.42. Accordingly, the gender factor has a moderate effect on the empathic tendency.

Table 6: Independent Groups T-Test Result on Comparing the Communication Skills Test Scores of Males and Females

Groups	N	\bar{x}	Ss	Sd	T	P
Male	96	96,421	11,735	234	4.485	.000
Female	135	103,037	10,824			

There was also a significant difference between the communication skills of females and the communication skills of males. ($t=4.485$, $p=.000$). According to this result, females' communication skills averages were found to be significantly higher than males'. The effect value which was calculated according to the Cohen d effect size is 0.58. Accordingly, the gender factor has a moderate effect on communication skills. The relevant values are available in Table 6.

Conclusion

First of all, it was aimed to determine the communication skills and empathic tendencies of undergraduates of Karabuk University, Faculty of Business Administration, Department of Public Relations and Publicity in this study. Thus, the relationship between communication skills and empathic tendencies of individuals was tried to be determined by considering factors such as gender, grade level, and parental education level. In this context, this study was applied to the undergraduates of Karabuk University, Faculty of Business Administration, Department of Public Relations and Publicity. The aim of the study is to state the relationship between the communication skills and empathic tendencies of the participants and to determine whether factors such as gender, public relations education grade level, and parent education status make a significant difference in these variables.

The relationship between the communication skills and empathic tendencies of the undergraduates of Karabuk University Faculty of Business Administration Department of Public Relations and Publicity was investigated in this investigation. At the same time, it was also examined whether the communication skills and empathic tendencies of the participants differed significantly in the context of demographic characteristics. Hypothesis tests were carried out with Pearson correlation test, regression analysis, t-test, and ANOVA test in the analysis of the hypotheses created for this purpose. In the context of the results of the research, a significant relationship was determined between empathic tendency and communication skills, and then, at a moderate level, a positive and significant relationship was found between them. At the same time, the empathic tendency is a significant precursor of communication skills, and empathic tendency explains 27% of communication skills variance. When the empathic tendencies of the participants increase by 1 unit, their communication skills increase by 8,696 units. It can be said that as the communication skills of the undergraduates of the public relations and publicity department increase, their empathic tendencies will also increase in light of this result. Günönü Kurt and Sarıtaş (2019) who reached a similar conclusion, stated that there was a positive and significant relationship between the empathic tendencies of the participants who participated in their research and their communication skill scores. Another study that reached a similar conclusion is the study of Özer Baltacı (2016). In this study, the differences in communication skills and empathic tendency levels of the X and Y generations were investigated. As a result of the study, it was stated that a positive and significant relationship was detected between empathic tendency and communication skills Mutlu, Şentürk, and Zorba (2014) stated that they found a positive relationship between these two skills in a study which were conducted on undergraduates tennis players' empathic tendencies and communication skills.

Table 3 shows that there is a significant difference between father's education level and communication skills. It was determined between which groups the difference was, and according to this determination, it was seen that the communication skills of individuals whose father's education level was undergraduate or higher were significantly different from the communication skills of individuals whose father's education level was primary school. The

communication skills of the participants didn't increase linearly with the education level of the father, and the communication skills of the participants decreased as the education level of the father increases. Dzhanuzakov, Türkçapar, Yasul, and Çakar (2020), who have similar investigations, determined that the communication skill average score did not differ according to the parent education variable in the context of the participants who participated in their research. In another similar research Erigüç, Şener, and Eriş (2013) found that the communication skill scores of the participants didn't differ according to the education level of their parents.

According to the research indications, it is seen in Table 4 that there is a significant difference between the public relations education grade level and communication skills. There is a significant difference between the grade levels of the participants and their communication skills. It is seen that there is a significant difference between the 1st grades and the upper grades, and there is no significant difference between the groups from the 2nd grade. It is observed that the average, which increased in the 2nd and 3rd grades after the 1st grade, decreased in the 4th grade, but didn't occur a significant difference. In the study of Tutuk, Al, and Doğan (2002) who reached a different conclusion from the current study on the subject, it was observed that the communication skills and empathic tendency scores of the participants who were undergraduates of the nursing department were low and it was determined that the scores of both scales increased as the education years of the participants increased. Within the scope of this study, it is thought that the decrease in communication skills average scores may be related to the increase in participants' awareness of how communication should be with the rise in their education level. Because the education that the individual receives about how to communicate increases his/her self-awareness, the individual may evaluate own communication skills more negatively. From another point of view, it is normal to experience a decrease in communication skill scores due to the fact that the stress levels of the 1st and 4th grades are higher than the 2nd and 3rd grades. The stress level of the individuals who are in 1st grade is high because of their life changes. According to Batıgün and Kayış (2014), beginning university is a critical transition period for individuals, and, individuals may experience adjustment problems and an increase in stress and anxiety levels in this new period of their lives. The stress level of 4th-grade individuals, who have come to the end of their university life and are about to start a new life, is also high due to life change and future anxiety. According to Doğan and Eser (2013), when individuals who have just stepped into university life, try to leave their old environment and adapt to a new environment, meet new people and make new friendships, and try to live a life apart from their families; on the other hand, individuals who have come to the stage of graduating from university life and entering the business life, when they prepare to set out to implement their future plans try to cope with certain levels of stress. Such life changes may increase the level of stress and accordingly a low in the communication skills of individuals may occur.

In the context of empathic tendency and communication skills according to gender, a significant difference was determined between the empathic tendencies of females and the empathic tendencies of males, and it was observed that females' empathic tendencies were significantly higher than males. There was also a significant difference between the communication skills of females and the communication skills of males, and females' communication skills were found to be significantly higher than males'. In a similar study, Levent Yayıcı (2018) found that female undergraduates' empathic tendencies were significantly higher than male undergraduates in a study. In a study which was conducted by Yetişen (2018), it was determined that females' empathic tendencies are higher than males, and the reason for

this is that females are raised more emotionally and sensitively than males. It is a known fact that females and males differ from each other in terms of their communication styles and perceptions. Dökmen (2021, p. 129) states that the gender factor is one of the elements that determine the quality of interpersonal communication in the context of the differences observed between females and males, even if it varies from culture to culture. The fact that females' empathic tendencies are higher than males' may be associated with gender roles. Although it may vary from culture to culture, generally females are forced to be compatible by family or society and this situation may cause females are more empathetic than males. There are differences between males and females in terms of certain characteristics, and these differences may emerge in various areas of life. In the literature, there are studies about communication skills may vary according to gender (Gölönü & Karcı, 2010; Korkut, 1996; Korkut, 2005). In a study which was conducted by Korkut (1996), it was determined that the communication skills of individuals differ in the context of gender and that the communication skills of female students at the high school level are higher than male students. Gender roles can be shown as the reason why females' empathic tendencies are significantly higher than males' in the context of empathic tendencies. As another point of view, although it may vary from culture to culture, it can be said that females can be brought up more emotionally in the family than males, and this state may be the reason for the said difference.

In conclusion, within the scope of the main subject of the study, it can be said that the notion of empathy is one of the substantial elements which constitute the communication in the light of the literature searches and the findings which were gotten. Thus, it can be said that there is a significant relationship between communication skills and empathic tendency, and empathic tendency predicts communication skills. It was seen that there was no significant difference between mother's education level and communication skills, empathic tendency, and public relations education grade level in the study. It was determined that there was no significant difference between father's education level and the participants' empathic tendency, but a significant difference was found between father's education level and communication skills. It was observed that this significant difference was between those whose father's education level was primary school and those who had a bachelor's degree or higher. Between public relations education grade level and communication skills was found a significant difference. The communication skill scores of the 1st and 4th grades were lower than the 2nd and 3rd grades. The reason for this decrease may be that the stress and anxiety levels of the 1st and 4th grade participants are higher than the other grade levels. Finally, females' empathic tendencies and communication skills were found to be significantly higher than males' empathic tendencies and communication skills.

References

- Akman, T. K. (2011). *Genel İletişim* (1. ed.). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Bach, M. F. (1983). Empathic Understanding: A Review of The Concept And Some Theoretical Considerations. *J Am Psychoanal Assoc*, 31, 101-126. doi:doi: 10.1177/000306518303100104.
- Borke, H. (1973). The Development of Empathy in Chinese and American Children between Three and Six Years of Age: A Cross-Culture Study. *Developmental Psychology*, 9(1), 102-108.

- Buluş, M., Atan, A., & Erten Sarıkaya, H. (2017). Etkili İletişim Becerileri: Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi ve Ölçek. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(2), 575-590.
- Chandler, M. J. (1973). Egocentrism and Antisocial Behavior: The Assessment and Training of Social Perspective-Taking Skills. *Developmental Psychology*, 9(3), 326-332.
- Cüceloğlu, D. (1993). *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çankaya, Z. C. (2015). Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Dinleme. In A. Kaya (Ed.), *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* (pp. 94-107). Ankara: Pegem Akademi.
- Çetinkaya, B. (2015). Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Kendini Açma. In A. Kaya, F. Yüksel Şahin, D. M. Siyez, Z. Cihangir Çankaya, N. Acun Kapıkıran, B. Çetinkaya, . . . İ. Erdem, & A. Kaya (Ed.), *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* (pp. 136-155). Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, B., & Eser, M. (2013, Aralık). Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Yöntemleri: Nazilli MYO Örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 29-39.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1), 155-190. doi:https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000999
- Dökmen, Ü. (2021). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Durak Batıgün, A., & Atay Kayış, A. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Stres Faktörleri: Kişilerarası İlişki Tarzları ve Problem Çözme Becerileri Açısından Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 69-80.
- Dymond, R. F. (1949). A scale for the measurement of empathic ability. *Journal of Consulting Psychology*, 13(2), 127-133. doi:10.1037/h0061728
- Dzhanuzakov, K., Türkçapar, Ü., Yasul, Y., & Çakar, A. (2020). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerisi Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 292-301.
- Eğinli, A. T. (2013). Bir Bakışta İletişim. In Y. Aktaş, D. Aydoğan, K. Kılıç, E. Kılıç Aslan, Ö. Okat Özdem, S. Özsavaş, A. Temel Eğinli, Y. Aktaş, & K. Kılıç (Eds.), *Bşr Bakışta İletişim* (pp. 125-154). Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2011). *İletişimi Anlamak* (Geliştirilmiş 4. Baskı ed.). Ankara: Erk Yayınları.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2010). *Öteki Kuram Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel bir Değerlendirmesi* (Yenilenmiş 3. Baskı ed.). Ankara: Erk Yayınları.
- Erigüç, G., Şener, T., & Eriş, H. (2013). İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi: Bir Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 16(1), 45-65.

- Eroğlu, E. (1996). İletişim Sürecinde Medya-Mesaj-Yöntem İlişkisi ve Geleneksel Eğitimden Uzaktan Öğretim Sistemlerine Geçiş Süreci. *Kurgu Dergisi*(14), 275-294.
- Eroğlu, E. (2013). Etkili İletişim ve Doğru Anlamak. In E. Eroğlu, M. Ataizi, N. A. Yüksel, A. H. Yüksel, E. Eroğlu, & A. H. Yüksel (Eds.), *Etkili İletişim Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Feshbach, N. D. (1975). Empathy in Children: Some Theoretical and Empirical Considerations. *The Counseling Psychologist*, 5(2), 25-30.
- Fiske, J. (2019). *İletişim Çalışmalarına Giriş* (6. ed.). (S. İrvan, Trans.) Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Gamsızkan, Z., & Cangür, Ş. (2019). Tıp Fakültesi 3. Sınıf Öğrencilerinin Empatik Eğilim ve İletişim Becerilerinin Belirlenmesi. *Jour Turk Fam Phy*, 10(2), 89-97.
- Gölnü, S., & Karcı, Y. (2010). İletişim meslek lisesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin incelenmesi (Ankara il örneği). *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(31), 123-140.
- Güngör, N. (2013). *İletişime Giriş* (2. ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Günönü Kurt, S., & Sarıtaş, E. (2019). Sınıf Öğretmeni Adaylarının İletişim Becerileri ile Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(6), 3147-3168. doi:http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.29155
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara : Seçkin Yayınları.
- Hartley, P. (2014). *Kişilerarası İletişim* (2. ed.). (Ü. Dođanay, M. Aktaş Ymanođlu, B. Şimşek, P. Özdemir, H. Karaaslan Şanlı, & İ. Özdemir Taştan, Trans.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Heyes, C. (2018). Empathy Is Not In Our Genes. (V. Brown, Ed.) *Neuroscience and*. doi:10.1016/j.neubiorev.2018.11.001
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge University Press.
- Hogan, R. (1969). Development of an Empathy Scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33(3), 307-316. doi:https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0027580
- Hoy, E. A. (1975). Measurement of Egocentrism in Children's Communication. *Developmental Psychology*, 11(3), 392.
- Ianotti, R. J. (1975). The Nature and Measurement of Empathy in Children. *The Counseling Psychologist*, 5(2), 21-25.
- İrak, H., Taşcıoğlu, R., Dal, M., & Tunç , Y. (2017). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri: Iğdır Üniversitesi Örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*(14), 187-202.

- Işık, M. (2011). *Sizinle İletişebilir miyiz?* (7. ed.). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Kadakal, A., & Alver, B. (2017). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, 2(2), 1-20.
- Karaca, A., Açıköz, F., & Akkuş, D. (2013). Eğitim ile Empatik Beceri ve Empatik Eğilim. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3), 118-122.
- Karaman, N. N., Tatlı, S., & Yavuzekinci, M. (2017). İletişim Derslerinin Empatik Eğilim ve Prososyal Davranışlar Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 91-104.
- Korkut, F. (1996). İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlilik ve geçerlik çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 18-23.
- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere Yönelik İletişim Becerileri Eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(28), 143-149.
- Krauss, R. M., & Glucksberg, S. (1969). The Development of Communication: Competence as a Function of Age. *Society for Research in Child Development*, 40(1), 255-266.
- Luhmann, N. (1992). What is Communication. *Communication Theory*, 2(3), 251-259.
- Maratsos, M. P. (1973). Nonegocentric Communication Abilities in Preschool Children. *Wiley on behalf of the Society for Research in Child Development*, 44(3), 697-700.
- McDonald, N. M., & Messinger, D. S. (2011). The Development of Empathy: How, When, and Why. In A. Acerbi, J. A. Lombo, & J. J. Sanguineti (Eds), *Free will, Emotions, and Moral Actions: Philosophy and Neuroscience in Dialogue*. IF-Press. USA.
- Mehrabian, A., & Epstein, N. (1972). A measure of emotional empathy. *Journal of Personality*, 40(4), 525-543.
- Moore, B. S. (1990). The Origins and Development of Empathy. *Motivation and Emotion*, 14(2), 75-80.
- Murphy, M. A. (1991). No More "What Is Communication". *Communication research*, 18(6), 825-833.
- Mutlu, E. (1998). *İletişim Sözlüğü* (3 ed.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mutlu, T. O., Şentürk, H., & Zorba, E. (2014). Üniversite Öğrencisi Tenisçilerde Empatik Eğilim ve İletişim Becerisi. *International Journal of Science Culture and Sport*(1), 129-137. doi:<https://doi.org/10.14486/IJSCS85>
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Özer Baltacı, H. (2016). İletişim Becerileri ve Empatik Eğilim Arasındaki İlişkinin X ve Y Kuşaklarına Göre Farklılıklarının İncelenmesi ve Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi. doi:<https://doi.org/10.21076/vizyoner.780426>

- Rogers, C. (1983). Empatik Olmak, Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir. (Ç. A. Akkoyun, Ed.) *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), 103-124.
- Rotenberg, M. (1974). Conceptual and Methodological Notes on Affective and Cognitive Role Taking (Sympathy and Empathy): An Illustrative Experiment with Delinquent and Nondelinquent Boys. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 125(1), 177-185. doi:10.1080/00221325.1974.10533205
- Sever, S. (1998). Dil ve İletişim (Etkili Yazılı ve Sözlü Anlatım). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 31(1), 51-66.
- Sezer, N. (2010). Etkili İletişim Kavramı ve Süreci. In N. Sezer, & S. E. Karadoğan Doruk, *Etkili İletişim Becerileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sezer, N. (2010). *Fonetik ve Diksiyon*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Shantz, C. U. (1975). Empathy in Relation to Social Cognitive Development. *The Counseling Psychologist*, 5(2), 18-21. doi:10.1177/001100007500500205
- Şahin, F. Y. (2015). İletişim Becerilerine Genel Bir Bakış. In A. Kaya (Ed.), *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* (pp. 32-55). Ankara: Pegem Akademi.
- Tarhan, N. (2020). *Toplum Psikolojisi ve Empati Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tokgöz, O. (2015). *İletişim Kuramlarına Anlam Vermek - Başlangıcından Günümüze Anglo-Amerikan İletişim Kuramı* (1. ed.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tutuk, A., Al, D., & Doğan, S. (2002). Hemşirelik Öğrencilerinin İletişim Becerisi ve Empati Düzeylerinin Belirlenmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(2), 36-41.
- Williams, R. (2018). *Anahtar Sözcükler* (8. ed.). (S. Kılıç, Trans.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yatkın, A., & Yatkın, Ü. N. (2020). *Halkla İlişkiler ve İletişim* (7. ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yaycı, L. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Empatik Eğilim ve Etkileşim Kaygısı Arasındaki İlişki. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 221-238.
- Yetişen, A. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde empatik Eğilim Düzeyi ile Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.
- Yılmaz, B. (2003). Toplumsal İletişim ve Kütüphane. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 11-29.
- Yüksel, A. (2015). Empati: Tanım, Kapsam, Oluşum ve Gelişim. In Y. Kabapınar, *Empatiyle Gelişmek Empatiyi Geliştirmek: Çocuk ve Empati*. Ankara: Pegem Akademi.

Zıllıoğlu, M. (1993). İletişim . In M. Zıllıoğlu, A. H. Yüksel, & H. Gürgen (Ed.), *İletişim Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Zıllıoğlu, M. (2010). *İletişim Nedir?* (4. ed.). İstanbul: Cem Yayınevi.

Atıf Bilgisi: Akar, Z. (2023). Arabesk Filmlerde Oryantalist İzler: *Derbeder* Filmi Örneği, *Injocmer*, 3(2), 47-70.

Makale Geliş Tarihi:

23 Mart 2023

Makale Kabul Tarihi:

21 Haziran 2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ARABESK FİMLERDE ORYANTALİST İZLER: *DERBEDER* FİLMİ ÖRNEĞİ

Zafer AKAR²

ÖZ

Günümüzde oryantalizm kavramı, güç ve iktidar sahibi olan Batı'nın, ideolojik bir yön olarak belirlediği Doğu'yu ötekileştirdiği ve egzotikleştirdiği multidisipliner bir alana karşılık gelmektedir. Batı, bu yaratım süreci içerisinde Doğu'yu klişe temsiller üzerinden; edebiyat, resim, fotoğraf, sinema gibi kültürel metinler aracılığıyla ötekileştirmiş, söz konusu bu klişeler tekrar yolu ile normalleşerek birer Doğu hakikatine dönüşmüştür. Özellikle sinema sanatı, teknik özellikleri ve popülerliği bakımından Doğu klişelerinin yaygınlaşmasında, hatta bu klişelerin Doğu toplumları için de bir hakikate dönüşmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu düşünceden yola çıkılarak yapılan çalışma, arabesk filmlerde oryantalist klişelerin varlığını *Derbeder* filmi örneği üzerinden incelemektedir. Bu bakımdan çalışma, arabesk filmlerde oryantalizmin izlerine ulaşarak, Türkiye'nin kültürel yaşamında belirleyici bir rolü olan arabesk kültürün Batı menşeli fikirleri yeniden üretebildiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yöntem olarak eleştirel söylem çözümlemesi tercih edilmiştir. Nitekim oryantalizmin bir söylem çeşidi olması ve güç eşitsizliğini söylem yoluyla yeniden üretmesi, bu yöntemin tercih edilmesinde belirleyici olmuştur. Elde edilen bulgular sonucunda arabesk filmlerin oryantalist söylemi yeniden ürettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Sinema, Arabesk Filmler, *Derbeder*

ORIENTALIST MARKS IN ARABESQUE FILMS: EXAMPLE OF *DERBEDER* MOVIE

ABSTRACT

Today, the concept of orientalism corresponds to a multidisciplinary field in which the powerful and competence West marginalizes and exoticizes the East as an ideological direction. In this creation process the West marginalized East through stereotypical representations by using cultural texts such as literature, painting, photography and cinema and these stereotypes were normalized through repetition and turned into an Eastern truth. Especially the art of cinema in terms of its technical features and popularity, played a decisive role in the spread of Eastern stereotypes as well as their transformation into a reality for Eastern societies too. Based on this idea, this study examines the existence of orientalist stereotypes in arabesque films through the example of *Derbeder*. Hence, the study aims to show the arabesque culture, which has a decisive role in Turkey's cultural life, can reproduce Western ideas by reaching the traces of orientalism in arabesque films. In the study, critical discourse analysis was preferred as a method. Thus, the fact that orientalism is a type of discourse and reproduces power inequality through discourse was decisive in the preference of this method. As a result of the findings, it was understood that arabesque films reproduce orientalist discourse.

Keywords: Orientalism, Cinema, Arabesque Films, *Derbeder*

² Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi Tirebolu İletişim Fakültesi, zafer.akar@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7208-7246

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye'nin kültürel yaşamına 60'lı yıllardan itibaren yoğun etkilerde bulunan arabesk kültürün, müzik ile birlikte bir diğer önemli çıktısı olan arabesk filmlerde oryantalizmin varlığına değinmektedir. Edward Said'in *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları* (1978) isimli eserinde oryantalizm kavramına yönelik geliştirmiş olduğu eleştirel yaklaşım bu çalışmanın düşünsel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Said'in Arap toplumları üzerinden ifşa ettiği Doğu(lu) temsillerinin bir benzerinin arabesk filmlerde yer aldığı düşüncesiyle hazırlanan bu çalışma öz oryantalizm kapsamında da değerlendirilebilir. Öte yandan öz oryantalizm kavramının oryantalizmin bir alt dalı olması, oryantalizmin daha kapsayıcı bir kavram olması ve analize tabi tutulan *Derbeder* filmindeki temsillerin Batı yapımı filmlerle birebir örtüştüğünün düşünülmesi bakımından oryantalizm kavramı daha uygun görülmüştür.

Literatüre bakıldığında arabeski kültürel tartışmalar içerisinde konumlandırılan, tarihselliği içerisinde ele alan önemli eserlere rastlamak mümkündür. Bunlar arasında; Meral Özbek'in *Türkiye'de Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, Nazife Güngör'ün *Arabesk: Sosyokültürel Açısından Arabesk Müzik*, Nurdan Gürbilek'in *Vitrinde Yaşamak*, Caner Işık ve Nuran Erol Işık'ın *Arabesk ve Müslüm Gürses: Kültürel Dünyamızı Anlamak*, Martin Stokes'un *Türkiye'de Arabesk Olayı* isimli eserleri arabeskin bir yaşam biçimi olarak anlaşılmasının ve tarihselliği içerisinde algılanmasının gerekliliğini vurgulaması bakımından önemlidir. Öte yandan arabeskin bilinirliğine katkıda bulunan bu çalışmaların tamamında genel anlatım, arabesk müzik üzerine yoğunlaşmıştır. Halbuki Stokes'un (2020: 155) da belirttiği üzere arabesk, filmler aracılığıyla da konuşur.

Bu çalışmanın önemine yönelik bir diğer düşünce ise alanda arabesk filmler ile oryantalizm ilişkisine değinen bir çalışmanın yapılmamış olduğudur. Güneş Ayas'ın, *Türk Oryantalizminin Arabesk Tartışmalarına Etkisi: Kendini Şarklılaştırma, Garbiyatçı Fantezi ve Arabesk Müzik* isimli makalesi bu bakımdan önemli olup arabesk müziğin tanımlanmasında Türk oryantalizminin etkisine ışık tutmaktadır. Öte yandan bu çalışma, odak noktasına sinema sanatını alması ve arabesk filmlerde oryantalizmin varlığını incelemesi amacıyla yazılmıştır. Bunun dışında günümüz Türkiye'sinin kültürel iklimi içerisinde arabesk olgusunu *Müslüm* (2018, Kettle, Can Ulkay) ve *Bergen* (2022, Mehmet Binay, M. Caner Alper) gibi biyografik yapımlar aracılığı ile yeniden gündeme taşıyan arabesk filmleri oryantalizm tartışmaları içerisine eklemek, söz konusu kültür ürünlerini tüketenlere yönelik bir bilinç oluşturulması bakımından önem arz eder.

Çalışmada ilk olarak oryantalizm kavramının neliğine yönelik genel bir çerçeve çizilmiştir. Daha sonra bir söylem alanı olarak oryantalizm kapsamında daha da öze inilerek sinemada oryantalist temsillere değinilmiş ve Batı'nın, Doğu(lu)'yu sinema sanatında hangi başat kodlarla temsil ettiği anlaşılmıştır. Daha sonraki başlıklarda ise Türkiye'nin 1960'lı yıllardan itibaren kültürel gündemine giren arabeske yönelik çeşitli düşüncelere yer verilmiş ve arabeskin sadece bir müzik türü olmadığı bilinciyle hazırlanmış olan bu çalışmada arabesk filmler furyasına da değinilmiştir.

Çalışmada yöntem olarak eleştirel söylem çözümlemesi tercih edilmiştir. Nitekim Said'in de belirttiği üzere Doğu, Avrupa medeniyetinin bütünleyici bir parçasıdır ve bir söylem biçimi olarak oryantalizm Doğu'nun; sözcük dağarcığıyla, imge dağarcığıyla ve çeşitli öğretilerle temsil edilmesini ifade etmektedir (Said, 2013: 12). Öte yandan tüm kültürel ürünlerde olduğu gibi sinema sanatında da oryantalizmin var olduğu varsayımına dayanan bu çalışma, mevcut düşünceyi daha da özleştirerek Türk sinemasının 1970'li yıllarından itibaren

gündemine giren arabesk yapımların arasında popüler bir örnek olan *Derbeder* filminde yer aldığı düşünülen oryantalist izleri aramaktadır. Bu bakımdan hâkim söylemin filmler aracılığıyla dolayına sokulduğu bir kültürel ortam içerisinde filmlerin art alanında yatan ideolojilerin açığa çıkarılmasında eleştirel söylem çözümlemesi kritik bir işlev üstlenir.

Bunun dışında filmlerin eleştirel söylem çözümlemesinin yapılabilmesinde filmlerin ideolojik taşıyıcı olmalarının yanı sıra bir diğer belirleyici ise sinemasal anlatım dilidir. Barış Tolga Ekinci'nin de belirttiği üzere sinema öncelikle bir dildir ve söylem üretir. Sinema dil, dramatik öğelerin yanı sıra teknik bileşenlerin de bir sonucudur: “*Cümle nasıl kelimelerin bir araya gelerek anlamlı bir bütün oluşmuş haliyse, sinematik kodlarla da filmsel teknik kodlar bir araya gelerek anlamlı bir bütün oluştururlar.*” (Ekinci, 2014: 57) Bu noktada Ekinci'nin düşüncelerine paralel olarak bir filmde açığa çıkan anlamın üretilmesinde; olay örgüsünün, karakterlerin, mekânların, diyalogların, görüntü yönetiminin, kurgunun, müzik kullanımının ortaklaşa payının olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Dolayısıyla sözü edilen tüm bu filmsel unsurların söylemin üretiminde rolü olduğunu vurgulamak önem taşır.

1. Batı'nın Şark Anlayışları: Oryantalizm

Oryantalizm olgusu en yalın anlamıyla “Doğu bilimi” (TDK, 2021) olarak adlandırılabilir. Doğu dillerini ve yaşantısını tanımak, yorumlamak ve aktarma eylemlerini kapsayan bir disipline karşılık gelmektedir. Ancak Edward Said'in *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları* isimli eserinin yayımlanmasından sonra kavram anlam erozyonuna uğramış ve bugünkü olumsuz halini almıştır. “*Said'den önce oryantalist terimi Doğu'nun olumlu yanlarını ele alan ve Doğu kültürünü, bilgisini takip edenleri de kapsayan birçok anlama karşılık gelmekteydi. Oryantalizm bir anlamda akademik bir uzmanlık alanını imlemekteydi*” (Fox, 2001: 10976).

Bu duruma yönelik ünlü tarihçi Bernard Lewis, *Oryantalizm Sorunu* isimli makalesinde, oryantalist sözcüğünün postkolonyal tartışmalar içerisinde tahrip edilmeden önce iki anlamda kullanıldığını belirtmektedir:

Birisi bir ressam okulu. Orta Doğu'yu ve Kuzey Afrika'yı ziyaret eden ve orada gördüklerini ya da hayal ettiklerini bazen romantik ve aşırı bir biçimde bazen de pornografik bir tarzda resmeden, çoğunlukla Batı Avrupalı bir grup ressam. İkinci ve daha yaygın anlamıysa birincisiyle hiçbir bağı yoktu ve bu zamana kadar bir araştırmacılık dalmı ifade ediyordu. (2007: 220)

Öte yandan Yücel Bulut (2007: 428), oryantalist kavramına yönelik üç farklı tanımlama yapılabileceğinden bahsetmektedir. Bir uzmanlık alanı olarak Asya ve Avrupa arasındaki tarihsel ve değişken ilişkinin incelenmesi, 19. yüzyıldan itibaren Doğu'daki kültürel yaşamı incelemeyi gerektiren bilimsel bir disiplin, Doğu olarak isimlendirilen yerin ideolojik tanımına katkıda bulunan imgeleri ve hayali resimleri kapsamaktadır. Bulut'un bu son tanımı oryantalistliğe içkin bir eleştiri barındırması bakımından farklı bir konumdadır. İlk iki tanım Doğu'yu odak noktasına koyan bilimsel bir çabayı imlemekteyken, üçüncü tanım Doğu'nun ideolojik bir kaygı neticesinde hayali imgelerle yaratımı anlamına gelmektedir ki bu yorum, oryantalistliğin güncel, eleştirel anlamına belki de en çok katkıda bulunan Enver Abdülmelik ve Edward Said isimlerini akıllara getirmektedir.

Said'in 1978 yılında yayımladığı *Şarkiyatçılık* isimli kitabından on yıl önce kaleme aldığı *Krizdeki Oryantalizm* isimli eseriyle hem Said'i önceleyen hem de oryantalist kavramına eleştirel bir yaklaşım sergileyen Abdülmelik (2007: 39), Batı'nın araştırma nesnesi haline dönüştürülmüş Doğu'nun daha iyi kavranabilmesi için araştırmaların, yöntemlerin ve

kavramların sistemli bir eleştirisinin yapılması gerektiğini öne sürer. Ona göre Avrupa milletleri Doğu’yu yaratırken kendi bakış açılarını, bilgi üzerinde bir tahakküm kurma yoluna giderek alternatifsiz bir hale getirmiştir. Geleneksel oryantizm olarak adlandırılan bu süreç içerisinde oryantist, araştırma nesnesi Doğulu’nun “*pasif, hiçbir işe karışmayan, yalnızca tarihi bir öznelliğe sahip, her şeyden önce kendisi hakkında karar veremeyen ... felsefi olarak kendisine yabancılaştırılmış*” gibi niteliklere sahip olduğu varsayımından yola çıkar. Doğu, kendi tarihini yazabilmeye muktedir değildir, kaynakları sınırlıdır (2007: 46-49). Dolayısıyla Doğu’yu anlamak ve aktarmak sadece Batılı düşünürlerin sistemli ve doğru bir yöntemle icra edebileceği bir iştir.

Abdülmelik’in eleştirel tavrı oryantizm kavramının geçireceği dönüşümün öncülü olması bakımından önemlidir. Öte yandan kavramın günümüzde dahi geçerliliğini koruyan eleştirel çağrışımlarına ortam hazırlayan en önemli figür Edward Said’dir. Said, “*Şarkiyatçılık*” olarak adlandırdığı düşüncelerinde oryantist paradigmaya yönelik kapsamlı ve eleştirel bir tutum sergiler. Batı’nın Doğu ile ilgili çalışmalarında “*tarihsel yorumun, kültürün ve siyasetin nasıl kesiştiğini amansızca gözler önüne serer*” (Dirlik, 2010: 181). “*Öyle ki Said’den sonra oryantist olarak adlandırılmak sıklıkla bir övgü değil, itham*” (Fox, 2001: 10976) şekline dönüşür:

Şarkiyatçılık, en kolay kabul gören nitelermeye göre, akademik bir şeydir; bu etiket birtakım akademik kuruluşlarda hala kullanılıyor. İster özel ister genel yönleriyle uğraşsın antropolog, sosyolog, tarihçi ya da filolog olması fark etmez Şark hakkında yazan, ders veren ya da Şark’ı araştıran kişi Şarkiyatçıdır, yaptığı iş de Şarkiyatçılıktır. (Said, 2017: 12)

Said’e göre oryantizm, kültürel anlatı içerisinde Batı’nın kendisini özne konumunda belirlediği bir öteki yaratma sürecidir ve “*Batılı kültürlerin kendilerine yakıştırdıkları niteliklere zıt ve bunlardan daha aşağı olan nitelikleri Doğululara atfetmeleri ve onları irrasyonel, uygarlaşmamış ve benzeri şekilde etiketlemeleri*” (Chandler ve Munday, 2018: 316) anlamını taşır. Öyle ki oryantist temsilleri tarihsel süreç içerisinde geniş bir literatür üzerinden alıntılanan Said (2017: 216-217), Doğu’ya yönelik verili temsil kodlarını; Şark kişiliği, Şark şehveti, Şark zorbalığı; sapkın bir zihniyet yapısı, gericilik, tembellik olarak nitelendirir. Said’e göre bugün herhangi bir yazarın Şarklı sözcüğünü kullanması demek, okur için belli göstergelerin imgelemde canlanması anlamına gelmektedir. Yani Şark’a ilişkin tüm bu betimlemeler artık özerk bir konum kazanmıştır. “*Dolayısıyla, en temel biçimiyle Şark malzemesi, herhangi birinin yaptığı bir keşifle sahiden ihlale uğramış olmuyordu, keza bu malzemenin tamamıyla yeniden değerlendirilmesi gerektiği de düşünülüyordu*” (Said, 2017: 217). Nitekim dilde süregelen bir strateji olarak temsil, Doğu hakikatinin imgelemdeki kalıcılığını olanaklı hale getirmiştir.

Öte yandan Said’in oryantizme yönelik düşünceleri neticesinde ‘oryantist’ yaftalamasına maruz bırakılmış Batılı entelektüeller, Said’i sert ve kimi zaman haklı bir dille eleştirmiştir. Örnek olarak Lewis (2007: 229), Said’in oryantizm kavramına yönelik eleştirel argümanlarını üretirken ‘keyfi’ bir biçimde hareket ettiğinden bahsetmektedir. Ona göre Said, Şarkiyatçılık eserinde oryantizmi tarihsel ve mekânsal bağlamından kopartmış ve oryantizmin sadece Arap dünyası özelinde uygulanan bir ötekileştirme stratejisi olduğuna yönelik bir yaklaşım sergilemiştir. Lewis’in eleştirileri kayda değerdir. Said’in oryantizme yönelik düşüncelerinde Doğu olarak kastedilen bölge Arap coğrafyasına karşılık gelmektedir ki Said’in bu yaklaşımı, onun hümanizm amacını gölgelemekte ve Arap milliyetçiliğini tetiklemektedir. Halbuki oryantist paradigma içerisinde ele alınan Doğu, Türkiye’yi de kapsayan çok daha geniş bir coğrafyaya karşılık gelmektedir.

Sonuç olarak Batı; korku, merak, sempati, diplomasi ya da tahakküm gibi zamanın şartlarına göre değişebilen amaçlar doğrultusunda Doğu(lu)'yu; edebiyat, müzik, resim, fotoğraf ve sinema gibi sanat dallarında bir öteki olarak yeniden üretmiştir. Söz konusu bu öteki olma durumunu belirleyen kriterler Batı'nın düş gücüne dayanmakla birlikte, yıllar içerisinde birer klişe haline alarak bugünlere ulaşmış ve bir Doğu hakikatinin yaratımına olanak sağlamıştır. Öte yandan bu çalışma içerisinde bahsi geçen sanat dallarının her birinde temsili yapılan Doğu'yu incelemek olanaksız görünmektedir; fakat yapılmış olan analiz neticesinde elde edilen bulguların tutarlı olması adına sinema sanatında oryantalizme değinmek, bir Doğu hakikatinin yaratımında belirleyici olan mekân ve karakter temsillerini anlamlandırabilmek açısından önem taşır.

1.1. Sinemada Geleneksel Oryantalist Temsil

Jack Shaheen, Hollywood filmlerinde oryantalizm olgusunu Arap temsilleri üzerinden incelediği *The Reel Bad Arabs* (Gerçek Kötü Araplar) isimli eserinin giriş bölümüne bir Arapça deyimle başlar: “*Al tikrar biallem il hmar*” (2009: 7). Anlamı: Yeteri kadar tekrar edersen eşekler dahi anlayabilir. Shaheen'in, Arap temsillerinin kalıcı bir hale gelme süreci içerisinde tekrar kavramının önemine yönelik yaptığı vurgu çok önemlidir. Nitekim Hollywood yapımı filmler, söz konusu tekrarlama tekniğini 100 yılı aşkın bir süredir kullanmış ve bu süre içerisinde 1000'den fazla Arap temsiline yer verilen Hollywood yapımı film çekilmiştir. Öte yandan bu filmler içerisinde Araplara yönelik objektif bir bakışa sahip film sayısı ancak onlu rakamlarla ifade edilebilir (Shaheen, 2009: 7-9). Benzer bir düşünce ile Matthew Bernstein, sinema dilinin oluşmaya başladığı ilk yıllardan itibaren Doğu temsillerinin, Batılılar tarafından yaygın bir tema olarak işlendiğini belirtir. Batılı film yapımcıları 19. yüzyılın sonundan itibaren ve 20. yüzyıl boyunca oryantalizmin ne kadar popüler bir tema olduğunu keşfetmiş ve bu alanda ortaya konan eserlerde, oryantalizmin görsel ve yazınsal alanlarındaki kalıplaşmış temsilleri devam ettirmiştir (1998: 3).

Doğu'yu, endüstriyelmiş Batı'nın ihtiyaç duyduğu bir fantezi evreni olarak yorumlayan Bernstein (1998: 6), oryantalist içerikli Amerikan filmlerini; el değmemiş mekânlarda geçen, dizginlenemeyen bir tutkunun açığa çıktığı, egzotik maceralarla bezeli yapımlar olarak değerlendirir. Nitekim Elvis Presley'in başrolünü üstlendiği *Harum Scarum* filmindeki; “*Çöl güneşinin olduğu Doğu'ya gideceğim, Eğlencenin olduğu yere gideceğim, Harem kızlarının dansının olduğu yere gideceğim; aşk ve romansın olduğu yere gideceğim ...*” (Shohat, 1998: 48) repliği Bernstein'in ifadelerini doğrular niteliktedir.

Ella Shohat, “*Batılı erkeğin kurtarıcı fantezisi*” olarak yorumladığı oryantalist içerikleri *Şeyh* (The Sheik) üzerinden örneklendirir. Rudolph Valentino'yu şöhretinin zirvesine taşıyan bu filmde romantik bir Arap şeyhi canlandıran Valentino, Doğulu karakteri gereği baştan çıkarıcıdır ve temel güdülere hitap eder. Öte yandan Avrupalı olduğu gerçeği açığa çıktığından itibaren Batılı olmanın gereğini yerine getirir ve hayatını onurlu bir biçimde riske atarak Leydi Mayo'yu “*hiçbir ahlaki normun geçerli olmadığı, izole çöl ortamından*” (Shohat, 1998: 54) kurtarır. Bu yönüyle *Şeyh* filminde Doğu bir kez daha yasak aşkın cazibesi ve tecavüz tehlikesi geriliminde temsil edilir. Böylelikle Rana Kabbani'nin Doğu temsillerine yönelik kullanmış olduğu “*iffetsiz Doğu*” (1993: 23) argümanı 20. yüzyılda değişmeksizin tekrarlanır.

Öte yandan Batı sinemasında yer verilen Doğu temsilleri sadece Arap ülkelerine yönelik olmamakla birlikte bir dekor olarak Türkiye de sinemanın Doğu'sunda yer alır diyebilmek mümkündür. Giovanni Scognamillo, *Batı Sinemasında Türkiye ve Türkler* isimli eserinde Türkiye'nin ve Türklerin Batılı film yapımcıları tarafından oryantalist bir yaklaşım ile temsil edildiğini anlatır. Doğu'da bir yer olarak Türkiye ve İstanbul; kartpostal görüntülerle bezeli,

cinsel çağrışımları olan, gizemli, çağın gerisinde, tehlikelerle dolu bir mekân olarak gösterilir. Dahası bir mekân olarak Türkiye, egzotik kaldığı ölçüde çekime uygundur. Nitekim Türkiye’de meydana gelen modernleşme hareketleri ve bunun kültürel yaşam üzerindeki etkisi Batılı film yapımcılarının ilgisini çekmemektedir. Amaç basittir: Türkiye’yi çağın gerisinde, egzotik bir yer olarak görmek isteyen Batılı tüketicinin tatmini (Scognamillo, 2006: 203-204).

Scognamillo, daha sonra Batılıların, Türkler hakkındaki fikirlerini ünlü İtalyan yönetmen Federico Fellini üzerinden alıntılar. Oryantalist söylemin doğasına uygun olarak Türkler; akıl dışılık, güvenilmezlik, tahmin edilemezlik, fevriyelik, cinsel takıntı gibi karakter nitelikleriyle öne çıkarılır. Bunun dışında dindar, gelenekçi, erkek egemen bir toplumda büyük bir baskı altında yaşanan Doğulu kadınlar; takıntılı, mahcup Doğulu erkekler yine oryantalist gelenek içerisinde temsili yapılan Doğulunun bazı karakter nitelikleridir (2006: 134-135).

Sonuç olarak gelenekselleşmiş Doğu temsilleri olarak adlandırılabilir bu süreç, basit nitelikler etrafında biçimlenir. Shohat’ın (1998: 53-54) da belirttiği üzere temel dürtüleri harekete geçiren, hiçliğin ortasında, egzotik bir mekân olarak Doğu; içerisinde sadece bir miktar tehlikeler barındırır. Öyle ki taciz, tecavüz, yaralanma, öldürülme gibi şiddet eylemleri, çoğu zaman Doğuluya atfedilen fevriyelik veya cahillik ile açıklanır. Doğu’nun despotik yönetimleri, alt yapı eksikliği, kabilesel yaşamı, puslu manzaraları, dinsel takıntıları, peçeli kadınları, çıplak kadınları, köle kadınları, kaba erkekleri, sapık erkekleri, tembel erkekleri gibi temsiller oryantalist temsilin on asırdır değişmeyen klişeleridir. Bu noktada belirtmek gerekir ki oryantalist paradigma içerisinde gelenekselleşmiş Doğu temsillerinden kasıt, Shaheen’in (2009: 4) deyimiyle çok daha “*bombastic*” bir hale dönüşen oryantalist temsillerin söz konusu olduğu 11 Eylül saldırılarının öncesini kapsayan temsiller olarak açıklanabilir. Öte yandan arabesk filmlerde oryantalizmin en başat temsil kodları olan; egzotizm, sapkınlık, tutkuların esiri olma, kadercilik gibi temsil kodlarının var olduğu düşüncesinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada 11 Eylül olayları sonrası sinemada temsil kodları değişen Doğu(lu)’ya değinilmemiştir. Dolayısıyla analize geçmeden önce ilk olarak arabesk olgusuna değinmek, çalışmanın örnekleme olan *Derbeder* filminde elde edilecek bulguların tutarlı olması adına önem taşır.

2. Bir Müzik Türünden Fazlası: Arabesk

Fransızca *arabesque* teriminden dilimize geçen arabeskin Türkçe sözlükteki karşılığı Arap tarzında süsleme veya bezeme anlamını taşır. Türkçe’nin dışında çeşitli dillerde de görülen arabesk kavramı genel olarak iki farklı anlam üzerinde yoğunlaşır. Birincisine göre çiçek ve yapraklardan oluşan girişik bezeme sanatıdır ki İslam sanatında da kendisine yer bulan arabesk bezeme, doğadaki gerçekliğe yaklaşımdan ziyade soyut bir düzlemde anlaşılır. İkinci olarak ise iç içe geçen şekillerle oluşturulan geometrik bezeme sanatı anlamına gelmektedir (Güngör, 1990: 17).

Nazife Güngör, arabeskin özgün bir sanat dalı olarak anlaşıldığı Batı’nın aksine ülkemizde uyumsuzluğu, kokuşmuşluğu ifade ettiğini belirtmektedir (1990: 17-19). Nitekim Güngör’ün atıfta bulunduğu bu ötekileştirici ifadeler Türkiye’de arabesk müziğin tanımlanmasında yaygın olarak kullanılır. Paralel bir düşünceyle Ayas, arabesk müziğe yönelik üretkenlerin ve tüketenlerin yaklaşımıyla aydınların yaklaşımı arasındaki belirgin farka dikkat çeker (2019: 2091). Uygur olmanın gerekliliğini Batılı olmak yönünde anlamlandıran Türk aydınları, geri kalmışlıkla ilişkilendirdikleri arabeski görmezden gelici bir tavır içerisinde girmişlerdir ve devletin resmi müzik politikası kapsamında arabeske yönelik getirilen yasaklamalar bunun somut bir örneğidir (Işık ve Erol Işık, 2013: 32). Bu bakımdan arabeskin yasakların gölgesinde serpiyen tarihine kısaca değinmek gerekir.

Cumhuriyet'in ilanından 1950'li yıllara kadar geçen süreç içerisinde ulus devlet ideali doğrultusunda kültürel hayata yönelik birden çok atılım yapılmış, Türk müziği de bu kıstaslar içerisinde bir yapılanmaya sokulmuştur. Nitekim Türkiye'de müzik, kültürel birlik ve uyumlu bir ulusal devlet kurmada ayrıcalıklı bir konuma sahiptir (Stokes, 2020: 43). Öte yandan Ulus devlet olma bilincindeki Türkiye'nin kültürel yaşamına fikirleriyle yön veren Ziya Gökalp³, *Türkçülüğün Esasları* isimli eserinde yeni kurulan Cumhuriyet'in ulusal müziğinin ne olması gerektiğini sorgulamış, bu noktada Doğu müziği gayri milli sayılarak, Batı tekniği ve halk müziğinin bir sentezi uygun görülmüştür:

Bugün biz, üç müzik türüyle karşı karşıyayız... Bunlardan hangisi bizimki? Doğu müziği hastalıklı bir müzik ve rasyonel değil. Halk müziği, bizim kültürümüzü sunmakta. Batı müziği, medeniyetimizin müziği. Bu yüzden, hiçbiri bize yabancı olmamalı. (akt. Stokes, 2020: 41)

Gökalp'in bu düşüncelerinden hareketle bir dizi atılımlar yapılmış; sanat müziğinin icra edildiği kurumlar ve Daru'l Elhan'ın (İstanbul Konservatuvarı) Doğu Müziği Şubesi kapatılmış, 1934 yılında ise devlet radyolarında sanat müziğinin dinletilmesine yasak getirilmiştir (Stokes, 2020: 65). Bu durumun sonucunda halk radyodan halk müziklerinin yanı sıra Arap müziklerini dinlemiştir ki Güngör, bu durumu arabesk müziğin ortaya çıkmasındaki nedenlerden biri olarak yorumlamaktadır (1990: 66-67).

Arabeskin doğuşuna zemin hazırlayan bir diğer süreç ise sinema sanatında yaşanmıştır. Türk sinemasında Geçiş Dönemi olarak adlandırılan 1938-1952 dönemleri, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği belirsizliğin de etkisiyle film üretiminin durma noktasına geldiği bir dönemdir. Bu dönemde Türkiye'de pazar payının büyük çoğunluğunu Hint ve Mısır melodramları ele geçirmiştir (Güngör, 1990: 67-69). Melodram türünün ilk örnekleri olan bu filmler Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşmış ve halk nazarında yoğun bir ilgi görmüştür. Bu durum devlet yetkilileri tarafından kültürel asimilasyon olarak algılanmış olmalı ki öncelikle bu melodramların dili Türkçeleştirilmiş, daha sonra gösterimleri yasaklanmıştır (Işık, Erol Işık, 2013: 74); fakat söz konusu bu melodramlar dramatik yapısı ile arabesk filmlerin anlatısına derin etkilerde bulunmuş ve içerisinde yer alan müzikler, arabesk müziğin ilk formu olarak kabul edilmiştir.

Öte yandan Türkiye'ye özgü bir müzik türü olarak arabesk güncel müzikal biçimiyle ilk olarak 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır (Özbek, 1991: 16). Türkiye'de 1960'lı yıllar, çoğulcu demokratik yapının anayasal haklar ile garanti altına alındığı 1961 anayasasının (Kongar, 2021) sağladığı siyasal ortam içerisinde, resim ve sinema gibi görsel sanatlarda toplumsal gerçekçi bir yaklaşımın benimsendiği bir dönem olmasının yanı sıra müzik sanatında da cesur denemelerin ve arayışların başlatıldığı bir zaman dilimidir. Türkiye'nin coğrafi konumu da göz önünde bulundurulduğunda söz konusu arayış doğal olarak Doğu, Batı ekseninde düşünülmüştür. Bu bağlamda *Rock* müzikle halk müziği ve türküler sentezlenmiş, günümüz Anadolu *Rock* müziği ve 70'li yıllarda ortaya çıkan Türk Pop müziğinin temelleri bu dönemde atılmıştır (Özbek, 2016). Yine bu dönemde Nazife Güngör'ün (1990:26) tabiriyle; Arap müziği, Türk halk müziği ve sanat müziği ile Batı müziğinin bir sentezi olarak da düşünülebilecek arabesk müziğin ilk örnekleri verilmiştir.

³ "Gökalp'in temel görüşleri, özellikle Türk milli devletinin kuruluş döneminde kültür hayatımızda belirleyici derin bir etki yapmış, ona yön vermiştir. Onun temel kavramlarını benimseyen Türk bilim ve sanat adamları; geleneksel Türk halk kültürünü, halk edebiyatını, tasavvuf ve tarikatları, Türk folklor ve etnografyasını, halk musikisini hararetle araştırmaya yönelmişler, milli varlığın temellerini bu doğrultuda görmüşlerdir." (İnalçık, 2007: 185)

Engin Ergönültaş (1980, s. 30), kapsamlı bir tanımla arabesk müziği “*Kentleşme ile ortaya çıkan değerler karmaşasının bütün yansımalarını içeren, halk müziğinden, klasik Türk müziğine, doğulu dinsel seslerden batının en gelişmiş elektronik müzik aletleri ile elde edilebilen karmaşık seslerden oluşan ve minibüs müziği olarak adlandırılan müzik.*” olarak yorumlar. Bu noktada arabesk müziğe dair dikkat çeken bir husus, arabeskin sosyolojik bir olgu olmasının yanı sıra Doğu, Batı sentezinde gelişen bir kavram olmasıdır ki Timur Selçuk’un arabesk müziğe yönelik tanımı, Doğu, Batı ekseninde seyreden Türkiye’nin kültür iklimine de atıfta bulunur: “*Türk sanat müziği ve Türk halk müziğinden etkilenen, batı tarzı yapay motif ve tavırlar da katarak çağdaş bir müzikal, az gelişmişlik örneği olarak ülkemizin ekonomik ve kültürel tablosunu büyük bir ustalıklarla sergileyen ritmik yapısıyla dinamizmden uzak, tekdüze bir müzik.*” (Selçuk, 1988)

Selçuk’un ve Ergönültaş’ın arabesk müziğe yönelik tanımları, bu çalışma açısından önemlidir. Zira bu iki tanım arabesk kültürü, oryantalizm kavramı ile ilişkilendirme hedefinde olan bu çalışmayı destekler niteliktedir. Öyle ki Türkiye’nin az gelişmişliğini, kaderciliğini, Batı tarzı yapay motif ve tavırlar ile aktaran arabesk müzik ile Batı üretimi oryantalist kültürel metinler arasında bu bakımdan bir bağlantı, anlamsal bir ortaklık kurulabilir. Öte yandan söz konusu bu kötü kader olgusunun etki ettiği arabesk müzik biçimi ise tam anlamıyla Orhan Gencebay’ın 1968 yılında çıkarmış olduğu *Bir Teselli Ver* şarkısı ile kesinleşmiştir (Güngör, 1990: 105).

Önder Şenyapılı’ya (akt. Özbek, 1991:15-16) göre arabesk müziği benimseyen kesim olarak kastedilen, şehir yaşamına entegre olamamış kitlelerdir. 60’lar sonu itibariyle yaklaşık olarak on yılı aşkın süredir şehirde yaşamış fakat kent kültürünü benimseyememiş bu kesim, bir yandan modern yaşam tarzını arzulamış diğer yandan ise dışlanmışlık hissi içerisinde bu yaşam tarzına karşı öfke beslemiştir. Bu yönüyle arabesk, gecekonduluların, şehirlilere karşı kendini ifade etme biçimidir (Fidaner, 2022). Dolayısıyla Orhan Gencebay aracılığı ile ortaya çıkan ve varlığı kesinleşen arabesk (Güngör, 1990: 105), Türkiye’de o döneme kadar seçkin olmayan, aşağıdan yukarı bir seyri olan ilk kitlesel kültür hareketi olarak belirtilmektedir (Özbek, 1991: 25). “*Bu anlamda, arabesk müzik, geniş halk kitlelerinin oy vererek değil, müziksel ürünleri satın almayı, dinlemeyi seçerek gösterdikleri bir 'kamuoyu' tepkisi olarak değerlendirilebilir.*” (Özbek, 1991: 26)

Arabeskin ilk döneminde yani Türkiye’nin 70’li yıllarında Gencebay ile süregiden arabesk müzik, genetiği itibariyle kadercici, acı çekmeyi, boyun eğmeyi telkin eden bir mizaca sahipken aynı zamanda “*çilenin gizil politikasını yürüten isyankâr bir siyasallığa*” (Aytaç, 2019: 93) sahiptir. Öte yandan Özbek (1991: 104-105) Gencebay, şarkılarında var olan kaderciliği sadece şarkı sözlerine dayanarak ortaya çıkarmanın tek yönlülüğünü eleştirir. Ona göre Gencebay’ın şarkılarında kötü talih, acı sözler aracılığı ile işlerken, onun bu sözlerine tezat oluşturacak coşkulu sesi, geleceğe dönük bir umut barındırmaktadır. Onun şarkılarında yarattığı bu ikilik, aynı zamanda onun modernleşmeye verdiği müphem yanıtta gizlidir.

Gencebay’ın çabalarıyla popülerliğe kavuşan arabesk müzik bu süreç içerisinde yeni temsilciler de edinmiştir. *Baba*⁴ lakaplarıyla bilinen Ferdi Tayfur ve Müslüm Gürses, 70’li

⁴ “*Arabesk müzik farklı beklentileri, ümitleri, korkuları ve isyanları aktaran bir müzik türü olarak toplumun karşısına çıkmıştır. Aynı zamanda arabesk müzik halkın beklentileri ve beğenilerine göre kendisini şekillendirmeye çalışan bir tür olmuştur. Arabesk fakir halkın sığınağı ve umudu konumuna gelmiştir. Bu nedenle arabeskçilere*

yılların sonunda piyasaya çıkmışlardır. Arabesk bu dönemde yeni temsilcilerinin elde ettiği popülerlikle kapsama alanını genişletmiş ve her coğrafyadan dinleyici kazanmıştır. Öte yandan 70’li yıllarda Orhan Gencebay’ın şarkılarında bir telkin yöntemi olarak kötü yazgı ve isyan temaları 80’li yıllarda terk edilmiştir. Özellikle ANAP iktidarının politikaları sonucu şirketleşmenin ve reklamcılığın zirve yaptığı 80’li yıllar, gecekondu bölgelerini de şekillendirmiş ve isyan etmenin soyluluğuna ikna olmuş olan kitleler, tüketim furyasına kapılıp, artık renkli hayatları arzu eder hale gelmiştir (Gürbilek, 2001: 99).

Sonuç olarak serüvenine bir alt kültür olarak, ya da modernizme bir tepki olarak başlayan, estetize edilmiş bir isyan türü olarak arabesk kültür, geri dönülmez değişimini 1980’li yıllarda yaşamıştır. Arabesk kültür ürünlerinin tüketici kitleleri bu dönemde genişlemiş, arabesk hem kırsal hem de kentsel alanlarda sevilen bir tür haline gelmiştir. Bunun dışında Anavatan Partisi, arabesk müziği seçim şarkılarında kullanmış (Özbek, 1991: 122) ve bu durum arabeski bir kitle kültürü olma niteliğine bürümüş aynı zamanda hegemonik söylem içerisinde rıza üretiminin bir aracı haline getirmiştir. Öte yandan Türkiye’nin 80’li yılları arabesk müziğin zirve yaptığı bir dönem olmasının yanı sıra arabesk kültürün en önemli çıktılarında bir diğeri olan arabesk filmler furyasının baş gösterdiği bir dönem olmuştur.

2.1 Arabesk Filmler Furyası

Arabeskin Türkiye’de popüler bir müzik türü olmasının da ötesinde bir yaşam tarzına karşılık geldiği bilinen bir gerçektir. Söz konusu bu durum, bir önceki başlıkta, müzik sanatı üzerinden tartışılmıştır ki arabesk olgusunun Türkiye’deki bilinirliğine en önemli katkısı sağlayan da müziktir. Öte yandan kültürel bir halk hareketi olarak başlayan arabesk, müziğin yanı sıra filmler aracılığıyla da konuşmaktadır (Stokes, 2020: 155).

Türkiye’de arabesk filmler furyası olarak adlandırılabilir dönem Lütfi Akad’ın yönetmenliğini üstlendiği, Orhan Gencebay’ın başrolünü oynadığı 1971 yapımı *Bir Teselli Ver* isimli melodram türündeki film ile başlamıştır. Orhan Gencebay’ın 1968 yılında çıkardığı 45’lik olan *Bir Teselli Ver* şarkısı ile aynı ismi paylaşan film, Türk sinemasında 20 yılı aşkın bir süre içerisinde çekilecek olan 100’ü aşkın filmin ilki olmakla birlikte (Kuyucak Esen, 2019: 132-135), bu filmde kullanılan dramatik yapı, bir tür olarak adlandırılabilir arabesk filmlerin hikâye akışını belirlemiştir.

Sinema hayatına *Bir Teselli Ver* filmi ile adım atan Orhan Gencebay, 1971 yılından 1990 yılına kadar 31 filmde başrol oynamış ve dönemin en önemli yönetmenleri olan Osman F. Seden, Yücel Çakmaklı, Lütfi Akad, Şerif Gören, Orhan Aksoy gibi isimlerle çalışmıştır. Arabesk filmlerin ilk altı yılı içerisinde 1977 yılına kadar sadece Orhan Gencebay’ın filmleri çekilmiş *Sev Dedi Gözlerim*, *Dertler Benim Olsun*, *Batsın Bu Dünya*, *Bir Araya Gelemeyiz* gibi şarkıları senaryolaştırılmıştır (Yıldız, 2020: 39). Fakat arabesk filmler zirvesini 1977 yapımı *Çeşme* (Temel Gürsu) ve 1978 yapımı *Derbeder* (Temel Gürsu) filmlerinin başrolü Ferdi Tayfur aracılığıyla yaşamıştır (Özgüç, 2005: 103).

Öyle ki film bir yılı geçecek şekilde vizyonda kalmış, biletleri karaborsaya düşmüş ve bir gündüz gösterimine 4 bini aşkın izleyici katılmıştır (Demirci, 2020). Bu noktada arabesk filmlerin Türk halkından görmüş olduğu bu yoğun ilginin nedenleri arasında, izleyici/karakter

“baba” sıfatı atfedilmiştir. “Orhan Baba”, “Ferdî Baba”, “Müslüm Baba” gibi isimler toplumun büyük beğenisini kazanmış ve aidiyet duygusu benimsenmiştir” (Güngör, 1993: 91).

özdeşleşmesini de katabilmek mümkündür. Martin Stokes, *Türkiye’de Arabesk Olayı* isimli eserinde bu duruma yönelik önemli tespitlerde bulunur:

Filmleri seyrederken aktörlerin rol yapmadığını, aksine kendilerini oynadıklarını gördüm. Filmlerin çoğunda arabesk starlar kendi isimlerini kullanırlar: Orhan (Gencebay), İbrahim (Tatlises), Ferdi (Tayfur), Mahmut (Tuncer) vb. izleyicinin kişisel durumu ne olursa olsun film, bir metin olarak oyuncunun yaşantısına ve geçmişinin haritasına dokunmayı sağlayabilecek ölçüde açıktır. Arabesk dram; gerçeğin resmidir, oyalanma ya da basitçe eğlenme amacıyla yapılmış uydurma bir eser değildir. (Stokes, 2020: 198)

Bu noktada Stokes’un arabesk filmlere yönelik “gerçeğin resmidir” yorumu dikkate değerdir. Zira arabesk şarkıcıların başrollerini oynadığı filmlerdeki karakter yolculukları, ilk İstanbul günleri, bu kültür ürünlerini tüketen, kırsaldan kente göç etmiş kitle ile birebir örtüşür ki bu durum Stokes’un (2020: 198) da vurguladığı üzere özdeşleşme halinin ana nedenlerinden biridir. Bu noktadan sonra ise arabesk şarkıcıların kendini gerçekleştirme (şehirli kadınla bir ilişki, ünlü bir şarkıcı olma, zengin olma) süreci başlar ki bu bölüm, Horkheimer’den bir alıntı ile kültür endüstrisinin hayal satma işlevini gerçekleştirdiği noktadır. Öyle ki arabesk filmler furyasının sebep olduğu; Anadolu’dan, İstanbul Müzikçiler Çarşısı’na (İMÇ) meşhur olmak amacıyla gelen kitleler, Türk müzik endüstrisinin ve kültürel yaşamının özellikle 80’li yıllardan itibaren bir gerçeği haline dönüşmüştür (Özbek, 2016).

Öte yandan Ferdi Tayfur’un *Çeşme*, *Derbeder* gibi gişe rekorlarını alt üst eden filmleri sonucunda yapımcılar arabesk filmlere ağırlık vermiştir. Bu süreç içerisinde Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, İbrahim Tatlises, Müslüm Gürses’in başı çektiği şarkıcıların her biri otuzun üstünde filmde başrol oynamıştır. Arabesk müziğin en bilindik bu dört isminin yanı sıra dönemin diğer şarkıcıları da arabesk filmlerde boy göstermiş, sadece 1978 yılı içerisinde on dokuz farklı şarkıcıya film çekilmiştir (Yıldız, 2020: 40). Bunlar içerisinde Kibariye, Bergen gibi kadın arabesk şarkıcılar “*acıların kadını*” sloganıyla piyasaya sürülmüş, Küçük Emrah, Küçük Ceylan gibi çocuk şarkıcılar da “*acıların çocuğu*” olarak özellikle 80’li yılların ikinci yarısından itibaren arabesk filmlerde rol almıştır. Öyle ki 1979 yılında çekilmiş olan 195 filmde 19 tanesi arabesk nitelikler taşıırken, bu sayı 1981’de çekilen 72 filmin, 33 tanesi arabesk olacak şekilde değişim gösterir. Nitekim 80’li yıllara gelindiğinde çekilen her iki filmde biri arabesktir (akt. Kuyucak Esen, 2019: 126).

Öte yandan 90’lı yıllarla birlikte gerek özel televizyonların ortaya çıkmasıyla beraber insanların sinema salonlarına olan ilgilerinde yaşanan gerileme, gerek toplumun refah seviyesinde gözlemlenen artış ile birlikte ‘acı çekme’ temalı filmlere olan ilginin azalması (Yıldız, 2020: 91), gerek yapım maliyetleri düşen filmlerin kalitesiz içeriklere dönüşmesi, gerekse 90’lı yılların apolitikleşen entelektüellerinin; eril krizi, benlik problemlerini konu edinen filmlere yönelmesi (Scognamillo, 2014, s. 457) gibi nedenlerden ötürü arabesk filmler furyası 90’lı yıllar ile birlikte son bulmuştur.

3. Yöntem

Bu çalışma kapsamında Türkiye’nin kültürel yaşamına 60’lı yıllardan itibaren yoğun etkilerde bulunan arabesk kültürün iki önemli taşıyıcısından biri olan arabesk filmlerde, *Derbeder* örneği üzerinden oryantalizmin varlığı incelenmiştir. *Derbeder*; arabesk filmlerin bir furyaya dönüşmesindeki rolü (Özgüç, 2005: 103), resmi olmayan verilere göre Türk sinema tarihinin en uzun süre gösterimde olan, en çok izlenen filmi olması (Demirci, 2020) gibi nedenlerden ötürü seçilmiştir. Öte yandan filmde başrol olan Ferdi Tayfur’un canlandırdığı karakterin isminin de Ferdi Tayfur olması, olay örgüsünün Ferdi Tayfur’un memleketi olan Adana’da başlaması gibi nedenler, Stokes’un ifadesiyle “*Arabesk dram; gerçeğin resmidir*”

(2020: 198) ifadesini bir bakıma doğrulamakta, bu bakımdan *Derbeder* filmini öne çıkarmaktadır.

Yeniden belirtmek gerekirse *Derbeder* filminde oryantalist klişelerin varlığını incelemeyi amaç edinen bu çalışmada eleştirel söylem çözümlemesi tercih edilmiştir. Bu tercihin önemli bir nedeni de oryantalizmin halihazırda bir söylem çeşidi olmasından ileri gelmektedir. Kısaca bahsetmek gerekirse söylem, “*ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir*” (Sözen, 2017: 18). “*Sözcenin disiplini*” olarak söylem iktidarın bir denetleme aracıdır ve gücün harekete geçirilmesinde ve üretiminde başat bir rol üstlenir (Foucault, 2007: 21-23).

Said, Doğu üzerinde uygulanan bilgi kökenli bir tahakküm yapısına dikkat çekmek adına “*harikulade bir düşünür*” olarak tanımladığı Michel Foucault’un düşüncelerinden faydalanır. Said, hakikati kavrayabilmek adına tarih ya da felsefe yerine artık arkeoloji ve söylem kavramlarının geçerli olduğunu Foucault üzerine yazmış olduğu ilk düşüncelerinde belirtir (1972: 1-4). Nitekim Said, bu düşüncelerinden altı yıl sonra kaleme aldığı, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*’nda Foucault’un, *Bilginin Arkeolojisi* isimli eserinde ortaya koymuş olduğu bilginin tahakkümcü yapısına yönelik düşüncelerine yani söylem kavramına merkezi bir önem atfeder.

İdeolojinin ifade edilmesinde ve yeniden üretilmesinde kritik bir rol üstlenen söylem kavramının bu örtük yapısını ortaya çıkarmada ve açıklamada eleştirel söylem çözümlemesi işlevsel bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, çözümleme yapılacak olan metne karşı politik bir tutum gerektirmekte ve toplulukların bu metinlerce kurgulandığı süreç içerisinde söylemin önemini vurgulamaktadır. Öte yandan Teun Van Dijk’ın haber metinlerini çözümlemek adına ortaya koyduğu eleştirel söylem çözümlemesi, ideolojinin bir diğer taşıyıcısı olan filmlerde de kullanılmaktadır. Nitekim “*Filmlerde ses ve diyaloglar, oyuncular, kullanılan mekân ve dekorlar, kamera hareketleri ve açıları, çekim ölçekleri, aydınlatma, görsel ve işitsel efektlerle oluşturulan görsel bir söylem bulunmaktadır*” (Zor, 2017: 881).

Sinemasal evren, içerisinde yer alan her görüntünün, planın birer söylem üretebildiği karmaşık bir sürece karşılık gelmektedir. Söz konusu bu süreç daha kapsamlı, sistematik bir analiz gerektirmekte ve Van Dijk’ın birer kategori olarak belirlediği makro yapı ve mikro yapılar bu noktada işlevsel bir konum üstlenmektedir (Ankaralıgil, 2008: 152). Dolayısıyla bu çalışma kapsamında kullanılan yöntem içerisinde Van Dijk’ın ortaya koymuş olduğu kategoriler belirleyici olmuştur. Çalışmanın yöntemi makro yapı ve mikro yapı olmak üzere iki kategoriden oluşmaktadır. Makro yapıda sinemasal evrenin dramatik unsurlarını oluşturan olay örgüsü, ana karakterler, yan karakterler, mekanlar; mikro yapıda ise diyaloglar, ses, müzik, kamera kullanımı ve kurgu gibi teknik öğeler ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş oryantalist söyleme yaptığı katkılar üzerinde durulmuştur.

4. *Derbeder* Filminin Analizi

Tablo 1: *Derbeder* filminin künyesi

Filmin Adı	Derbeder
Yapım Yılı	1978
Yapım	Saner Film
Yönetmen	Temel Gürsu
Senaryo	Erdoğan Tünaş
Görüntü Yön.	Muzaffer Turan

Oyuncular	Ferdi Tayfur (Ferdi), Canan Perver (İpek), Enis Fosforoğlu (Tayfun), Hüseyin Peyda (Mahmut), Mümtaz Ener (Abbas)
------------------	--

4.1. Makro Yapı

4.1.1. Filmin Olay Örgüsü

Kötü kader ayırdı bizi...⁵

Derbeder, Ferdi ve İpek isimli iki akraba gencin imkânsız aşkını konu edinmektedir. Çukurova'dan, İstanbul'a uzanan bu öyküde, sonradan görme, taşralı bir ağa olan Abbas'ın kızı İpek ve Abbas'ın bir zamanlar çok yakın arkadaşı, aynı zamanda akrabası olan Mahmut'un, Çukurova'da tarla işçisi olarak çalışan oğlu Ferdi'nin başta kötü kader olgusu olmak üzere; ekonomik, çevresel, kültürel farklılıklar sonucunda kavuşamamaları anlatılır. Nitekim oryantalist söylem içerisinde ötekileştirilen Doğulu'ya yönelik en yaygın nitelendirmelerin başında kadercilik olgusu gelmekte ve söz konusu kadercilik olgusu da *Derbeder*'in temasını oluşturmaktadır.

Derbeder, Çukurova'da toprak işçisi olarak Ferdi'nin bir traktörü kullandığı sahne ile başlar. Sahneye Ferdi Tayfur'un seslendirdiği *Huzurum Kalmadı* şarkısı eşlik etmektedir. Ferdi'nin mesaisi bir posta memurunun İpek'ten gelen bir mektubu ulaştırması ile yarıda kesilir. Ferdi, büyük bir heyecanla mektubu alır ve okumak için, çocukluğundan beri İpek ile buluşma yeri olan, hatta evlerini inşa edecekleri şelale kenarına gelir. O esnada filmin konusu posta memurunun, Ferdi'nin arkasından söylediği "*Bir ağa kızıyla bir fakirin sevdası, sonları ne olur dersin?*" repliğiyle açık bir şekilde ortaya konur.

Ferdi tek odalı bir köy evinde annesi ve babası Mahmut ile birlikte yaşamaktadır. Hayalperest Ferdi'ye nazaran gerçekçi ve otoriter bir yapıda olan Mahmut, Ferdi'yi yaşanacak olan kötü deneyimlere yönelik birçok kez uyarsa da Ferdi, Çukurova'daki işini bırakır ve film içerisinde sadece "şehir" olarak bahsedilen Adana'ya, İpek'e yakın olabilmek adına bir tahta valiz bir de annesinin verdiği bez çuvala sarılı yolluğuyla birlikte yola çıkar. Ferdi, kent meydanında otobüsten iner ve tesadüf eseri aynı meydana ayakkabısını boyatmakta olan asker arkadaşı Tayfun ile rastlaşır. Tayfun, Ferdi'yi spor arabasıyla İpek ve ailesinin yaşamakta olduğu konağa bırakır ve daha sonra buluşmak adına ondan söz alır.

Ferdi konağın salonuna giriş yapar ve akrabası olan Zeynep'e büyük bir mutlulukla selam verir. Zeynep, köşkün genişçe salonunun ortasına konuşlandırılmış yuvarlak bir masada cemiyetten arkadaşlarıyla konken oynamaktadır ve Ferdi'yi tanımazlıktan gelir. Ferdi, daha sonra İpek'in babası Abbas'tan medet umar. Abbas, Ferdi'yi aşağılar bir şekilde atının bakımını üstleneceği ve ahırda yaşayacağı bir iş verir.

Geçen zaman içerisinde Ferdi, ailesine gönderdiği bir mektupta İpek'e olan aşkından bahseder fakat Adana'da Abbas'ın yanında seyis olarak çalıştığından bahsetmez. Mektupta yazanlardan etkilenen annenin ısrarı üzerine Mahmut, istemeyerek de olsa bir zamanlar çok yakın arkadaşı, aynı zamanda akrabası olan Abbas'tan, sadece ikisinin olduğu bir kız isteme sahnesinde İpek'i oğluna ister. Abbas bunu bir hakaret olarak algılar ve "*kapımda kemik yalıyor*" ifadesiyle bir bekçi köpeğine benzettiği Ferdi'yi babasına karşı aşağılar. Mahmut hem Abbas'ın tavrına hem de Ferdi'nin yalanına çok içerler ve bir sahne sonra ahırda yerleri süpürürken karşı karşıya geldiği oğluna önce bir tokat atar ve daha sonra evlatlıktan reddeder.

⁵ İpek karakterinin final sahnesinde kullandığı bir diyalog.

Ferdi, Adana’da yaşadığı acı deneyimler sonucunda daha iyi bir hayat kurma umuduyla İstanbul’a gelir. Ferdi’nin, İstanbul’daki ilk sahnesi Haydarpaşa Garı’nın merdivenlerinde gösterilir ki bu mekân seçimi taşradan İstanbul’a göç eden toplulukların yaşadığı ilk İstanbul deneyimlerini yeniden üretmek ve böylelikle izleyici, karakter veya izleyici, olay örgüsü arasındaki bağı güçlendirmek adına önemlidir. İstanbul’a göç eden Ferdi, ilk olarak gecekondu semtindeki bir pansiyona yerleşir. Daha sonra Ferdi’nin iş arama süreci başlar. Ferdi, ses sanatçısı olmak isteğindedir ve bu isteğini gerçekleştirmek adına gazinolarda iş arar. Bu sekans yine Ferdi’nin seslendirdiği bir şarkı eşliğinde müzik altı olarak gösterilir. Ferdi birçok kez geri çevrildikten sonra Gar Gazinosu’nda deneme şarkısı seslendirirken, onu ilk kez gören ve o anda Ferdi’ye âşık olan ünlü şarkıcı Sevda’nın onayıyla gazinoda ses sanatçısı olarak kendisine iş bulur. Aynı sahnede Ferdi, kendisini Sevda’ya Ferdi Tayfur olarak takdim eder.

Ferdi, Sevda’nın desteği ile geçen müzik kariyerinin başlangıç sürecinde her gün olmak üzere İpek’e mektuplar yazmakta fakat bu mektuplar Abbas’ın eline geçmekte ve İpek bu yüzden babasından dayak yemektedir. Bu sürece paralel olarak kumar alışkanlığı ve hovardalıkları yüzünden fabrikatör babası tarafından evden kovulan Tayfun, bir gazetenin “*yükselen ses yıldızı*” haberi içerisinde Ferdi’yi görür ve Gar Gazinosu’na, asker arkadaşının yanına gelir. Ferdi, Sevda ve tesadüf eseri orada bulunan Tayfun’un gazeteciler tarafından toplu bir fotoğrafı çekilir.

Mektuplarını İpek’e ulaştırmakta zorlanan Ferdi, asker arkadaşı Tayfun’dan bu duruma yönelik ricada bulunur. Kısa süre sonra babası tarafından affedilen Tayfun, Adana’ya döner ve Ferdi’nin, İpek’e yazdığı mektupları elden teslim eder. Bu süre zarfında İpek’e karşı dürtüsel bir ilgi besleyen Tayfun, bir fabrikatörün çocuğu olması nedeniyle Abbas tarafından da yoğun bir ilgi görür ve Abbas’ın damadı olmak isteğini kendisine iletir. Abbas büyük bir sevinçle Tayfun’u damadı olarak kabul eder. İkili Ferdi’yi aradan çıkartmak adına plan yaparlar. Bu plana göre Tayfun, bir ay süresince Ferdi’nin yazdığı bütün mektupları, İpek’e ulaştırmaksızın Abbas’a iade eder. Daha sonra Tayfun, Ferdi’nin el yazısını taklit ederek, Ferdi’nin ağzından İpek’i nasıl kullandığını, İstanbul’da yeni bir sevgilisi olduğunu belirten bir mektup yazar. Ayrıca mektuba iliştilmiş; Ferdi ve Sevda’nın yan yana durduğu bir de fotoğraf vardır. Abbas fotoğrafta üçüncü kişi olan Tayfun’un görselini makasla keserek manipülasyon yapmıştır.

Tüm yaşananların sonucunda İpek, olan biteni gözleriyle görmek adına İstanbul’a, Ferdi’nin çalıştığı gazinoya gider. O esnada provada olan Ferdi, İpek’i fark etmez ve şarkısı bittikten sonra Sevda ile kulise gider. Daha sonra İpek, bir gazino çalışanından Sevda ve Ferdi’nin, Tarabya’da bir restorana gittiklerini öğrenir. İkili şarap eşliğinde yemeklerini yerken İpek de fark edilmeyecek bir noktadan onları izlemektedir. Sevda, Ferdi’ye olan ilgisinden bahsetse de karşılık bulamaz. İkili bunun üzerine arkadaşlıkları şerefine kadeh kaldırır fakat İpek, bu kadeh kaldırmayı aldatıldığına yorar, ağlayarak Adana’ya döner ve babasının Tayfun ile evlenmesine yönelik isteğini yerine getirir.

İpek ile Tayfun, nikâhlarının kıyıldığı köşkün girişinden alkışlar eşliğinde arabalarına giderken, mektuplarına cevap alamayan Ferdi tesadüf eseri aynı zamanda diliminde Adana’ya gelir ve yaşananlara şahit olur. Ferdi’nin olay çıkaracağını anlayan Abbas, kapı görevlilerine Ferdi’yi kontrol altında tutmaları emrini verir. Ferdi, kendisini zapt etmeye yeltenen görevlilerden kurtulur, hareket halindeki arabanın şoför kapısına bir hamle yaparak tutunur ve araç ile birlikte sürüklenmeye başlar. İpek, Ferdi’nin bu halini büyük bir üzüntü içerisinde takip etse de Tayfun aracını yavaşlatmaksızın Ferdi’den bir dirsek darbesiyle kurtulur ve Ferdi, sürüklendiği asfalt yolun orta yerinde sevdiği kadın ile askerlik arkadaşının gidişini seyreder.

Arabesk filmlerde belirleyici olan kötü kader olgusunun bir yansıması veya eklentisi olarak da tabir edilebilecek ilahi müdahalelere *Derbeder* filminde rastlamak mümkündür. İpek ve asker arkadaşı tarafından aldatılan Ferdi, yaşama arzusunu kaybeder ve kendisini içkiye verir. Filmde karşılıksız aşk rolünü üstlenen Sevda, bir meyhanede içmekte olan Ferdi'yi ziyaret eder ve güçlü olması gerektiği yönünde motive edici bir konuşma yapar. Ferdi, Sevda'yı dinler ve İstanbul'a, müzik piyasasına dönüş yapar. Ferdi'nin tüm ülke bilinen bir ses sanatçısına dönüşümü ve buna paralel olarak Tayfun'un kumar bağımlılığı, İpek'in mutsuzluğu, Abbas'ın tüm servetini yitiriş süreçleri Ferdi Tayfur'un filme de ismini veren şarkısı *Derbeder* eşliğinde gösterilir. Böylelikle melodramların yapısına uygun olarak iyilerin ödüllendirilmesi ve kötülerin cezalandırılması süreci ilahi bir müdahaleyle sağlanmış olur.

Tayfun'un kumar bağımlılığı sonucunda tüm servetini hatta evini dahi yitiren Abbas, yaptığı kötülüklerin bedelini ilahi bir müdahaleye yoracak şekilde "*Allah'ın tokadı yoktur, işte insana böyle vurur.*" ifadesini kullanır ve köşkün basamaklarını tırmanırken geçirdiği bir kalp krizi sonucunda felç kalır. Adeta tüm felaketlerin sıralı bir biçimde kurbanı olan Şahinoğlu ailesinin yaşadığı evi satın alacak olan kişi ise intikam güdüsü içerisinde hareket eden Ferdi'dir. Ferdi, babasının bir zamanlar aşağılanarak gönderildiği bu evi ona satın almıştır fakat gururlu bir toprak insanı olan Mahmut, Ferdi'ye intikamın yalnızca Tanrı tarafından alınabileceği yönünde bir konuşma yapar. Ferdi, bunun üzerine Şahinoğlu ailesinin tüm bireylerinin toplandığı köşkün salonunda, bir yüzleşme sahnesinde Abbas'ın yanına yaklaşır ve Şahinoğlu ailesinin tüm borçlarının ödendiği senedi Abbas'a uzatır. Aynı zamanda yaşadıkları evi de Şahinoğlu ailesine bırakarak intikam arzusundan vazgeçer. Tüm olanları dinleyen Tayfun, Ferdi'nin hala İpek'i sevdiğini fark eder ve İpek'i, Ferdi'den para alması yönünde zorlar. İpek "*beni peşkeş çekiyorsun*" ifadesini kullanarak durumu kabul etmek istemez fakat Tayfun tarafından darp edilir. Büyük bir öfke ve üzüntü içerisinde olan biteni takip eden Abbas, tekerlekli sandalyesiyle komodine yönelir, beylik silahını alır ve Tayfun'u göğsüne isabet ettirdiği iki kurşunla öldürür.

İpek, büyük bir üzüntü içerisinde Ferdi'nin yaptırdığı müstakil eve gelir. Ev, küçüklükten beri hayallerini kurdukları; Ferdi ile yaşayacakları, çocuklarını büyütecekleri evin aynısıdır. Evin geniş salonunda eşya yoktur, sadece İpek'in duvarda asılı büyük bir fotoğrafı vardır. İpek eve giriş yaptığında Ferdi, onun varlığından habersiz fotoğrafa bakmaktadır. Ferdi, İpek'i görür, ağlamaklı olur. Daha sonra İpek'e bu yeni evde çocuğu ile birlikte yaşaması yönünde bir konuşma yapar ve *Batan Güneş* şarkısı eşliğinde bir deniz kenarında bata çıka yürüyen Ferdi'nin veda sahnesi gösterilir.

Filmde iki sevgilinin kader birliği yaptığı ve onları ancak ölümün ayırabileceği birçok kez vurgulanmıştır ve bu söyleme sadık kalan İpek, Ferdi tarafından terk edilmenin üzüntüsüyle uçurum kenarına konuşlandırılmış evin kayalıklarından denize atlayarak intihar eder. Henüz evden çok uzaklaşmamış olan Ferdi, İpek'in intiharına şahit olur fakat müdahale etmek için geç kalır. Feryatlar eşliğinde geri dönen Ferdi, İpek'i denizden çıkarır. İntihar sahnesinde defalarca kayalıklara çarptığı gösterilen İpek'in vücudu tek parça ve sağlamdır, sadece alnında kan birikmiştir. Kötü kader olgusu son kez İpek'in "*Kötü kader ayırdı bizi.*" ifadesiyle vurgulanır ve İpek kısa bir süre sonra Ferdi'nin kolları arasında ölür. Devam sahnesinde Ferdi, evinin bahçesine İpek'in mezarını hazırlar ve tam da onun intihar ettiği noktadan kendisi de intihar edeceken, İpek'in, Tayfun'dan olma kızının kendisine seslendiğini duyar. Ferdi'ye doğru koşan küçük kızın arkasında Mahmut bulunmaktadır. Küçük kız Ferdi'ye annesinin ve babasının öldüğünü, yapayalnız kaldığını söyler ve Ferdi'den kendisini babasıymış gibi sevmesini ister. Ferdi onay almak istercesine babasına bakış atar ve babasının onaylayan baş sallayışı sonucunda Ferdi, küçük kıza içtenlikle sarılır.

Sonuç olarak *Derbeder*'in olay örgüsüne yönelik tüm anlatıma etki eden bir kader olgusundan bahsedebilmek mümkündür. Söz konusu kader olgusu filmsel anlatı da o denli belirleyicidir ki bir anlamda film karakterlerinin sağlıksız kararlar almasının nedeni olarak sunulur. Bu bakımdan *Derbeder*'in final sekansı bu duruma uygun bir örnek olarak verilebilir. Olay örgüsüne yönelik alternatif bir düşünceyle; İpek ve Ferdi, yeniden bir araya geldiklerinde, toplu yaşamdan tamamen yalıtılmış, hayallerini kurdukları bu ev içerisinde, sağlıklı ve mutlu bir şekilde yaşamlarına devam edebilirlerdi. Bu durumda yapılması gereken; iki karakterin melankolik ruh halinden çıkıp, Tayfun'un öldüğünü ve beraberliklerinin önündeki tüm engellerin kalktığını idrak edebilmeleri idi. Nitekim ortada bir yanlış anlaşılma vardır ve Tayfun, öldürülmeden önce Abbas ile yaptıkları planı İpek'e, itiraf etmiştir. Bu noktada yapılması gereken, İpek'in uğradığı ihaneti Ferdi'ye anlatması olmalıydı ki sadece böyle bir sahne, İpek'in intiharının önüne geçebilirdi. Dolayısıyla İpek'in intiharı tamamen gereksiz ve akıl dışı bir eylem olarak öne çıkmakta ve herhangi bir haklı nedene dayanmamaktadır. Bu bakımdan *Derbeder* filminin olay öyküsü kötü kaderin önüne geçilemeyeceğine yönelik bir söylemi zorlama bir final sekansı eşliğinde yeniden üretmektedir.

4.1.2. Filmin Ana Karakterleri

Ferdi

Derbeder filminin açılış sekansı içerisinde ana karakter Ferdi'ye yönelik göze çarpan ilk karakter niteliği, oryantalist söylem içerisinde temsili yapılan Doğulu karaktere denk düşecek bir şekilde saplantılı bir âşık olduğu yönündedir. Hikâye gereği Çukurova'da toprak işçiliği yapmakta olan Ferdi, istisna olmaksızın çocukluğundan itibaren her gün, aynı saatte İpek ile buluşma yerleri olarak belirledikleri nehir kenarına gitmekte ve kendisine gelen mektupları aynı kayalığın, aynı noktasına, aynı pozisyonda oturmak suretiyle okumaktadır.

Ferdi, hayatın gerçeklerinden uzakta yaşayan hayalperest bir karakterdir ki Ferdi ile tamamen zıt bir karakter niteliği sergileyen Mahmut, oğlu Ferdi'nin bu yüzden zarar görebileceğini film anlatısı içerisinde birçok kez tekrar etmektedir. Fakat film süresince hayalperest bir karakter olmanın gereklerini yerine getirmekte olan Ferdi, akılcı düşünme ve karar alabilme yetisinden mahrum bırakılmıştır. Bu nedenle anlatı süresince sıralı bir şekilde cereyan eden felaketlerin kurbanı olur ve en yakın bildikleri tarafından akıl dışı muamelelere maruz bırakılır. Öte yandan Ferdi, kendisine yapılan tüm kötü muameleleri affedebilen, razı gelen, kötü kadere boyun eğen, acı çekmekten gizil bir haz duyan bir karakter profili sergiler. Öyle ki film süresince karşılaşmak zorunda bırakıldığı en akıl dışı muamelelere dahi içten bir gülümsemeyle karşılık verir.

Bir kariyer planlamasından hatta İpek ile olan ilişkisinin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi adına eylemde bulunabilecek bir karar mekanizmasından dahi yoksun olan Ferdi, Adana'da birçok farklı mekânda iş bulabilecekken İpek'in yanında olabilmek adına Abbas'ın söylemiyle "*önüne fırlatılan bir kemiği yalamaya*" razı olur. Abbas'ın kararları sonucunda bir binek hayvanı gibi atlarla birlikte samanlıkta yaşamaya mecbur bırakılmak, Abbas'ın atına binebilmesi için basamak vazifesi görmek, sevdiği kadın İpek'in doğum gününde tüm ziyaretçilerin önünde bir çocuk gibi azarlanmak hatta aşağılanmak gibi akıl dışı muamelelere maruz bırakılan Ferdi, tüm bu yaşananlara, bir araya dahi gelip konuşamadığı İpek ile aynı çatı altında olabilmek adına katlanır. Nitekim Ferdi'nin İpek'e karşı olan aşkı, aklın sınırlarını aşan, irrasyonel bir düzlemde seyrederek.

Ferdi, Sevda'nın da ifade ettiği üzere eşi görülmemiş saflıkta bir karakterdir. Bu nedenle film süresince tüm yakınları tarafından; kullanılmakta, aşağılanmakta, aldatılmakta, azarlanmakta hatta bir çocuk gibi baba tokadı yemektir. Öte yandan bir yetişkin olmasına rağmen

çocuksu bir karakter olmanın gereği kendi başına kararlar alamamakta ve kariyer planlamasında her zaman başkalarının desteğine ihtiyaç duymaktadır. Öyle ki Ferdi, kendi söylemi ile Sevda'nın bir projesidir ve sahip olduğu her şeyi ona borçludur fakat aynı zamanda çelişkili bir biçimde gururlu bir karakterdir. Her ne kadar Sevda'nın desteğiyle bir noktaya gelebilmişse de şehir yaşamı onu değiştirmemiştir ki *Derbeder* filmi içerisinde şehirli olmak dejenere bir yaşam sürmek anlamına gelmektedir.

Ferdi, takıntıları olan bir karakterdir. Tanınmış bir ses sanatçısı olmanın beraberinde getirdiği tüm imkânları, asla beraber olamayacağı İpek'le bir zamanlar hayalini kurdukları deniz kenarındaki evi yaptırmak adına terk eder. Ferdi'nin bir tek eşya dahi almadığı bu evde tüm gün yapmakta olduğu tek eylem duvarda asılı olan İpek'e ait büyük boy bir vesikalığa bakmaktır. Öte yandan Ferdi, bir başkasıyla evlenmiş, bir başkasının çocuğunu büyüten İpek'in aslını değil duvarda asılı olan suretini istemektedir. Öyle ki İpek'in kocası Tarık öldürülmüştür. İpek'in, Tarık'la beraber olmasına sebep olan bütün nedenler zincirinin bir düzmededen ibaret olduğu da anlaşılmıştır. İpek masumdur ve bu durum Ferdi tarafından da İpek tarafından da bilinmektedir fakat Ferdi, böylesine saplantılı bir aşk beslediği ve tamamen masum olan bir kadını, bekâretin kaybolması gibi bir nedene dayanarak terk eder ve intiharına neden olur.

Sonuç olarak oryantalist söylem içerisinde Doğulu erkeğe yönelik yapılmış ve hala yapılmakta olan; iflah olmaz bir romantik, tutkuların esiri, kadercı, maziye takıntılı, gerici, namus takıntılı, akıl dışı, çocuksu gibi karakter niteliklerinin tümünü Ferdi karakterinde görebilmek mümkündür. Dahası melodram türünün bir gereği olarak iyi tarafta yer alan ana karakter Ferdi'nin bu karakter nitelikleri, vicdanen ve ahlaken uygulanması gereken birer doğru veya ideal davranış kalıpları olarak izleyiciye sunulur.

İpek

Derbeder filminin bir diğer ana karakteri olan İpek, ana akım sinemada yer alan sorunlu kadın temsillerine uygun olarak; başrolü paylaştığı erkek karakterin film süresince kararlarına yön veren, dramatik yapıdaki bir çelişki unsuru olmaktan başka bir vasıf taşımamaktadır. Filmde dış görünüşü haricinde İpek'in en önemli belki de göze çarpan tek özelliği sonradan görme bir ailenin; değişimi, şehirli olmayı reddeden bir üyesi olmasıdır. Bu sayılan özelliklerin dışında İpek, herhangi bir mesleğe veya ilgi alanına sahip değildir. Geleceğe dair tek düşüncesi, saplantılı bir tutku beslediği Ferdi ile beraber olabilmektir. İpek, bu idealinin gerçekleşmesi adına ölümü bile göze almaktadır.

Despot bir baba figürünün ezici otoritesi altında tek başına var olabilme umudunu çoktan yitirmiş bir karakter olan İpek'in bu durumu aynı zamanda mizansen ile desteklenmektedir. Bir örnekle; film süresince İpek karakteriyle izleyicinin tekil bir bağ kurmasına müsaade edilmez. Bu durum çekim teknikleriyle sağlanır. İpek, film süresince gösterildiği bütün planlar içerisinde ya Ferdi'nin ya bir aile üyesinin ya da kızının yanında gösterilir. İpek; Ferdi'nin aşığıdır, Abbas'ın kızıdır, annedir; fakat birey değildir, olamamıştır.

Tekrar etmek gerekirse *Derbeder* filminin ana karakterlerinden olan İpek'in en önemli görevi Ferdi'nin saplantılı aşkına aynı güçlülükle karşılık vermektir. Bunun da ötesinde İpek, duygularını Ferdi'den daha uç bir noktada yaşamaktadır. Ferdi'den gelecek olan mektuplara bağımlı bir yaşam sürdüren İpek'in başına gelen felaketler zinciri yine düzmece bir mektup aracılığı ile gerçekleşir. Nitekim Ferdi'ye karşı aklın ve mantığın sınırlarını aşan bir duygu durumu içerisinde olan İpek'in bu saplantılı karakteri, onun tıpkı Ferdi gibi akılcı kararlar alabilmesinin önüne geçmekte, fevri eylemlere sürüklemektedir.

İpek'in duyguları tarafından yönetilen fevri bir karakter olduğuna yönelik birçok örnek verebilmek mümkündür. İpek, Tarık ve babası tarafından hazırlanmış olan düzmece mektubu okuduğunda herhangi bir şüpheye yer vermeksizin Ferdi'nin kendisini aldattığına ikna olur. Hâlbuki bahse konu olan mektup son derece amatör bir dille yazılmış bir metindir. Ferdi, sözde mektubunda “*Arkadaşım Tarık, senelerdir palavra bir aşka kapılıp gitmişiz. Aman Tarık’cığım, İpek bir şey bilmesin, yedek parça olarak kalsın, zamanı gelince tadına bakarım.*” gibi absürt ifadeler kullanmaktadır. Dahası Ferdi'nin İpek'e yazmış olduğu mektup aslında Tarık'a yazılmış bir mektuptur ki İpek'ten üçüncü tekil şahıs olarak bahsedilmektedir. Fakat tutkuları tarafından yönetilen İpek, bariz olan gerçekleri göremez, herhangi bir şüpheye gerek duymaksızın Ferdi'nin kendisini aldattığına ikna olur.

Yeniden belirtmek gerekirse İpek, tıpkı Ferdi gibi tutkularının esiri olan bir karakterdir. Bu ifade önemlidir ve tekrarı gerektirir çünkü İpek'in karar mekanizması üzerinde belirleyici olan en önemli unsur Ferdi'ye karşı hissettiği saplantılı duygu durumudur. Bu duygu öylesine güçlüdür ki annelik içgüdüsünün dahi önüne geçebilmektedir. Öyle ki İpek, kendisinden başka kimsesi bulunmayan küçük kızına rağmen Ferdi tarafından terk edilmenin üzüntüsüyle intihar eder.

Sonuç olarak *Derbeder* filmi içerisinde yer alan bir Doğulu kadın temsili olarak İpek, oryantalist söylem içerisinde kalıplaşmış kadın temsilleriyle birebir örtüşen bir karakter profili sergiler. İpek, mantıklı bir eylemde bulunabilecek bir karar mekanizmasından yoksun olacak şekilde; tutkularının esiri, fevri, akıl dışı bir karakterdir. Nitekim İpek'in söz konusu bu karakter özelliklerini Orta Çağ Avrupası'nın oryantalist metinlerinden olan *Sir Bewis of Hampton* isimli romanda temsili yapılan Sarazen prensesi⁶ ile ilişkilendirebilmek mümkündür.

4.1.3 Filmin Yan Karakterleri

Abbas, Mahmut, Tarık

Bu çalışmanın daha önceki başlıkları altında oryantalist söylem içerisinde Doğulu karakterlere yöneltilen belirgin karakter özelliklerinden kimilerinin; gelenekçilik ve muhafazakarlık olduğu tartışılmıştır. *Derbeder* içerisinde de hâkim olan söylem iyilik ile özdeşleştirilen köy yaşamının, kırsal kesime ait geleneklerin ne pahasına olursa olsun korunması gerektiğine yöneliktir. Öte yandan *Derbeder*'in anlatısı içerisinde şehrili olmak yönündeki bir değişimin ne denli şeytani bir eylem olduğunu Abbas'ın karakter nitelikleri üzerinden okuyabilmek mümkündür.

Abbas zalimdir, akrabası olan ve yanına çalışmaya gelen Ferdi'ye en ağır hakaretleri etmekte ve insanlık dışı işlere koşturmakta bir sakınca görmez. Abbas sonradan görmedir, ait olmak için yoğun çaba gösterdiği şehrili yaşamı içerisinde sosyetik bir görünüm elde etmek istemekte fakat kırsal kökleri onu her seferinde ele vermektedir. Abbas düzenbazdır, damadı olmasını istediği Tarık ile İpek'i evlendirmek, Ferdi'yi saf dışı bırakmak adına düzmece bir

⁶“*Sir Bewis of Hampton* adlı roman Hristiyan şövalyeye büyülenmişcesine âşık olan Sarazen prensesini anlatıyordu. Şövalyesine kölece bir sadakat ile hizmet etmeye hazırды. Prenses, kalıtımsal olarak şehvet dolu idi, şövalye onda çok büyük arzular yaratıyordu. Müslüman prensesler davet edilmeden yatak odalarına girip, kendilerini reddedecek olan erdemli birine vücutlarını sunan, Orta Çağ'ın baştan çıkarma sahnelerinin kur yapan kadınlardı. Bu ayartıcı kadınlar, Şövalyenin aşkı uğruna dinlerinden bile vazgeçebilirlerdi. Josian, bir kez *Sir Bewis* kendisine sarılırsa, kendisinin de Hristiyanlığı kucaklayacağına yemin ediyordu. *Sir Bewis* bunu misyonerce bir coşku ile kabul etti ve böylece, Prenses dininden dönerek "iyi bir Sarazen" oldu.” (Kabbani, 1993: 25)

plan hazırlamakta bir sakınca görmez. Nitekim Abbas'ın aldığı tüm kararlar, *Derbeder*'in bir kötü şehirlisi Tarık'ın işgüzarlıkları ve Abbas'ın deyimiyle kaderin tecelli etmesi sonucunda felaketler zincirini doğurur.

Derbeder'in şehirli temsillerinden bir diğeri olan Tarık, oryantalist söylemin başat argümanlarından biri olan “*iffetsiz Doğu*” (Kabbani, 1993, s. 23) klişesini tam anlamıyla karşılamakla birlikte film süresince yaptığı eylemlerle bu söylemi daha da öteye taşır. Kendisine askerlik döneminden bu yana sayısız iyilikte bulunan arkadaşı Ferdi'nin saplantılı bir şekilde âşık olduğu İpek'le evlenir. Kumar alışkanlığı vardır; babasının ve Abbas'ın bütün servetini kumarda kaybeder. Çocuğuna karşı herhangi bir sevgi gösterisinde bulunmaz. Şiddet yanlısıdır ve İpek'e hakaret etmekten, tokat atmaktan çekinmez. Dahası ünlü bir şarkıcıya dönüşen Ferdi'nin de servetini harcayabilmek adına İpek'in söylemiyle karısını Ferdi'ye peşkeş çekebilecek kadar mezhebi geniştir. Öyle ki *Derbeder* içerisinde modern şehir yaşamını temsil eden Tarık karakterinin sahip olduğu herhangi bir ahlaki değer bulunmamaktadır.

Öte yandan köyde muhafazakâr bir yaşam sürdürmenin soyluluğuna yönelik bir söylemin üretilmesine sebebiyet veren *Derbeder*'de bu olgu Mahmut karakteri üzerinden sunulur. Kendi içerisinde tutarlı ve gerçekçi bir karakter olan Mahmut; az ile yetinmeyi bilen, hayal kurmanın gereksizliğine inanan, gururlu, otoriter bir figürdür. Film içerisinde gelenekleri devam ettirmenin gerekliliğini savunmak gibi bir görevi olan Mahmut, Montesquieu'nün “*Doğu despotizmi*” (2011, s. 105-111) olarak ifade ettiği; değişime karşı kapalı olma, idealizmden uzakta durgun bir yaşam sürdürme, kadere razı olma, boyun eğme eylemlerinin tamamını yerine getirmekte ve *Derbeder* filmi içerisinde bu karakter özellikleri ideal olarak tanımlanmaktadır.

4.1.4. Filmin Mekanları

Oryantalist temsil geleneğinin yerleşik bir hale gelmesinde bilindiği üzere karakter temsillerinin yanı sıra mekân temsilleri de önemli bir rol üstlenmektedir. Bu duruma yönelik *Derbeder*'in mekânsal özelliklerine değinmek gerekirse film; tam olarak ismi belirtilmeyen, Ferdi ve ailesinin yaşadıkları köy, Adana olduğu tahmin edilen fakat filmde ismi belirtilmeyen şehir ve İstanbul olmak üzere üç farklı mekânda geçmektedir. Filmin sadece başlangıç sahnelerinde gösterilen, olumlu çağrışımları olan köyde emek olgusu, Ferdi'nin tarlada çalıştığı sahneler üzerinden somutlaştırılır. Öte yandan Ferdi'nin İpek ile buluşma yerleri olan nehir kenarları, deniz kenarları, şelale önleri oryantalist temsile uygun bir şekilde tablovari bir estetik içerisinde sunulur.

Öte yandan film içerisinde sadece *şehir* olarak ifade edilen Adana, Ferdi adına acı deneyimlerin yaşandığı bir mekân olarak tasvir edilir. Daha önceden de bahsedildiği üzere Abbas karakterinin kararları sonucunda insanlık dışı şartlarda çalıştırılan ve yaşatılan Ferdi, babası Mahmut'un da söylemiyle hayalperest olmanın cezasını şehirli olma süreci içerisinde deneyimler. Dahası kırsal kesimden gelen insanları eğlencelik olarak gören şehirlilerin bu olumsuz tavrına, Ferdi'nin, asker arkadaşı Tarık'ın daveti üzerine gittiği yat partisinde yer verilir. Şehirli kadınların ve erkeklerin giydiği mayoların aksine yöresel bir kıyafetle partiye gelen Ferdi, alay konusu olur.

Son olarak oryantalist paradigma içerisinde, bir mekân olarak Doğu'ya yönelik farklılıkların gözetimi konusunda herhangi bir hassasiyet gözetilmediği bilinmektedir ki bu durum kısaca ‘mekânsızlaştırma stratejisi’ olarak da yorumlanabilir. *Derbeder* içerisinde de söz konusu mekânsızlaştırma politikasını net olarak görebilmek mümkündür. Ferdi'nin, İpek tarafından terkedildiği sahnenin devamında *Derbeder* şarkısı eşliğinde çölde gerçekleşen mizansenin şarkı boyunca kesintisiz bir şekilde gösterilir. Nitekim filmin Türkiye'de geçtiği

bilinmektedir; fakat Türkiye çöl iklimi içerisinde değildir. Dolayısıyla Türkiye ile hiçbir türlü ilişkilendirilemeyecek bir mekânın filmde uzunca bir süre gösterimi Türkiye'yi; Arap, Fars ve Sahra Altı Afrika ülkeleri ile ilişkilendirir. Nitekim *Derbeder*'de rastlanan bu durum bir Doğu imgesinin yaratılmasına olanak tanımakta ve bu bakımdan oryantalist söylemi yeniden üretilmesine sebebiyet vermektedir

4.2. Mikro Yapı

4.2.1. Filmde Kullanılan Diyaloglar

Derbeder, Yeşilçam geleneğinin de bir sonucu olarak görüntüye kıyasla diyaloglara ağırlık verilen bir anlatım özelliğine sahiptir. Dolayısıyla melodram türünde çekilmiş olan film, türün özelliklerini barındırır. Filmde aktarılmak istenen olay örgüsü, izleyiciye en anlaşılır şekilde sunulmakta, sembolik göndermeler göz ardı edilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak filmde oryantalist söylemi yeniden ürettiği düşünülen diyaloglar, tüm açıklığı ile sergilenmektedir.

Filmde kullanılan diyaloglara yönelik ilk olarak, oryantalist söylemin kategorilerinden biri olan kadercilik anlayışını vurgulamakta olan diyalogları belirlemek gerekir. Olay örgüsünden bir örnekle Mahmut, bir zamanlar çok yakın arkadaşı olduğu Abbas'ın konağına gider. İkili, Şahinoğlu konağının büyük salonunda karşılıklı otururlar. Mahmut, temiz fakat kırsal kesime özgü bir kılık içerisindeyken Abbas, dizine kadar gelen siyah çizmesi ile bacak bacak üstüne atmış ve sağ elindeki kamçısı ile çizmesini tıkrıdatmaktadır. Sahne, hiçbir girizgâha ihtiyaç duymaksızın Mahmut'un "*Kızını Allah'ın emriyle oğluma istiyorum*" ifadesiyle başlar. Abbas, sakince oturduğu koltuğundan bir hışımla kalkar "*Çıldırılmışın sen! Şahinoğlu'nun kızını almak kolay mı Mahmut? Neyinize güvendiniz böyle? Hakaret sayarım bunu! Ben koskoca Şahinoğlu'yum, sen kimsin be?*" ifadelerini peşi sıra kullanır. Bunun üzerine Mahmut, oturduğu koltukta soluna döner ve başka bir yöne bakarak "*Köyde çulsuz gezdiğin günleri unutma Abbas, kuru soğanı paylaşıp yedik sizinle. O günleri düşün. Ne oldum deme ne olacağım de*" diyerek kader temasını güçlü bir şekilde vurgular.

Nitekim Abbas'ın başına gelecek olan felaketler zinciri, Mahmut'un; 'bütün yaşananlarda belirleyici olan takdir-i ilahidir', konulu bu ifadesinden sonra başlamaktadır. Abbas, film boyunca yapmış olduğu bütün kötülüklerin bir sonucu olarak en büyük gurur kaynağı olan mal varlığının tamamını kaybettiğini öğrendiği sahne içerisinde "*Allah'ın tokadı yoktur, işte insana böyle vurur.*" diyerek ilahi müdahaleyi yeniden vurgular ve Mahmut'un filmin ilk sahnelerinde kaderciler bir yaklaşımla kullandığı "*Ne oldum deme, ne olacağım de*" ifadesi de öykü içerisinde onaylanmış olur.

Oryantalist söylemin en yaygın klişelerinden bir diğeri de Doğulu insanın cinsel açlığı, sapıklığı ve sapkınlığı üzerinedir. *Derbeder* filminde bu kodlar filmin şehirli karakteri Tarık üzerinden aktarılır. Bir örnekle; Tarık ile Ferdi'nin sohbet ederek yürüdükleri, yakın planlarla desteklenen bir sahnede Ferdi, "*Şahinoğulları akrabamızdır, baba tarafından*" ifadesini kullanır. Tarık, "*Bizim pederin arkadaşıdır. Aaa bir de kızları varmış galiba*" diyerek konuyu İpek'e getirir. Ferdi, "*Hani askerde anlatırdım sana, seviyorum derdim.*" der ve bunun üzerine Tarık, "*Hala aynı kız mı? Bir çiçekle yaz geçer mi enayi? (...) Bu zamanda senin gibisi zor bulunur. Koklayıp atacaksın oğlum.*" repliğiyle, izleyicinin kendisiyle karşılaştığı bu ilk sahne içerisinde tüm karakter niteliklerini açığa vurur. Öyle ki Tarık'ın film süresince artarak devam eden cinsel açlığı, ölümüne neden olan kararlarının belirleyicisi olur.

Son olarak oryantalist paradigmanın başat temsil kodlarından biri olan tutkuların esiri olma durumu film süresince İpek ve Ferdi karakterinin söylemleri içerisinde gözlemlenebilir.

Bir örnekle; Abbas'ın “*Atıma bakacaksın. Ahırda yatıp kalkarsın. Tam sana göre bir iş.*” ifadeleri sonucunda ahırda yaşamak gibi bir muameleye maruz bırakılan Ferdi'nin, bu olayı İpek'e bildirdiği sahne içerisinde İpek “*Ahırda yatarsan ben de üzülürüm Ferdi. Babam nasıl teklif etti bunu sana?*” der. Ferdi ise “*Ama inan üzülmedim. Sana yakın olacağım için sevindim bile. Seni her gün göreceğim, sesini duyacağım. Az şey mi bu?*” ifadeleriyle karşılık vererek İpek'e olan aşkın gururdan ve mantıktan öte bir konumda olduğu gerçeğini vurgular.

4.2.2. Ses ve Müzik

Derbeder filmine yönelik ses kullanımının, oryantalist söylem ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir yönü bulunmamaktadır. Öte yandan filmde kullanılan müzikler oryantalist söylem açısından son derece zengindir. Film süresince filmin başrolü olan Ferdi Tayfur'a ait sekiz adet şarkı baştan sona seslendirilmiş, bu bakımdan film aynı zamanda Tayfur'un albüm tanıtımı niteliğine bürünmüştür. *Derbeder*'in film müziklerini oluşturan Tayfur'un eserlerinden ilki, filmin açılış sekansında çalan *Huzurum Kalmadı* şarkısıdır. Tayfur'un bu eseri, filmin olay örgüsüyle paralel olarak kara sevda ve kötü kader ikiliğini konu edinmektedir. Şarkının ilk nakaratı şu şekildedir:

*Bilsen uzaklarda kimler ağlıyor
Gelemem sevdiğim felek koymuyor
Gurbet eller bana bir mesken oldu
Gelemem sevdiğim kader bağıyor
Huzurum kalmadı fani dünyada
Yapıştı canıma bir kara sevda*

Görüldüğü üzere *Derbeder* filminin açılış sekansında dinletilen bu şarkı, sözleri bakımından bir anlamda olay örgüsünü incelemek ve kötü kader gibi irrasyonel bir sebebe dayanarak ilişkisinin dizginlerini ele alamayan, akılcı düşünmekten uzak bir karakteri dile getirmesi bakımından oryantalist söylemi yeniden üretmektedir. Öte yandan filmin müziklerini oluşturan diğer şarkılar da içerdikleri sözler ve ürettikleri söylem bakımından ortak bir temaya sahiptirler. Dolayısıyla filmde kullanılan müziklerin tamamını incelemek aynı zamanda tekrara düşmek anlamına gelebilir.

Yeniden belirtmek gerekirse *Derbeder* filmi süresince tüm anlatıma yayılan; *Huzurum Kalmadı*, *Söz Geçmiyor Gönlüme*, *Batan Güneş*, *Derbeder* başta olmak üzere sekiz şarkı dinletilmektedir. Bahsi geçen şarkılar Tayfur'un müzik karakteristiğine uygun olarak; ayrılık acısı, kötü kader, gurbet, vefasız sevgili, ölüm gibi temaları ortaklaşa olarak barındırmaktadır. Bir örnekle filme ismini de veren *Derbeder* şarkısının kimi sözleri şu şekildedir:

*Boynumu büktün bükeli, yuvamı yıktın yıkalı
Geri dönüp de gör halimi
Derbeder oldum, perişan oldum
Serseri dediler, gücenmedim
Divane dediler, gülüp geçtim
Senin bu yaptıklarına çok içerledim*

Görüldüğü üzere *Derbeder* filminin başrolü olan Ferdi'nin ve oryantalistizm kapsamında temsili yapılan Doğulunun bir karakter özellikleri olan akıl dışılık, tutkuların esiri olma

durumlarına bu şarkı sözlerinde açıkça rastlanılır. Bütün yaşantısını karşı cins tarafından sonsuza kadar sevmek gibi akıl dışı bir amaç üzerine kurgulayan bir adamın duygularını dile getiren bu şarkıda geçen “*Serseri dediler, gücenmedim. Divane dediler, gülüp geçtim. Senin bu yaptıklarına çok içerledim*” sözleri aynı zamanda film içerisinde Ferdi’nin başına gelen insanlık dışı muamelelere karşı tepkisizliğini, bir anlamda pasif Doğulu klişesini yeniden üretmektedir.

4.2.3. Görüntü Yönetimi ve Kurgu

Derbeder’de kamera kullanımı, filmin seyirci ile özdeşlik kurmayı amaçladığı karakter olan Ferdi’nin duygularına eşlik eder niteliktedir. Ferdi’nin, İpek ile olan sahneleri, yoğun bir aşkı, saplantılı duyguları güçlendirmek adına yakın planlar eşliğinde gösterilir. Öyle ki sinema sanatının anlatım dilinde yakın planlar, gözlere ve mimiklere sağlanan yakınlık sebebiyle duygunun aktarıcısı rolünü üstlenir. Nitekim oryantalizm kapsamında temsili yapılan Doğulunun karakter niteliklerinden biri olan tutkuların esiri olma durumu *Derbeder* filminde Ferdi ve İpek temsilleri üzerinden üretilmekte ve bu duygu yoğunluğu yakın planlar ve detay planlar ile güçlendirilmektedir.

Derbeder filminde oluşturulan sinemasal dilinin belirleyicilerinden biri olan bir diğer temel unsur ise kurgudur. Filmin kurgusu ise yine filmin teması ile denk düşecek bir şekilde saplantılı aşkın aktarımı ve kötü kader olgusunun bir an önce gerçekleştirilmesi amacına yöneliktir. Bu amaç sonucunda filmin genelinde aceleci bir anlatım benimsemiştir. Olay örgüsü üzerinden detaylandırmak gerekirse Ferdi, Abbas’ın evinde ikamet ederken köyde yaşayan ailesine bir mektup yazar. Mektupta bir iş bulduğundan ve İpek’e olan duygularından bahsetmektedir. Mektubu Ferdi’nin babası Mahmut okur. Anne mektupta duyduklarından yola çıkarak Mahmut’a İpek’i istemesi için baskı yapar. Bu sahnenin bir plan sonrasında Mahmut, Abbas’ın evindeki salonda tek başına oturmaktadır ve hiçbir girizgaha gerek duymaksızın beylik cümleler eşliğinde İpek’i, Ferdi’ye ister. Söz konusu sahne mizansen bakımından öyle amatörce örülmüştür ki Mahmut, İpek’i oğluna isterken kız isteme geleneklerine aykırı bir biçimde tek başınadır, eşi gelmemiştir, Ferdi’nin durumdan haberi dahi yoktur

Nitekim bir filmde inandırıcılık temel bir öneme sahiptir. *Derbeder*’de ise hem birbirini takip eden sahnelerdeki neden sonuç ilişkisi, hem de sahne kurulumu yani mizansenlerdeki mantık ilkesi acıların müzik eşliğindeki aktarımının amaçlanması nedeniyle çoğu kez görmezden gelinir. Bu duruma yönelik verilebilecek bir diğer örnek ise Ferdi’nin şöhrete kavuşma sekansıdır. Bu sekans manidar bir biçimde Tayfur’un filme de ismini veren *Derbeder* şarkısı eşliğinde müzik altı olarak gösterilir. Bahsi geçen sekans içerisinde Ferdi, gazinoda şarkısını seslendirirken, paralel bir anlatımla Abbas ve ailesinin felakete sürüklenişi kadercı bir yaklaşımla gösterilir. Nitekim bir şarkılık metraj içerisinde şöhrete kavuşan Ferdi’nin bunu nasıl başarabildiği, bulunduğu muhitin en zengini olan Abbas’ın nasıl sefaletle sürüklendiğinin cevapları verilmez. Yeniden vurgulamak gerekirse *Derbeder*’de asıl olan Doğu’ya özgü yazgıcılığın bir tezahürü olan “*eden, bulur*” ilkesinin müzik eşliğinde gösterimidir.

SONUÇ

Elde edilen veriler ışığında *Derbeder*’in; olay örgüsü, karakterler, çekim teknikleri, mekânsal kurulum gibi sinemasal atmosferin oluşumunda belirleyici olan öğeleri bakımından oryantalist söylemi yeniden ürettiği görülmüştür. Özellikle 18. yüzyıl Avrupa düşünürlerinin rasyonel düşüncüyü öne koydukları bir düşünsel ortam içerisinde; kadercı, akla aykırı gibi nitelendirmelere maruz bırakılan Doğu, adeta Montesquieu’nün ifadesiyle “*Doğu despotizmi*” (2011: 105-111) üzerinden anlaşılmalı ve tanımlanmıştır. Bu düşünceye paralel olarak *Derbeder* filmi de anlatımın tümüne sirayet eden kötü kader olgusunu belirleyici bir unsur olarak öne çıkarmış ve bu bakımdan Batı’nın, Doğu hakkındaki oryantalist yaklaşımlarını onaylamıştır.

Literatüre bakıldığında Türk Sineması'nda oryantalizm çalışmaları; Deniz Ergüven, Ferzan Özpetek, Fatih Akın gibi Batı ile temas halinde olan yönetmenlerin eserleri üzerinden anlaşılmıştır. Nitekim öz oryantalizm olarak adlandırılan bu süreç, Batı ile temas halinde olan, Batı kültürünü içselleştirmiş bir elitin varlığını gerektirir (Bezci ve Çiftci, 2012: 143). Öte yandan Türkiye'ye özgü bir popüler kültür olan (Işık ve Erol Işık, 2013: 43-44), hatta yönetenlere karşı halk tarafından kültürel alanda verilen bir mücadele olarak ifade edilip İngiliz Kültürel Çalışmalarının popüler kültür tanımlaması içerisinde düşünülen arabeskin oryantalist söylemi neden ürettiği ise bir başka tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim arabesk bir halk kültürüdür fakat filmler aracılığıyla da konuşan arabesk, oryantalist söylemi yeniden üretmektedir.

Bu noktada söz konusu paradoksu aşmak, kültürel yaşamımız açısından büyük önem arz etmektedir. Öyle ki arabesk, her ne kadar 80'li yıllarda zirvesini yaşamış ve daha sonra düşüşe geçmiş bir kültürel akım olarak algılansa da değişen müzikal yapısı⁷ ve sinemada arabesk starlara saygı mahiyetinde çekilen filmler aracılığıyla günümüz Türkiye'sinin kültürel yaşamında hatırı sayılır bir konum elde etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin kültürel yaşamına bu denli etki eden, kültürel yozlaşmayı da beraberinde getiren arabeskin en önemli kültürel çıktılarında bir diğeri olan arabesk filmlerde hâkim olan söyleme yönelik araştırmaların çoğalması ve bu yönde bir bilinç oluşturulması gerekmektedir.

Bunun yanında *Derbeder* örneğinde görüldüğü üzere arabesk filmlerde lümpence bir yaklaşımla muhafazakâr değerlerin kutsandığı, modern yaşamın ise bütün kötülüklerin temeli olarak lanetlendiği görülmüştür. Nitekim böylesine bir oksidentalizm yaklaşım Hasan Hanefi'nin (2014) belirttiği üzere oryantalist stratejileri onaylamak, yeniden üretmekten öteye gitmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmadan farklı olarak arabesk filmlerde oksidentalizm yaklaşımları öne çıkaran çalışmaların yapılması, literatüre yapacağı olumlu katkılar bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abdülmelik, E. (2007). Krizdeki Oryantalizm. A. Yıldız (Ed.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri* içinde (s. 39-78). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ankaralığıl, N. (2008). Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizinden Hareketle The Siege - Kuşatma Filmi Üzerine İdeoloji Çözümlemesi. S. Parsa (Ed.), *Film Çözümlemeleri* içinde (s. 151-167). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Ayas, G. (2019). Türk Oryantalizminin Arabesk tartışmalarına etkisi: kendini Şarklılaştırma, Garbiyatçı fantezi ve Arabesk müzik. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 7(2), s. 2091-2121.
- Aytaç, İ. D. (2019). Popüleri Çevreleyen "Arzu": 1970'li Yıllar Türkiye'sinde Arzu Siyasetinin Ana Akım Sinemaya Yansımaları Bağlamında Şerif Gören Sinemasında Arabesk. *Sinefilozofi Dergisi*, 4(7), 89-113.
- Bernstein, M. (1998). Introduction. M. Bernstein, & G. Studlar (Ed.), *Visions Of The East: Orientalism In Film* içinde (s. 1-19). New Jersey: Rutgers University Press.
- Bezci, B., & Çiftci, Y. (2012). Self Oryantalizm: İçimizdeki Modernite Ve/Veya İçselleştirdiğimiz Modernite. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 139-166.

⁷ Arabesk müziğin değişen müzikal yapısı ifadesiyle vurgulanmak istenen müzik türü Arabesk Rap'tir.

- Bilgiç, S. (2020, Temmuz 11). *Ferdi Tayfur Filmleri ve Arabesk Furya - Bölüm 1*. Kasım 2022 tarihinde Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=2BLZ7aQpCJI> adresinden alındı
- Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 428-437). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Chandler, D., & Munday, R. (2018). *Medya ve İletişim Sözlüğü*. (B. Taşdemir, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirci, L. (2020, Temmuz 11). *Ferdi Tayfur Filmleri ve Arabesk Furya - Bölüm 1*. Kasım 2022 tarihinde Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=2BLZ7aQpCJI> adresinden alındı
- Demirci, L. (2020, Mayıs 9). *Rekoru Kırlamayacak Bir Melodram: Derbeder (1978)*. Kasım 2022 tarihinde Sinematik Yeşilçam: <https://sinematikyesilcam.com/2020/05/rekoru-kirilamayacak-bir-melodram-derbeder-1978/> adresinden alındı
- Dirlik, A. (2010). *Postkolonyal Aura*. (G. Doğduaslan, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Ergönültaş, E. (1980). Arabesk Olayı. *Milliyet Sanat Dergisi*(9), 30.
- Fidaner, A. (2022, Kasım 18). *1980'li Yıllarda Arabesk*. TRT Arşiv: <https://www.youtube.com/watch?v=xTdaWu9X49E> adresinden alındı
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fox, R. G. (2001). Orientalism. *International Encyclopedia of The Social and Behavioral Sciences* içinde (s. 10976-10978). Paris: Elsevier.
- Güngör, F. S. (2011). *Oryantalizm ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'ya Bakışının Sinemaya Yansımaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi .
- Güngör, N. (1990). *Arabesk: Sosyokültürel Açından Arabesk Müzik*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Halliday, F. (2007). "Oryantalizm" ve Eleştirmenleri. A. Yıldız (Ed.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri* içinde (s. 78-107). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Işık, C., & Erol Işık, N. (2013). *Arabesk ve Müslüm Gürses: Kültürel Dünyamızı Anlamak*. İstanbul: Ferfir Yayınları.
- İnalçık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kırel, S. (2010). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Kabbani, R. (1993). *Avrupa'nın Doğu İmajı*. (A. Gürdal, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kuyucak Esen, Ş. (2019). *80'ler Türkiye'sinde Sinema*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Lewis, B. (2007). Oryantalizm Sorunu. A. Yıldız (Ed.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri* içinde (s. 217-246). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Montesquieu. (2011). *Kanunların Ruhu Üzerine*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Özbek, M. (1991). *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, M. (2016, Mayıs 5). *Acısıyla Tatlısıyla Hayatımız Arabesk*. Kasım 2022 tarihinde Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=gNGWXnE9Wv4> adresinden alındı

- Özgüç, A. (2005). *Türlerle Türk Sineması, Dönemler/Modalar/Tipler*. Dünya Kitapları: İstanbul.
- Özön, N. (2010). *Türk Sinema Tarihi 1896-1960*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Sözen, E. (2017). *Söylem*. İstanbul: Profil Kitap.
- Said, E. W. (1972). Michel Foucault as an Intellectual Imagination. *Boundary 2*, 1(1), s. 1-36.
- Said, E. W. (2017). *Şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Scognamillo, G. (2006). *Batı Sinemasında Türkiye ve Türkler*. İstanbul: +1 Kitap.
- Scognamillo, G. (2014). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Shaheen, J. G. (2009). *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies A People*. Northampton: Interlink Publishing.
- Shohat, E. (1998). Gender and Culture of Empire. M. Bernstein, & G. Studlar (Ed.), *Visions of The East: Orientalism in Film: Toward a Feminist Ethnography of the Cinema* içinde (s. 19-69). New Jersey: Rutgers University Press.
- Stokes, M. (2020). *Türkiye'de Arabesk Olayı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şen, M. T. (2010, Aralık 11). *Arabesk Sinemasının Şarkıcı 'Küçük'leri*. Kasım 2022 tarihinde Öteki Sinema: <https://www.otekinsinema.com/arabesk-sinemasinin-sarkici-'kucuk'leri/> adresinden alındı
- Yıldız, A. (2020). *Arabesk Müziğin Sinemada Gösterimi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zor, L. (2017). Van Dijk'ın Eleştirel Söylem Analizinin Sinema Filmlerine Uygulanması ve Kazakistan Sineması'ndan Örnek Bir Film Çözümlemesi: Stalin'e Hediye. *Akademik Bakış Dergisi*(61), 877-889.

Atıf Bilgisi: Kutlu, M. K. Ve Bak, A. (2023). Scopus Veri Tabanında Yer Alan Türkiye’de Yazılmış Ürün Yerleştirme Konulu Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Profili, *Injocmer*, 3(2), 71-82.

Makale Geliş Tarihi:

13 Haziran 2023

Makale Kabul Tarihi:

21 Haziran 2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ

SCOPUS VERİ TABANINDA YER ALAN TÜRKİYE’DE YAZILMIŞ ÜRÜN YERLEŞTİRME KONULU AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK PROFİLİ

Mehmet Kemal KUTLU⁸

Alparslan BAK⁹

ÖZ

Ürün yerleştirme; görsel, işitsel veya yazılı programlarda, belirli ücret karşılığında, yayıncının bilgisi dahilinde ürünlerin yerleştirilmesidir. Bibliyometrik araştırmalar, bilimsel çalışmaların farklı değişkenler açısından incelenerek, eğilimlerinin belirlenmesi ve geleceğe dönük bilim politikalarının oluşturulmasına yardımcı olan çalışmalardır. Scopus veri tabanında, 24 Mayıs 2023 tarihinde “all fields” bölümüne “product placement” kelimesi yazılarak tarama yapılmış, yalnızca Türkiye’de yapılan çalışmalar olarak kısıtlama yoluna gidilmiş, elde edilen 69 adet akademik çalışma farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Akademik çalışmalar; atıf durumuna, yazıldığı yıla, yazar dağılımına, kurumlarına, türüne, araştırma alanına, kaynağına göre ayrılarak değerlendirilmiştir. Ürün yerleştirme konusunda yapılan ilk çalışmanın 1989 yılında, Türkiye’de ise ilk çalışmanın 2003 yılında yapıldığı görülmüştür. Araştırma kapsamında, Türkiye merkezli olarak incelenen çalışmalardan en fazla atıf alan çalışmanın 2011 yılında 193 atıf aldığı, en fazla çalışmanın 2021 yılında yapıldığı, 2005, 2006, 2007, 2009 ve 2012 yıllarında ürün yerleştirme konusunda herhangi bir çalışmanın olmadığı belirlenmiştir. En fazla çalışması olan yazarların; Güngör, A. S. ile Öztürk, R. G. olduğu, en fazla Yıldız Teknik Üniversitesi’nde bu konuda çalışmalar yapıldığı, büyük oranda makale türünde yer aldıkları görülmüştür. Araştırma alanına göre en fazla İşletme, Yönetim ve Muhasebe alanında yazıldıkları, en fazla “International Journal Of Consumer Studies” ile “Journal Of Theoretical And Applied Electronic Commerce Research” adlı dergilerde çalışmalar yapıldığı, sık kullanılan anahtar kelimelerin de “Market”, “Product”, “Brand” ve “Placement” kelimelerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama İletişimi, Ürün Yerleştirme, Bibliyometrik Analiz, Scopus Veri Tabanı.

⁸Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Yönetimi Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul/TÜRKİYE, mehmetkemalkutlu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6060-8681

⁹Anadolu Üniversitesi, İşletme Bölümü Mezunu, joe_alp@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5499-5264

BIBLIOMETRIC PROFILE OF ACADEMIC STUDIES IN SCOPUS DATABASE ON THE SUBJECT OF PRODUCT PLACEMENT IN TÜRKİYE

ABSTRACT

Product placement is the placement of products with a certain fee in visual, audio or written programs, within the knowledge of the publisher. Bibliometric researches are studies that help to determine the trends of scientific studies in terms of different variables and to establish future science policies. In the Scopus database, on May 24, 2023, the word "product placement" was scanned in the "all fields" section, and it is limited for the studies that are conducted only in Turkey, and the resulting 69 academic studies were examined in terms of different variables. Academic studies were evaluated according to citations, years, distribution of authors, affiliations, type, research area and source. It was observed that the first study on the subject of product placement was carried out in 1989, and the first study in Turkey was in 2003. Within the scope of this research, it was determined that the most cited study from Turkey received 193 citations in 2011, the highest number of studies were conducted in 2021, and there was no study on the subject of product placement in 2005, 2006, 2007, 2009 and 2012. It was seen that the authors with the highest number of studies were Güngör, A. S. and Öztürk, R. G., the most studies were conducted at Yıldız Technical University, and they were mostly in the article type. It was concluded that, according to the research area, they were mostly written in the field of Business, Management and Accounting, and most frequently used keywords were "Market", "Product", "Brand" and "Placement".

Keywords: Marketing Communication, Product Placement, Bibliometric Analysis, Scopus Database.

GİRİŞ

Bilgisayar oyunları, televizyon dizileri, video klipler, tiyatro oyunları, radyo programları, sinema filmleri ve kitaplar da olmak üzere birçok alanda ürün yerleştirme yapılmaktadır. Ürün yerleştirme özelliğinin olması için yayıncının bilgisi dahilinde, belirli ücret karşılığında yapılması, yazılı, görsel veya işitsel alanda belirlenmiş bir programda uygulanması gerekmektedir (Akgül, 2013:595-596). Sinema filmleri içerisine planlı ve bilinçli olarak markaların yerleştirilmesidir (Arslan, 2011:8). Bir program veya bir film içerisine önceden planlanmış şekilde, izleyicileri etkileyecek fakat rahatsız etmeyecek şekilde markalı ürünün yerleştirilmesidir (Balasubramanian, 1994:31). Markalar, tüketicilerin dikkatini çekmek ve hedef kitleye ulaşmak amacıyla hareket ederler (Kalafat Çat ve Yücedağ, 2022:250). Markaların tanıtımında reklamlar gibi ürün yerleştirme de etkili olabilmektedir. Ürün yerleştirmenin reklam kadar iddiası olmasa da bazen bilinçaltına girebilecek etkiye sahip olabilmektedir (Tıgılı, 2004:1).

Pazarlama, örgütsel ve kişisel amaçlara ulaşmak için; malların, hizmetlerin ve de fikirlerin geliştirilmesi, tutundurulması, dağıtılması ve de fiyatlandırılması sürecidir (Eyüboğlu, 2010:15). Ürünlerin hedef kitlelerin beyinlerinde olumlu şekilde konumlandırılması için etkin bir bütünleşik pazarlama faaliyetleri gerekir. Bu bütünleşik pazarlama bileşenleri; reklam, sponsorluklar, kişisel satış, satış geliştirme, fuarlar ve halkla ilişkiler olarak bilinmektedir (Elden, 2013:69). Ürün yerleştirme konusunda farklı görüşler hakimdir. Kimileri bu konunun sponsorluk faaliyeti olduğunu düşünürken kimileri de gizli reklam olarak görmektedir. Esasında ürün yerleştirme pazarlama faaliyetleri içerisinde yer alır. Daha doğrusu pazarlamanın tutundurma bileşeninde halkla ilişkiler içerisinde ele alınmaktadır (Tıgılı, 2004:1).

Yapılan literatür taramasında ürün yerleştirme konusunda birçok araştırma yapıldığı görülmüştür. Televizyon programlarında, sinema filmlerinde, video kliplerde, televizyon dizilerinde yapılan ürün yerleştirmeleri üzerine yapılan akademik çalışmalarda ürün yerleştirmeleri farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Yapılan bir çalışmada Anadolu Kartalları filmi içerisinde yer alan ürün yerleştirmeleri incelenmiş, film içerisinde yer alan ürün yerleştirmelerinin film akışını bozmadığı, ürünlerin çoğunlukla başrol oyuncusu ya da yardımcı oyuncular tarafından olumlu şekilde kullanıldığı görülmüştür (Bak ve Eşidir, 2018). En güncel çalışmalardan birinde, Youtuber filmlerinden Kafalar Karışık filmi ürün yerleştirme

bağlamında incelenmiştir. Ürün yerleştirmesi yapılan markaların, film içerisinde gerçek hayatta kullanılmıyormuş hissi verilerek karakterler tarafından kullanıldığı belirlenmiştir (Saticı, 2023). Çok oyunculu çevrimiçi oynanan ZULA içerisine yerleştirilen ürünlerin içerik analizinin yapıldığı bir araştırmada, çevrimiçi oyun içerisine gıda, otomotiv, teknoloji gibi farklı sektörlerin yer aldığı ürün ve hizmetlerine ait markaların ürün yerleştirmelerinin yapıldığı görülmüştür (Karaçor ve Öztürk, 2021). Survivor All Star reality şov programı içerisinde yer alan ürün yerleştirmelerinin incelendiği bir araştırmada; çoğunlukla yarışmanın içeriğine uyumlu olarak gıda markalarının ürün yerleştirmesinin yapıldığı sonucuna varılmıştır (Tanyeri Mazıcı vd., 2017).

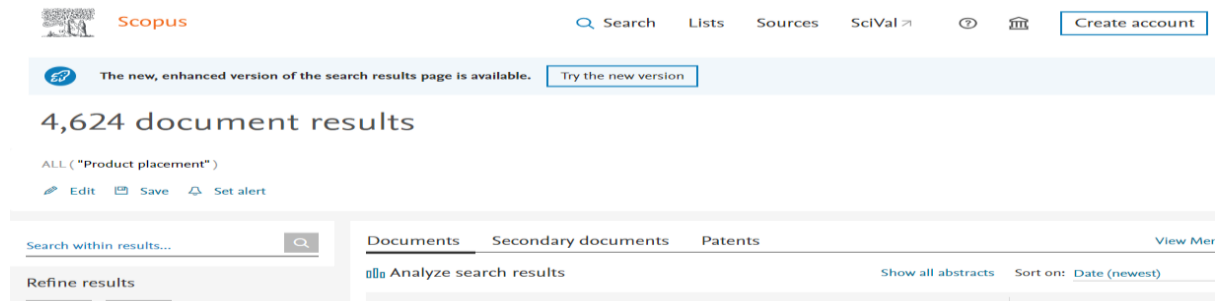
Bibliyometrik analiz, bilimsel çalışmalar içerisinde kullanılan yöntem, anahtar kelime, atıf, yazar ismi gibi farklı değişkenler yönünden analiz edilmesini sağlar (Al ve Coştur, 2007). Bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenen araştırmanın sonucu gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutmaya yardımcı olur. Araştırmaların ilerleyişini tarihsel bir yaklaşımla ele alır (Eşidir ve Gültekin, 2023:64).

Bibliyometrik araştırmalarda, incelemek amacıyla tezlerin, dergilerin yanı sıra veri tabanlarından alınan birçok veri kullanılmaktadır. Özellikle Scopus, WoS veri tabanları ile YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanları araştırmalarda sıkça tercih edilen veri tabanları arasında yer almaktadır. Tezler üzerine yapılan bibliyometrik analizlere örnek bir çalışmada, Türkiye’de medya ekonomisi ve işletmeciliği alanında hazırlanan lisansüstü tezler incelenmiş, yoğunluklu olarak yüksek lisans seviyesinde ve Marmara Üniversitesi’nde yazıldıkları sonucuna varılmıştır (Tarı, 2023). WoS veri tabanından alınan verilerin kullanıldığı bir çalışmada ise, dijital gazetecilik konulu akademik çalışmalar incelenmiştir. Araştırma sonucunda ilk çalışmanın 2005 yılında yapıldığı, çalışmaların çoğunlukla İngilizce yazıldığı ve SSCI ve ESCI endekslerinde ağırlıklı olarak yer aldıkları görülmüştür (Bak vd., 2023).

Yapılan literatür taramasında Scopus veri tabanı kullanılarak ürün yerleştirme konusunda bibliyometrik analiz yapıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Literatüre bu konuda katkıda bulunmak amacıyla çalışma yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

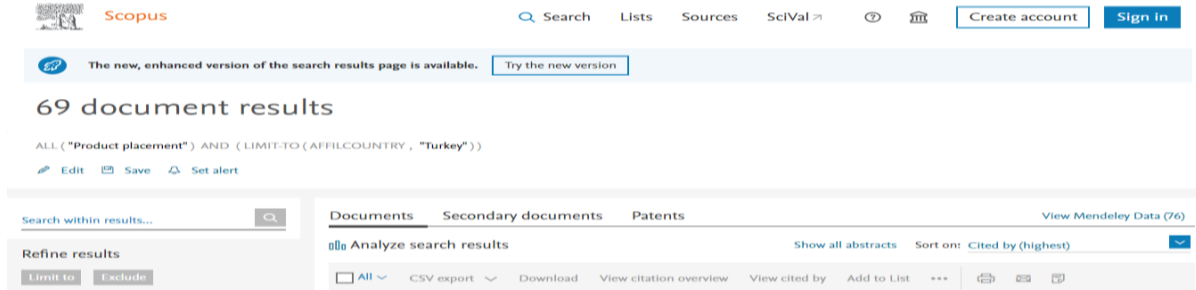
Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması ile gerçekleştirilen araştırmada veriler Scopus veri tabanından alınmıştır (www.scopus.com, 2023). Elde edilen veriler bibliyometrik analize tabi tutularak yorumlanmıştır. 24.05.2023 tarihinde Scopus veri tabanında, “all fields” bölümüne “product placement” yazılarak tarama yapılmıştır. Toplam 4624 adet akademik çalışmaya erişim sağlanmıştır (Resim 1).

Resim 1. Ürün Yerleştirme ile İlgili Çıkan Tarama Sonucu (Tüm Alanlar)

4624 adet akademik çalışma içerisinde kısıtlama yoluna gidilmiş, yalnızca Türkiye’de yapılan çalışmalar baz alınarak tekrar filtreleme yapılmıştır. 69 adet akademik çalışmaya ulaşım

sağlanmıştır (Resim 2). Araştırma sadece Scopus veri tabanından alınan ve de Türkiye olarak sınırlandırılan 69 adet akademik çalışmanın incelenmesiyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca veri tabanı içerisinde yapılan tarama sonucu ortaya çıkan veri setinin içeriği tek tek kontrol edilememiştir. Tarama sonucu elde edilen verilerin doğru ve araştırmanın amacına uygun olduğu varsayılarak araştırma sonuçlandırılmıştır.

Resim 2. Ürün Yerleştirme İle İlgili Çıkan Tarama Sonucu (Türkiye)

Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında elde edilen veriler; tablolar, şekiller ve de grafikler yardımıyla sunulmuştur. Sınırlandırma sonucu elde edilen 69 adet akademik çalışma; atıf durumuna, yazıldığı yıla, yazar dağılımına, kurumlarına, türüne, araştırma alanına, kaynağına göre ayrılarak incelenmiştir. İnternet tabanlı erişim sağlanan bir program aracılığıyla da anahtar kelime bulutu oluşturulmuş, en fazla kullanılan anahtar kelimelerin görsel olarak sunumu verilmiştir.

Araştırma kapsamında Scopus veri tabanı içerisinde yapılan en eski çalışmanın 1989 yılında yapıldığı ve de şu ana kadar da 3 atıf aldığı görülmüştür (Leigh, 1989). En güncel akademik çalışmanın ise Nguyen tarafından yazıldığı belirlenmiştir (Nguyen, 2023). En fazla atıf alan eserin 2012 yılında yazıldığı ve de 1699 atıf aldığı sonucuna varılmıştır (Connoly vd., 2012).

Kısıtlama yapılarak elde edilen sonuçlara göre ise ürün yerleştirme konusunda yapılan ilk çalışmanın bir kitap bölümü olarak yer aldığı, 2003 yılında yazıldığı ve de 55 atıf aldığı görülmüştür (Bhatnagar vd., 2003). Yapılan en yeni çalışmanın ise 2023 Mart ayında yapıldığı belirlenmiştir (Kontsevaya vd., 2023). En çok atıf alan eserin ise 2011 yılında yazıldığı ve de 193 atıf aldığı sonucuna varılmıştır (Akar ve Topçu, 2011).

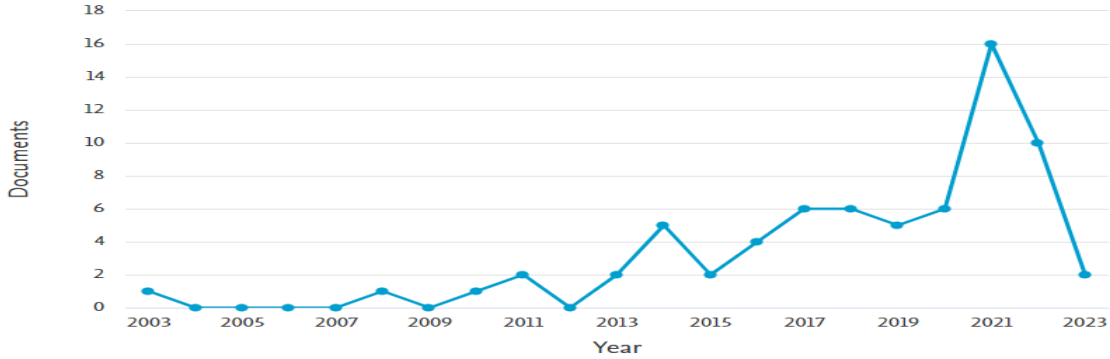
Sınırlandırma yoluna gidilerek yapılan değerlendirme sonucu en fazla atıf alan eserler Tablo 1’de verilmiştir. Bu tabloya göre en fazla atıf alan eseri, 2017 yılında 116 atıf alan eser ile 2016 yılında 78 atıf alan eserin takip ettiği görülmektedir.

Tablo 1. En Çok Atıf Alan Çalışmalar Durumu-Azalan (En Çok Atıf Alan 10 Çalışma)

Documents	Citations	<2019	2019	2020	2021	2022	2023	Subtotal	>2023	Total
	Total	202	86	81	117	128	68	480	0	682
1 An examination of the factors influencing consumers' attitud...	2011	82	30	27	28	19	7	111		193
2 Valuable virality	2017	11	15	19	22	23	26	105		116
3 The effectiveness of different forms of online advertising f...	2016	14	14	10	23	15	2	64		78
4 Embedding brands within media content: The impact of message...	2003	42	7	3	1		2	13		55
5 Market basket analysis with association rules	2021				10	18	3	31		31
6 Children's perception of food and healthy eating: Dynamics b...	2013	14	4		2	6	1	13		27
7 Mobile advergaming in tourism marketing	2010	17	2	2	3			7		24
8 Toward retail product recognition on grocery shelves	2015	4	2	5	2	4	1	14		18
9 Native advertising credibility perceptions and ethical attit...	2020		2	1	3	8	1	15		15
10 A novel approach based on utility mining for store layout: A...	2017	1	2	5	1	5		13		14

Akademik çalışmaların yıllara göre dağılımına bakıldığında, en fazla yayının 2021 yılında 16 adet akademik çalışmayla yapıldığı dikkati çekmektedir (Grafik 1).

Documents by year

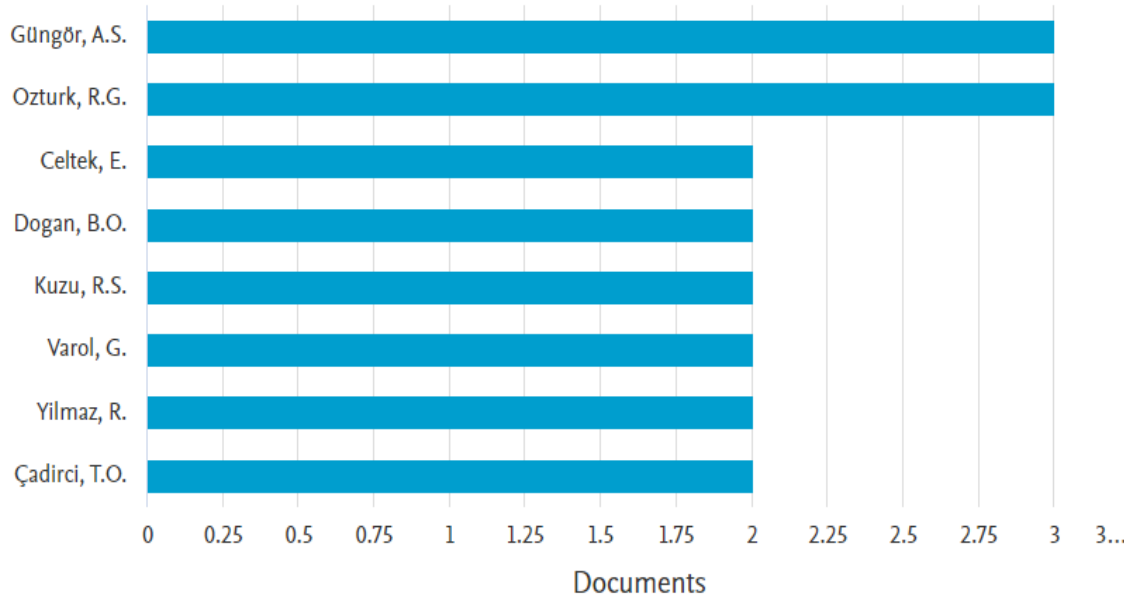

Grafik 1. Akademik Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

En fazla çalışması olan yazar dağılımını gösteren Grafik 2'ye bakıldığında, Güngör, A. S. ile Öztürk, R. G.'nin 3'er adet akademik çalışmayla en fazla yayına sahip yazarlar olduğu görülmektedir .

Documents by author

Compare the document counts for up to 15 authors.

Grafik 2. Akademik Çalışmaların Yazarlara Göre Dağılımı (İlk 8 Yazar)

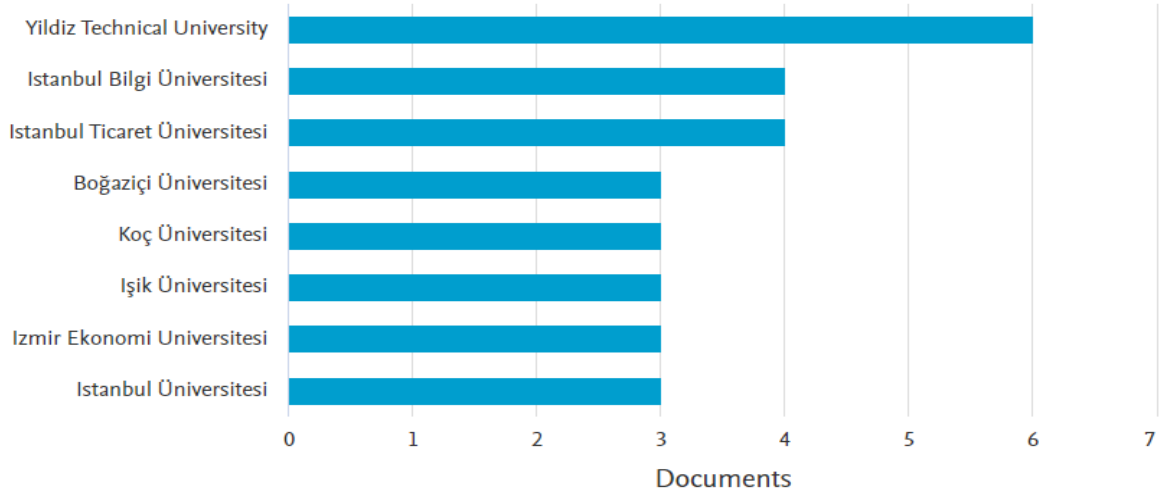
En fazla yayına sahip ilk 8 yazardan sonra geriye kalan ve birer adet akademik çalışmaya sahip olan yazarların listesi aşağıda sunulmuştur:

Abdrakhmanova, S., Akar, E., Akbas, H. E., Akgiil, Y. S., Akgul, Y.S., Akpınar, E., Akpınar, M. Y., Aksoy, L., Aksütoğlu, A., Aktas, C., Albayrak, S., Alici, B., Aljarah, A., Altuntas, S., Andı, S., Arghashi, V., Aslan, A., Aslan, M., Atici, I., Atik, D., Aydın, G., Aydın, M.N., Aytimur, H., Bağci Bosi, A. T., Balanova, Y. A., Bayçelebi, Z., Berger, J., Beyazit, H., Bhatnagar, N., Boyland, E., Bozdağ, A., Bozkurt, Y., Breda, J., Budak, G., Buts, J., Bıkmaz, E., Caliskan, A. O., Celikkan, U., Cinar, E. D., Citak Tunc, G., Colaklar, M., Dael, F. A., Demir, Y., Doğru, M., Drapkina, O. M., Dölek, E., Ekinci, E., Erarslan, I., Ercan, P., Ergüder, T., Erik, H. E., Eru, O., Esen, E., Esnaf, S., Gamzeli, I., Gegez, A. E., Gegez, E. E., Gokdag, U., Gorgulu, V., Griffith, D. A., Göksu, İ., Güleri, M. N., Güler, T., Gülçek, A. E., Güneş, G., Güngör, A. Ş., Harmancioglu, N., Hüseyinli, T., Ibrahim, B., Imaeva, A. E., Ismailoglu, F., Jewell, J. M., Kafkas, K., Karali, M., Kerrigan, F., Kip, S. M., Kontsevaya, A. V., Koç, F. E., Kutuk, U., Kuzu, A., Köse, S. G., Köse, Ş. G., Lahav, T., Lahuerta-Otero, E., Mahmoudian, A. B., Malkoc, S. A., Melek, C. G., Nas, A., Ozcan, T., Ozdamar Ertekin, Z., Ozgormus, E., Pala, M. Ö., Pauwels, K., Percin, B., Perdahçı, Z. N., Polupanov, A. G., Ryan, T., Sawaftah, D., Sayil, E. M., Sever, N. S., Sigirci, O., Silahtaroglu, G., Smith, A. E., Solak, B., Somun, G., Sonmez, E. B., Soysal, S., Stolley, K., Suher, H. K., Sırkıntı, N. E., Tokmak, F. G. S., Topçu, B., Turgut, Y. E., Uray, N., Uslay, C., Varnali, K., Wickramasinghe, K., Wiesel, T., Yalkin, C., Yardım, M., Yavas, H., Yildiz, E., Yilmaz, M., Yurdakul, E., Yurtbakan, E., Yıldız, S., Yılmaz, T., Zimand-Sheiner, D., de Haan, E., Çadirci, T. O., Çakir, N. T., Çal, B., Çalik, M., Çalık, M., Çarkoğlu, A., Çeltek, E., Çiçek, M., Çuha, M. D., Özbek, D. A., Özbeyaz, C., Özcebe, H., Özen, B., Özen, Ü., Özgen, P., Özoran, B. A., Öztürk, E., Ünvan, Y.A., Şener, G.

Akademik çalışmaların kurumlarına göre dağılımı Grafik 3'te verilmiştir. Grafiğe göre en fazla çalışmanın Yıldız Teknik Üniversitesi'nde yapıldığı görülmektedir.

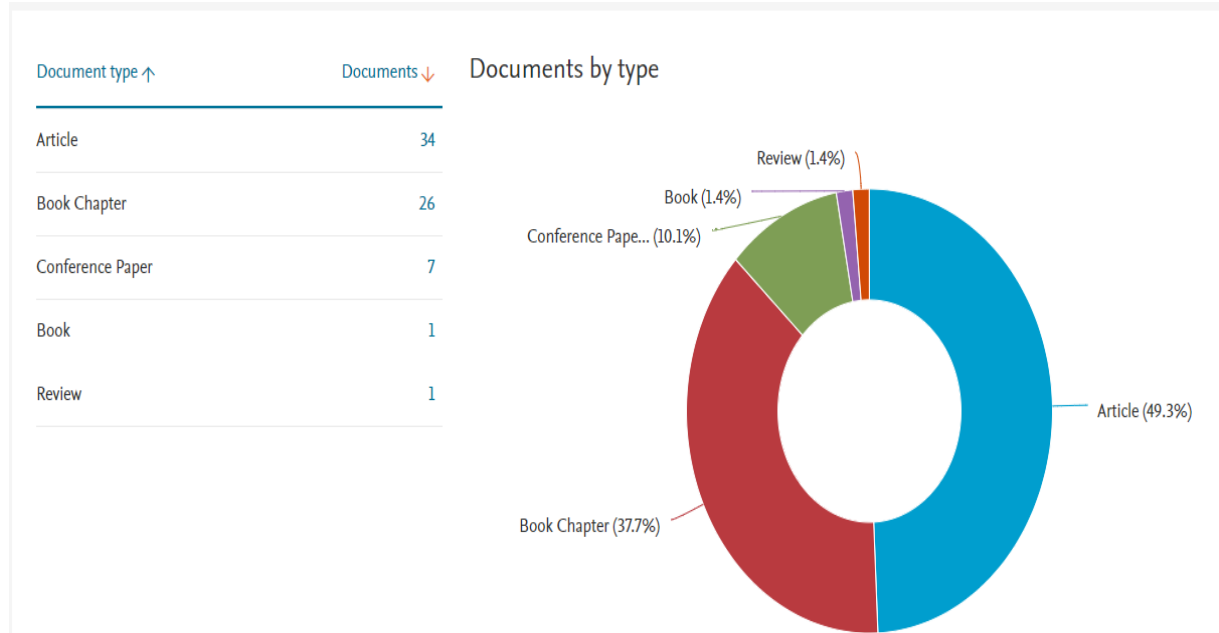
Documents by affiliation ⓘ

Compare the document counts for up to 15 affiliations.

Grafik 3. Akademik Çalışmaların Kurumlarına Göre Dağılımı (İlk 8 Kurum)

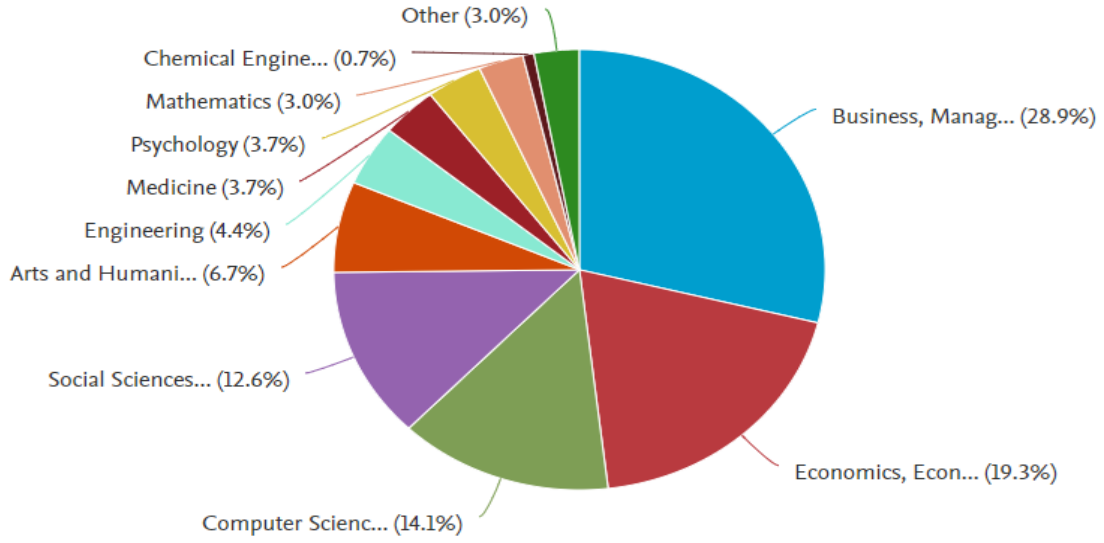
Akademik çalışmaların türlerine göre dağılımları incelendiğinde, en fazla makale türünde çalışmaların yapıldığı Grafik 4'te görülmektedir.

Grafik 4. Akademik Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Akademik çalışmaların araştırma alanlarına göre dağılımı Grafik 5'te verilmiştir. Grafiğe göre, en fazla İşletme, Yönetim ve Muhasebe alanında bu konuda araştırma yapıldığı belirlenmiştir.

Documents by subject area

Grafik 5. Akademik Çalışmaların Araştırma Alanlarına Göre Dağılımı

Grafik 6'da akademik çalışmaların kaynağına göre dağılımlarına bakıldığında; International Journal Of Consumer Studies (2) ve Journal Of Theoretical And Applied Electronic Commerce Research (2) dergilerinde en fazla çalışma yapıldığı görülmektedir.

Documents per year by source

Compare the document counts for up to 10 sources.

Compare sources and view CiteScore, SJR, and SNIP data

Grafik 6. Akademik Çalışmaların Kaynağına Göre Dağılımı (İlk 2 kaynak)

İnternet üzerinde ücretsiz hizmet veren Word Art adlı program ile araştırma kapsamında incelenen akademik çalışmalar içerisinde yer alan anahtar kelimelere ait anahtar kelimeler bulutu oluşturulmuştur (Wordart, 2023). Resim 3'te verilen anahtar kelime bulutuna

3 atıf aldığı, en güncel çalışmanın 2023 yılında kaleme alındığı, en fazla atıf alan eserin ise 2012 yılında yazıldığı ve 1699 atıf aldığı görülmüştür. Türkiye ile sınırlandırılarak elde edilen verilere göre ise; ürün yerleştirme konusunda ilk çalışmanın 2003 yılında yapıldığı ve 55 atıf aldığı, en güncel çalışmanın 2023 yılı Mart ayında yazıldığı, en çok atıf alan eserin ise 2011 yılında kaleme alındığı ve de 193 atıf aldığı sonucuna varılmıştır. En fazla atıf alan eseri, 2017 yılında 116 atıf, 2016 yılında 78 atıf, 2003 yılında 55 atıf, 2021 yılında 31 atıf, 2013 yılında 27 atıf, 2010 yılında 24 atıf, 2015 yılında 18 atıf, 2020 yılında 15 atıf ve 2017 yılında 14 atıf alan eserin takip ettiği belirlenmiştir.

Akademik çalışmaların yıllara göre dağılımına bakıldığında; en fazla çalışmanın, 16 adet akademik çalışmayla 2021 yılında ve 10 adet çalışmayla 2022 yılında yapıldığı görülmüştür. Aynı zamanda 2004, 2005, 2006, 2007, 2009, 2012 yıllarında da bu konuda hiçbir akademik çalışmanın olmadığı gözden kaçmamaktadır.

En fazla akademik çalışması olan yazarların dağılımı incelendiğinde; 3'er adet akademik çalışmayla Güngör, A. S. ile Öztürk, R. G.'nin ilk sırada yer aldıkları, bu sıralamayı da 2'şer adet çalışmayla Celtek, E., Doğan, B. O., Kuzu, R. S., Varol, G., Yılmaz, R. ve Çadircı, T. O.'nun takip ettiği görülmüştür.

Akademik çalışmaların kurumlarına göre dağılımına bakıldığında, en fazla çalışmanın Yıldız Teknik Üniversitesi'nde yapıldığı, bu sıralamayı da İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Koç Üniversitesi, Işık Üniversitesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nin takip ettiği sonucuna varılmıştır.

Akademik çalışmaların türlerine göre dağılımları incelendiğinde; en fazla makale (34), kitap bölümü (26) ve konferans bildirisi (7) türünde çalışmaların yer aldığı belirlenmiştir.

Akademik çalışmaların araştırma alanlarına göre dağılımına bakıldığında; en fazla İşletme, Yönetim ve Muhasebe (39) alanında çalışmaların yapıldığı, bu sıralamayı da, Ekonomi, Ekonometri ve Finans (26), Bilgisayar Bilimi (19), Sosyal Bilimler (17), Sanat ve Beşeri Bilimler (9), Mühendislik (6), Tıp (5) ve Psikoloji (5) alanlarının takip ettiği görülmüştür.

Akademik çalışmaların kaynağına göre dağılımları incelendiğinde, en fazla araştırmanın 2'şer adet çalışmayla International Journal Of Consumer Studies ve Journal Of Theoretical And Applied Electronic Commerce Research dergilerinde yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Araştırma kapsamında en sık kullanılan anahtar kelimelere bakıldığında; "Market", "Product", "Brand" ile "Placement" kelimelerinin yoğunluklu olarak kullanıldığı belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında verilerin elde edilmesinde yalnızca Scopus veri tabanından istifade edilmiştir. WoS, YÖK Ulusal Tez Merkezi gibi diğer veri tabanları da kullanılarak araştırma genişletilebilir, ülke karşılaştırmaları yapılabilir ya da farklı veri tabanlarından elde edilen veriler kıyaslanarak yorumlanabilir.

Çatışma Beyanı

- 1- Araştırmacıların katkı oranları eşittir.
- 2- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akar, E. ve Topçu, B. (2011). An examination of the factors influencing consumers' attitudes toward social media marketing. *Journal of Internet Commerce*, 10 (1), 35-67.

Akgül, D. (2013). Dizi ve filmlerde ürün yerleştirmeye tüketicinin Bakış Açısı, *12. Ulusal İşletmecilik Kongresi*, 02-04 Mayıs, Muğla-Marmaris, 593-606.

Al, U. ve Coştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 21 (2), 142-163.

Arslan, E. (2011). *Hollywood A.Ş. sunar: Ürün yerleştirme*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Bak, G. ve Eşidir, O. V. (2018). Sinemada ürün yerleştirme; Anadolu Kartalları örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (67) , 1159-1166.

Bak, G., Bilgili, E., Bak, A., Kılıç, E., Nazlı, Y. ve Gündüz, İ. (2023). WoS veri tabanında yer alan dijital gazetecilik konulu akademik çalışmaların bibliyometrik analizi. Yener Lütfü Mert (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar-II* içinde (167-185). İstanbul: *Artikel Akademi*.
<https://artikelakademi.com/media/books/112.pdf>

Balasubramanian, S. K. (1994). Beyond Advertising and Publicity: Hybrid Messages and Public Policy Issues. *Journal of Advertising*, 23 (4), 29-46.

Bhatnagar, N., Aksoy, L. ve Malkoc, S.A. (2003). Embedding brands within media content: The impact of message, media, and consumer characteristics on placement efficacy. L. J. Shrum (Ed.), *The Psychology of Entertainment Media: Blurring the Lines Between Entertainment and Persuasion* içinde (99-116), New Jersey: LEA.

Connolly, T. M., Boyle, E. A., MacArthur, E., Hainey, T. ve Boyle, J. M. (2012). A systematic literature review of empirical evidence on computer games and serious games. *Computers and Education*, 59 (2), 661-686.

Elden, M. (2013). *Reklam ve reklamcılık*. İstanbul: Say Yayınları.

Eşidir, Y. ve Gültekin, A. B. (2023) A Bibliometric Analysis on Life Cycle Assessment of Bricks. *Periodica Polytechnica Architecture*, 54 (1), 63–72.

Eyüboğlu, O. (2010). *Uluslararası pazarlama*. İstanbul: Etap Yayınevi.

Kalafat Çat, A. ve Yücedağ, G. (2022). Markaların Instagram içeriklerinin incelenmesi: Türkiye'de online yemek hizmeti sunan 5 marka örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6 (21), 249-262.

Karaçor, S. ve Öztürk, M. (2021). Devasa çok oyunculu çevrimiçi oyunlarda ürün yerleştirme: Bir içerik analizi. *Selçuk İletişim*, 14 (1), 165-188.

Kontsevaya, A.V., Imaeva, A.E., Balanova, Y.A., Breda, J. J., Wickramasighe, K., Jewell, J. M., Abdrakhmanova, S., Polupanov, A. G., Bosi, T. B., Ergüder, T., Drapkina, O.M. ve Boyland, E. (2023). Children's exposure to Television Advertising of Unhealthy Foods and Beverages Across 4 Countries of WHO European Region. *Public Health Nutrition*, 1-9.

Leigh, J. H. (1989). An extension of the Bourne typology of reference group influence on product-related decisions. *Journal of Business and Psychology*, 4 (1), 65-85.

Nguyen, T. (2023). Hidden Power in Global Supply Chains. *Harvard International Law Journal*, 64 (1), 35-84.

Satıcı, H. (2023). Youtuber filmlerinde ürün yerleştirme: Kafalar karışık filmi örneği. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 7 (1) , 29-42.

Scopus (2023). Elsevier. <https://www.elsevier.com/solutions/scopus>, Erişim Tarihi: 24.05.2023.

Tanyeri Mazıcı, E., Ateş, N. B. ve Yıldırım, A. (2017). Televizyon programlarında ürün yerleştirme: “Survivor All Star örneği”. *Selçuk İletişim*, 9 (4), 238-257.

Tarı, İ. (2023). Türkiye’de medya ekonomisi ve işletmeciliği alanında hazırlanan lisansüstü tezler üzerine bibliyometrik bir analiz. *Etkileşim*, (11), 232-234 .

Tıgılı, M. (2004). *Bir aktör olarak markalar: ürün yerleştirme*. İstanbul: Türkmen Yayınevi.

Word Art, <https://wordart.com/create>, Erişim Tarihi: 24.05.2023.

Atıf Bilgisi: Selçuk, E. K. (2023). Türkiye İslamcılığında Özgün Bir Odak:ERCÜMEND ÖZKAN VE İKTİBAS DERGISİ, *Injocmer*, 3(2), 83-101.

Makale Geliş Tarihi:

14 Haziran 2023

Makale Kabul Tarihi:

12 Temmuz 2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ

TÜRKİYE İSLAMCILIĞINDA ÖZGÜN BİR ODAK: ERCÜMEND ÖZKAN VE İKTİBAS DERGISİ

Ekin Kadir SELÇUK¹

ÖZ

Türkiye’de İslamcılık 1980’lerden itibaren büyük bir atak yaparken en ciddi ve hararetli tartışmaların döndüğü mecraların başında İslamcı dergiler geliyordu. Bu dönemde birbiri ardına yayın hayatına atılan dergilerin en başta gelenlerinden biri deERCÜMEND ÖZKAN’ın çıkardığı İktibas Dergisi’ydi. Özkan kamuoyunda 1967’de Hizbü’t Tahrir isimli Ürdün kökenli radikal İslamcı bir örgütün Türkiye yöneticisi olarak tanınmıştı. Özkan Türkiye İslamcılığı’nın 1960’larda büyük oranda anti-komünist milliyetçi-mukaddesatçı sağ cenahın bir parçası olarak var olduğu bir dönemde en büyük tehlike olarak komünizmi değil Batı’yı ve ABD’yi göstermesiyle, geleneksel İslam anlayışına karşı Kuran ve Sünnet gibi öz kaynaklara dönüşün gerekliliğini vurgulamasıyla, açıkça İslami bir devlet yapısını arzuladığını ortaya koymasıyla özgün ve aykırı bir figür olarak bilinmişti. O, daha sonra Hizbü’t Tahrir örgütüyle yollarını ayırda radikal İslamcı çizgisini hep korudu. 1980’lerde çıkardığı İktibas Dergisi ulusal ve uluslararası yayın organlarından yaptığı alıntılarla iletişim olanaklarının son derece kısıtlı bir ortamda okurlarının dünyanın farklı coğrafyalarından haberdar olmasını sağladı. Özkan İslam’ın yanlış anlaşıldığı ve yanlış yaşandığı vurgusuyla Türkiye’de yaşayan Müslümanları doğru bir İslam anlayışına sevk etmeye çalıştı. 1980’lerde radikal İslamcı çizgiyi kendisiyle birlikte paylaşan pek çok İslamcı aktör 1990’larda gerek Refah Partisi’nin seçim başarıları gerek Türkiye ve Dünya konjonktüründe meydana gelen gelişmelerle birlikte çok-kültürlülük, demokrasi, laiklik gibi kavramlar üzerine düşünüp bunları kısmen benimserken Özkan ve İktibas Dergisi çizgini değiştirmede. Bu çalışmada literatür taraması ve metin analizi üzerindenERCÜMEND ÖZKAN’ın özgün konumu tartışılmış, İktibas Dergisi’nin 1980’lerdeki İslamcı dergi bolluğu içinde nerede durduğu, nasıl bir yayın politikası izlediği masaya yatırılmıştır.

Anahtar Kelimeler:ERCÜMEND ÖZKAN, İKTİBAS DERGISİ, İSLAMCILIK, HİZBÜ’T TAHRİR

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, ekinkadirscluk@gmail.com ORCID: 0000-0003-4978-3635

A UNIQUE CENTER ON TURKISH ISLAMISM: ERCÜMEND ÖZKAN AND THE JOURNAL OF İKTİBAS

ABSTRACT

While Islamism made a big attack in Turkey since the 1980s, the most serious and heated debates took place in the Islamist journals. During this period, one of the most prominent of the journals was İktibas Joournal, published by Ercümend Özkan. Özkan was publicly known in 1967 as the Turkey executive of a Jordanian radical Islamist organization called Hizbü't Tahrir. Özkan pointed to the West and the USA as the greatest danger, not communism, when Turkish Islamism existed in the 1960s, largely as a part of the anti-communist nationalist-sacred right wing. He emphasized the necessity of returning to self-resources such as the Qur'an and Sunnah against the traditional understanding of Islam, and clearly showed that he desired an Islamic state structure. With these aspects, he was known as an original and contradictory figure. Although he later parted ways with the Hizbu't Tahrir organization, he always maintained his radical Islamist line. The İktibas Journal, published in the 1980s, with quotations from national and international publications, enabled its readers to be aware of events taking place in different parts of the world in an environment where communication opportunities were extremely limited. Özkan, emphasizing that Islam is misunderstood and mislived, tried to lead Muslims living in Turkey to a correct understanding of Islam. While many Islamist actors, who shared the radical Islamist line with Özkan and İktibas in the 1980s, thought about and partially adopted concepts such as multiculturalism, democracy, and secularism in the 1990s, both with the electoral successes of the Welfare Party and the developments in Turkey and the world conjuncture, Özkan and İktibas Magazine didn't change its line. In this study, through literature review and text analysis, the original position of Ercümend Özkan and where İktibas Journal stood in the abundance of Islamist journals in the 1980s and what kind of publishing policy it followed were discussed.

Key words: Ercümend Özkan, İktibas Journal, İslamism, Hizbü't Tahrir

GİRİŞ

Nisan 1967'de Türkiye'de yayınlanan bazı gazetelerde İslami devlet kurmak amacıyla oluşturulmuş Hizbü't Tahrir adlı bir örgütün açığa çıkarıldığı, örgütün kurucularının yakalandığı yazıyordu. Örgüt daha önce yoksul kesimlerin yaşadığı mahallerde dağıttığı beyannamelerle bilirse de en çok dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı İsmet İnönü gibi devlet adamlarına gönderdiği mektuplarla tanınmıştı. Tüm bu beyanname ve mektuplarda özellikle vurgulanan nokta, Türkiye'de rejimin Batı'nın oyuncağı olduğu, Batı'nın temel hedefinin ise Türkiye'yi yok etmek olduğuydu. Buna karşın yapılması gerekense tüm Müslümanların bir araya gelerek İslam temelli bir hilafet devleti kurmalarıydı. (Erkilet, 1999: 157-158)

Hizbü't Tahrir, Ürdün'de Takiyyuddin Nebhani tarafından kurulmuş radikal İslamcı bir örgüttü. Tüm İslam coğrafyasına yayılmayı amaçlayan ve Müslümanları bir hilafet yönetimi altında birleştirmeyi amaçlayan örgütün Türkiye ayağını Ercümend Özkan ve bir grup arkadaşı oluşturmuştu. İlk tutuklama furyasından Özkan kurtulmayı başarmış, bir süre saklanarak hayatını sürdürmüştü. Fakat Ağustos 1967'de yakalanmış, 13 ay tutuklu yargılanmış ve sonunda 4 yıl ağır hapis cezası almıştı. 1970 yılında hapisshaneden çıkan Özkan, Hizbü't Tahrir'le bağlarını kopararak kendi müstakil çizgisini oluşturmaya başladı. 1981 yılında *İktibas* Dergisini kurdu. *İktibas*, Özkan'ın ciddi sağlık sorunları yaşadığı dönemler hariç düzenli olarak yayınlandı. Derginin yayın politikasını Özkan belirledi.

Ercümend Özkan her zaman Türkiye'de İslamcı düşüncenin aykırı isimlerinden biri olarak bilindi. Türkiye'de İslamcılık Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte komünizme karşı oluşan sağ ittifakın bir parçasını oluştururken, İslami devlet arzusunu açıkça dillendirmeye çekinirken Özkan bu duruşa karşı ilk itirazı dile getirenlerden biriydi. O yukarıda da belirtildiği üzere antikomünizme odaklanmış reaksiyoner bir İslamcılık fikrinin ötesinde İslamcılığı kendine mahsus bir dünya görüşü olarak ortaya koymuş, karşıtlık cephesini Batı üzerinden örmüştür. Ona göre Müslümanlar için en büyük tehlike Batı'dan ve ABD'den gelmekteydi.

Özkan hapisten çıkınca Hizbü't Tahrir'le bağlarını koparmasına karşın onun gelenek ve tasavvuf karşısı çizgisini, İslam şeriatıyla yönetilen bir ülke hedefini korudu. Bu dönemde gerek

Hizbü't Tahrir'in gerek Özkan'ın siyasi çizgisi onların Türkiye'de geleneksel İslamcı kesimler tarafından "kökü dışarıda" olmakla, hatta komünistlikle suçlanmasına yol açtı.

Özkan'ın çıkardığı *İktibas* Dergisi de kendine özgü bir yapıdaydı. 1980'lerde İslami yayıncılık ve dergicilik büyük bir atak yaparken *İktibas* bu dönemde ilk kurulan dergilerden biri oldu. *İktibas*'ta ülke ve dünya gündeminden haberler çeşitli gazete ve dergilerden "iktibas edilerek" yayınlanıyordu. Dergide verilen haberler yalnızca İslami yayınlardan değil daha da fazla seküler hatta sol kesimlere ait yayın organlarından derleniyordu. Özkan, Müslümanların dünyada olup bitenlerden haberdar olmasını istediğini belirtiyordu. Dergide uzun süre Özkan'ın yorumları ve kavramsal tartışmaları hariç telif yazı yayınlanmadı. *İktibas* bu dönemde de daha sonra da Özkan'ın fikirleriyle paralel olarak aykırı çizgisini sürdürdü, eleştirilerini Batılı-seküler kesimler kadar, hatta daha da fazla İslami hareketlere yöneltti. Dönemi içinde İslamcı Refah Partisi ağır ağır güçlenirken, pek çok radikal İslami akım ve dergi bile partiye yönelik mesafeli tavrını gevşetirken *İktibas*, Refah Partisi'ni sistemle uzlaşma arayışı içinde bulunduğu, bunun İslami bir yöntem olamayacağı iddiasıyla eleştirmeyi sürdürdü. Elbette bu tutumundan dolayı da tepkiyle karşılaştı.ERCÜMEND Özkan'ın 1995'teki vefatından sonra *İktibas* Dergisi yayınlanmaya devam etse de eski etkisini yitirdi. Bunda elbette Özkan'ın vefatının önemli bir rolü vardı. Öte yandan 1990'lar İslamcı çizgide ve dolayısıyla İslami dergilerde yeni arayışların ve yönelimlerin yükseldiği bir döneme tekabül ediyordu. *İktibas* ise radikal ve aykırı çizgisiyle giderek daha da fazla marjinalize olmaya ve tercih edilen bir yayın olmaktan çıkmaya başladı.

Bu çalışmada literatür tarama yöntemi ve metin analizi yoluyla ERCÜMEND Özkan'ın ve *İktibas* Dergisi'nin fikirleri, üzerinde durdukları noktalar ve aldıkları eleştiriler değerlendirilecek, onların İslamcı hareket ve özelde İslami yayıncılık ve dergicilik içindeki önemi tartışılacaktır. Bu maksatla önce İslamcılık üzerine kısa bir kavramsal tartışma yapılacak ve İslamcı düşüncenin doğuşu, İslamcılığın temel iddiaları ele alınacak, ardından tarihsel süreç içinde İslamcı düşüncenin uğradığı dönüşümler ve yaşadığı kırılmalardan bahsedilecektir. Ardından dergicilik ve dergi yayıncılığının İslamcı düşüncenin gelişimindeki rolü, özellikle 1980'lerde İslamcılığın kitleleşmesindeki etkisi tartışılacaktır. Daha sonra Özkan'ın ve *İktibas* Dergisinin temel meseleler üzerindeki görüşleri belli başlıklar halinde yorumlanacaktır.

1.İslamcılık ve Türkiye'de İslamcılığın Seyir Defteri

İslamcılık, 19. yüzyılda modern bir siyasal ideoloji olarak doğdu. Bu ideolojinin mimarları içinde yaşadıkları toplumun ve devletin Batı karşısında geride kalması, onun tarafından sömürü ve işgal tehlikesi altında bulunması nedeniyle İslam temelli bir siyasal ideolojiyi kurtuluş çaresi olarak öne sürdüler. İslamcılıkla ifade edilen bir din olarak İslam değil, bir takım Müslüman fikir adamları ve siyasal önderlerin İslam'ın genel kabullerinden yola çıkarak oluşturdukları fikri ve siyasal ideolojydi. Bu ideoloji Müslüman dünyanın bir yandan Batı işgali, diğer yandan modern çağla karşılaşması neticesinde içinde bulunduğu kriz haline İslam dininin yeniden bir okumaya tabi tutularak cevap arayışıydı. İslamcılığı diğer siyasal ideolojilerden ayıran önemli bir faktör bu ideolojinin kurucularının İslamcılığı Müslümanlık temelinde oluşturmaları, fikirlerini İslam'a referans vererek meydana getirmeleriydi. Öte yandan İslamcı ideolojiyi benimseyenleri toplumdaki diğer Müslümanlardan ayıran önemli bir farksa onların Müslüman halk tarafından formüleştirelmemiş dini, kültürel ve siyasal değerleri bazen orijinal hallerine (bu anlamda "İslam'ın özüne") geri döndürmeye çalışarak, bazen tümünden reddederek bazen seçmeci bir şekilde davranarak yeniden okumaları ve bir fikir akımı ve siyasal ideoloji olarak formüleştirmeleriydi. (Bulaç; 2005, 50) Bu yüzden İslamcılar Müslüman kimliğine sahip

olmalarına rağmen zaman zaman en sert eleştirilerini geleneksel İslami kesimlere ve “sıradan” Müslümanlara yapmışlardır.

19. yüzyılda Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Mehmet Akif, Eşref Edib gibi düşünürler İslam dünyasının Batı karşısında geri kaldığını kabul etmiş, bunun sorumlusu olarak bir yandan Batı'nın işgalci ve emperyalist siyasetini diğer yandansa Müslümanların İslam'ı doğru bir biçimde yaşamamalarını göstermişlerdir. Onlara göre İslam dünyasının içinde bulunduğu kötü koşulların sebebi İslam dini değil, onun yanlış bir şekilde tatbik edilmesidir. (Mertoğlu, 2013: 148) Bu halde öncelikle yapılması gereken bid'at ve hurafelerle doldurulmuş İslam'ı asli ilkelerine, “öz”üne¹⁰ döndürerek yenilemek, kapatılmış içtihad kapılarını açarak modern dünyada karşılaşılan sorunlara İslami çözüm yollarını geliştirmektir. Ayrıca bu fikri yenilenmeye emperyalist Batı'ya karşı siyasi bir mücadele de eşlik etmelidir. İslamcılığın doğuşunda en sık başvurulan kavramlardan ikisi bu nedenle içtihad ve cihad'dır. Çünkü, “Biriyle düşünsel yenilenme ve modern sorunları göğüsleme sağlanacak, diğeriyle de işgale ve sömürüye karşı koyacak bir sosyal hareketlilik oluşturulacaktır.” (Sunar, 2019: 1) Bu sayede İslam bir hayat nizamı olarak toplumun her alanında yeniden hakim kılınacak, Batı'nın sömürgeciliği de böylece durdurulabilecektir. (Kakışım, 2019, 270-271)

Bir kurtuluş ideolojisi olarak doğan İslamcılık, Osmanlı coğrafyasında öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkımdan kurtarmayı amaçlamaktaydı ve dönemin diğer etkili fikir akımları olan Türkçülük ve Batıcılıkla bu yönüyle benzeşmekteydi. Neticede Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı ve yerine Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Cumhuriyet'i kuranlar ülkenin geleceğini seküler bir devlet ve toplum yapısında görmekteydiler. İslam'ın gerek devlet yönetiminde ve hukukta gerekse kamusal alandaki etkisi ve görünümünü aşama aşama ortadan kaldırmanın daha doğru olacağına inandılar. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan reformlarla İslam anayasadan çıkarıldı, dini eğitim sınırlandırıldı. Bu dönemde İslamcı kimliğini sahiplenmek oldukça zor görünüyordu. Erken Cumhuriyet, İslamcılar için bir sükut dönemiydi. İslamcı kesimler Cumhuriyet reformlarına karşı aktif bir direniş göstermediler, çoğunlukla sessizce kabullenmeyi tercih ettiler. Bu dönemde tasavvuf, siyasi aktivizm yerine içe yönelik manevi temizlenmeyi öne çıkarmasıyla İslami kesimler için tutunulabilecek yegâne alanlardan biri oldu. Said-i Nursi, Süleyman Hilmi Tunahan gibi dini kanaat önderleri yazdıkları metinleri elden ele gizli bir şekilde dağıtarak bağlılarını ve genel olarak İslami fikriyatı ayakta tutmaya çalıştılar. (Sunar, 2019: 8)

Türkiye'nin 1946 yılından itibaren çok partili hayata geçmesiyle birlikte İslamcıların Türkiye'deki kaderi de değişmeye başladı. Dini eğitime ve kamusal alanda dinin görünümüne dair yasaklar giderek gevşerken İslami kesimler öncelikle maneviyatı kurtarma, maneviyatı elden gitme tehlikesi içinde bulunan gençleri İslam'ın değerleriyle buluşturma, kendi hayatlarında dini istedikleri şekilde yaşama gibi niyetlerle imam hatip kursları, öğrenci yurtları ve çeşitli vakıflar, dernekler kurarak kamusal alanda etkin olmaya başladılar. (Çaha, 2005: 477)

Diğer yandan çok partili hayata geçilmesi tek partinin kamusal tartışmayı tamamen kontrol altında tutmasına da son verdi. Kanuni sınırları aşmamak kaydıyla Erken Cumhuriyet politikalarına yönelik eleştirel bir tutum takınan sağ siyasetler zamanla kendini göstermeye başladı. Özellikle milli kimliğin tanımı yeniden yapılmaya çalışılırken, Erken Cumhuriyet'in gözden çıkardığı İslam ve Osmanlı geçmişine iade-i itibar kazandırılmaya uğraşıldı (Mert, 2005: 414). Önce milliyetçi-mukaddesatçılık, daha sonraki on yıllarda milliyetçi-muhafazakârlık olarak adlandırılan bu siyasetin içinde Türkçü unsurlardan, Anadolu

¹⁰ Burada kastedilen “öz”, düşünürlere göre değişse bile genellikle Kur'an'ın hükümleri, Peygamber'in sünneti ve “Asr-ı Saadet” olarak adlandırılan dönemdeki uygulamalardır.

milliyetçilere, muhafazakârlara kadar pek çok kesim yer alırken İslamcılar da bu terkibe katıldılar. Böylelikle İslamcılar ulus kimliğini öyle ya da böyle benimsemeye razı olurken onun tanımını içinde dinin rolünü olabildiğince genişletmeye, hatta başat hale getirmeye çalıştılar. (Bora, 2013: 520)

Tüm sağ siyasetlerin milliyetçi mukaddesatçı şemsiye altında bir araya gelmesinde önemli bir motivasyon kaynağı antikomünizmdi. Türkiye çok partili hayata geçerken aynı zamanda dünyada Soğuk Savaş başlamış ve Türkiye, Batı kampında yer almayı tercih etmişti. Bu doğrultuda antikomünizm de dönemin belirleyici yönelimlerinden biri oldu. Dönemin sağ siyasetleri Erken Cumhuriyet reformlarının özellikle gençlik üzerinde bir manevi yıkım yarattığını, bu yıkımın neticesinde komünizmin Türkiye’de taraftar bulduğunu savundu. Bunun panzehiri ise İslam olabilirdi. Sadece İslamcılar değil tüm sağ siyasetler komünizm tehlikesine karşı dinin bir supap olduğu fikrinde birleştiler. (Bora, 2013: 520) Bu durum İslamcılara hem toplumsal hayatta hem de devleti yönetenlerin en azından bir kısmının nezdinde meşruiyet sağladı. Necip Fazıl gibi dönemin atak ve etkili kanaat önderleri bu çerçevede ürettikleri yazılarla İslamcılığın gücünü aşama aşama ilerlettiler. 1960’ların ortalarına dek Türkiye’de İslamcılık kendisini neredeyse tamamen “anti”ci¹¹ bir söylem üzerinden var etti. (Erkilet, 2019, 142) Bu döneme dek Cumhuriyet sonrası Türkiye İslamcılığının tavrını İsmail Kara şöyle anlatmaktadır: “Kapıların açık olmadığı dönemlerde kapıları zorlamak değil, dini ve geleneksel öğeleri, değerleri, kalıpları bir şekilde muhafaza etmek ve sürdürmek. İkincisi kapılar aralandığı zaman bu aralıklardan mümkün olan en üst düzeyde yararlanmak.” (Akt, Bulut, 2013: 348)

1960’larda Türkiye’de siyasi spektrumun hemen her alanında fikri bir canlanma ve çeşitlenme yaşanırken bunun izleri İslamcılık üzerinde de görülmeye başlandı. Bu dönemde ana akım İslamcılık millici sağ siyasetin bir parçası olmayı sürdürürken diğer yandan Ortadoğu’dan Mevdudi, Seyyid Kutup gibi İslamcı kanaat önderlerinin metinleri çevriliyordu. Bu metinler ilk olarak 1958 yılında yayın hayatına başlayan, aynı zamanda Dünya İslam Birliği üyesi Salih Özcan’ın çıkardığı *Hilal Dergisi*’nde yayınlandı. Seyyid Kutup’un kaleme aldığı *İslam’da Sosyal Adalet, Yoldaki İşaretler*, Mevdudi’nin yazdığı *İslam’da Devlet Nizamı, İslam’da Hayat Nizamı* gibi eserler ilk çevirilenlerden oldu.¹² Mısırlı bir düşünür olan Seyyid Kutup İslam’ın esasından uzaklaşmış olduğunu düşündüğü geleneksel Müslüman toplumdaki hicret edip, dinin aslına uygun bir hayatı yeniden inşa etmeye yönelik bir strateji, Bora’nın ifadesiyle “bir paralel toplum kurma” niyeti taşıyordu. (Bora, 2013: 526) Sistemle herhangi bir uzlaşmayı kabul etmeyen Kutup, radikal İslamcılığın o dönemdeki fikri öncülerinden biriydi. Aynı şekilde geleneksel Müslüman topluma ve bilhassa tasavvuf kültürüne yönelik sert eleştirileriyle bilinen Pakistanlı düşünür Mevdudi, İslam’ın yalnızca komünizme karşı bir mücadele silahı, toplumsal yapıyı bütünleştirici bir tutkal olarak görülmesine karşı çıkıyor, İslam’ın devlet yaşamından, hukuka, ekonomiden, sosyal alana dek her konuda düzenleyici hükümler koyduğunu ve İslam’a uygun bir yönetimin ancak şariat yönetimi olduğunu

¹¹ Anticiliğin iki sütunu antikomünizm ve antisemitizmdi. Tabii İslamcılar bunu “anti-Siyonizm” olarak ifade ediyorlardı.

¹² Kutup’un kitaplarının çevrilmesinde Milli İstihbarat Teşkilatı’nın (MİT) payı olduğu biliniyor. O dönemde MİT Müsteşarı olan Fuat Doğu yükselen sol harekete karşı panzehir olarak gördüğü İslamcı hareket ve kişilerin çalışmalarının Türkiye’de duyulması için çaba harcamıştır. Sol muhalefetin yükseldiği bir dönemde ilk olarak Kutup’un “İslam’da Sosyal Adalet” adlı kitabının çevrilmesi dikkate değerdir. Bu ilk çevirilerde MİT rol oynamışsa da daha sonra İslamcılar müstakil olarak Kutup’ın ve diğer İslamcı kanaat önderlerinin metinlerini çevirmişlerdir. (Özkan: 2020: 14-143)

savunuyordu (Bulut, 2013: 363) Bu düşünürler yalnızca laik rejimi ve devlet yöneticilerini değil tüm toplumsal yapıyı karşılarına alarak çatışmacı, radikal bir siyaseti savunuyorlardı.

Öte yandan etkileri Ortadoğu'dan Türkiye'ye yayılanlar sadece düşünürler değildi. Ayrıca İhvan-ı Müslim, Hizbü't Tahrir gibi radikal İslamcı örgütlerin de Türkiye'de izleri görülmeye başlanmıştı. Gerek çevirilerin, gerek Mısır'daki El Ezher üniversitesinde eğitim görenlerin taşıdığı fikirler daha ziyade Yüksek İslam Enstitüleri'nde okuyan bir kısım genç ve az sayıda aydın üzerinde etkili oldu. Öte yandan İslamcılık 1960'ların sonunda milliyetçi muhafazakâr terkipten ayrılıp kendi müstakil çizgisini oluşturmak için hamle yaparken bunun asıl öncülüğünü ise Necmettin Erbakan'ın Milli Görüş Hareketi ve onun kurduğu siyasi partiler üstlendi.

Merkez sağ çizgideki Adalet Partisi'nde milletvekili adaylığı kabul görmeyen Necmettin Erbakan 1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekili seçilerek Meclis'e girdi. Ardından 1970 yılında arkadaşlarıyla birlikte Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurdu. 12 Mart 1971 askeri muhtırasının ardından MNP kapatıldı ve Erbakan bir süre yurtdışında yaşadı. Türkiye'ye dönüşünde Milli Selamet Partisi'ni (MSP) kuran Erbakan İslamcılığın kitleselleşmesinde kurduğu siyasi partilerle birinci derece payı olan bir siyasetçidir. Erbakan'ın partilerinin bu dönemde oy tabanını genellikle taşrada yaşayan küçük üretici, esnaf ve zanaatkarlar ile büyükşehirlerin çeperlerinde ikamet eden yoksul kesimler oluşturmaktaydı. Öte yandan Erbakan'ı siyasi parti kurmaya teşvik eden çevrelerden en önemlisi Nakşibendiliğe bağlı İskenderpaşa Cemaati ve onun lideri Mehmet Zahid Kotku'ydu. (Çakır: 2005: 544-546)

MNP-MSP İslam temelli bir devlet kurmayı amaçladığını, muhtemelen kanuni engellerin de etkisiyle hiçbir zaman dillendirmedi. Fakat parti açık bir şekilde İslami bir kimlik ekseninde siyaset yürütmekteydi. Manevi kalkınma vurgusu, "Batı taklitçisi zihniyet" "Haçlılar", "Siyonistler" söylemleriyle parti kendisini sistem yanlısı olarak gördüğü diğer partilerden özenle ayırmaya çalıştı. Bununla birlikte Osmanlı geçmişine, "şanlı" tarihe yaptığı vurgular, dini bir çerçevede tanımlasa da milicilik vurgusundan vazgeçmemesiyle kendisini sağ siyasetten tamamıyla koparmadı. Nitekim CHP ile kurulan kısa süreli koalisyon hükümeti dışında MSP antikomünist milliyetçi cephe hükümetleri içinde yer aldı. (Bora, 2013: 522)

İslamcılığın Türkiye seyrinde ikinci dönüm noktası ise 1970'lerin sonunda gerçekleşti. 1979'da vuku bulan İran İslam Devrimi, Afganistan'da Müslüman savaşçıların Sovyet işgaline karşı yürüttükleri direniş Türkiye İslamcılarının ülke gündemiyle sınırlanmış gözlerini "ümmete" çevirmelerini sağladı. Bu dönemde İran Devrim'inin fikri öncülerinden Ali Şeriati başta olmak üzere İslamcı düşünürlerin eserleri Türkiye'de okunuyordu. Tıpkı Kutup ve Mevdudi gibi Şeriati de geleneksel İslam ve Batıcı siyasetle cepheden mücadele ederken Kutup ve Mevdudi'den farklı olarak o Batılı düşünürleri ve fikirleri de tartışmalarında masaya yatırıyor. (Bora, 2013: 526) Türkiye dışındaki coğrafyalardan esen bu rüzgarlar Türkiye İslamcılığı'nda radikal, sistem karşıtı fikirlerin özellikle gençlik üzerinde hızla yaygınlaşmasını sağladı. Bu fikirler yer yer Erbakan'ın MSP'sine de sızdı. Özellikle MSP ile yakınlığı bulunan gençlik hareketi Akıncılar radikal İslami fikirlerin son derece revaçta olduğu, yaygınlaştığı bir mecraydı. 1980'lere böyle bir havayla giren İslamcılık için 1980'ler artık bambaşka bir gelecek vaat etmekteydi.

Belki bu noktada son olarak Radikal İslamcılık-Geleneksel İslamcılık ayrımına değinmek faydalı olabilir. Radikal İslamcılar genellikle toplumsal düzeni kökten değiştirmek ve onun yerine tamamen İslami bir devlet düzeni kurmak isterler, "İlmli" ya da geleneksel İslamcılar toplumda İslam'a geniş alan açan sınırlı bir değişimi en azından başta kabullenirler. Radikal İslamcılar sağcı, milliyetçi-muhafazakâr hareketlerden kendilerini kesin olarak

ayırırken geleneksel İslamcılar onlarla yakın ilişkiler kurarlar. Radikal İslamcılar için laiklik belki de en temel sorunlardan biridir ve onlar laik sisteme karşı bir bütün olarak karşı durmak gerektiğini savunurlar. Geleneksel İslamcılar ise bu konuda radikal İslamcılarla benzer düşünceler bile bunu temel siyasal aktivizm konusu yapmazlar, laikliğe doğrudan bir karşı duruş sergilemezler, genellikle “takiyyeci” bir tutum yakınırlar. Radikal İslamcılar için “Gerçek İslam nedir?” sorusu yine temel önemdedir. Onlar geleneksellikte yoğunlaşmış dini yaşayış ve inanca karşı Kuran ve Sünnet kaynaklı sahih bir İslam’ın peşindedir. Geleneksel İslamcılar içinse toplumda yaşanan, binlerce yıllık tecrübeye dayanan İslam kabul edilebilirdir. (Erkilet, 2005: 683-686) Bu yönleriyle geleneksel İslamcılar çoğunlukla muhafazakârdır, radikal İslamcılarsa zaman zaman devrimci yer yer sol bir tutum takınırlar. Radikal İslamcılar geleneksel İslamcılığın kabulleriyle ve yerleşik İslam anlayışıyla çoğunlukla çatışırlar. Onlar İslam’ı atalardan miras kalmış, içine doğulan bir kültür olarak görmezler, zaten onlara göre bu kültür İslam’dan kopmuş olan bir kültürdür. Onlar İslami toplumun yeniden inşa edilmesi gerektiğini düşünürler. (Bora, 2013: 526) Ayrıca radikal İslamcıların gözü sadece Türkiye’de değildir. Onlar arzu ettikleri gibi bir İslami toplum ve devleti tüm Müslümanlar için isterler ve bu yönüyle geleneksel İslamcıların retorik olarak sahiplendiği ümmetçilik prensibini ideolojilerinin esaslarından kabul ederler. (Koca, 2021: 28)

Fikirlerini incelerken daha net anlaşılacaktır ki Ercümen Özkân bu tanımlara göre tam anlamıyla bir radikal İslamcıdır. Zaten o da bunu reddetmemektedir. Özkân “radikal İslamcı” tabirinden rahatsız olmaz, hatta bu kimliği sahiplenir. O sadece bu terimin terörle ve şiddetle özdeşleştirilmesinden rahatsızdır. (Bakacak, 2019: 148)

2.İslamcılığın Yayılmasında Önemli Bir Kaynak: Dergiler

Dergilerin ve dergiciliğın İslamcı düşüncenin olgunlaşp tartışılmasında ve yaygınlaşmasında çok ciddi bir rolü bulunmaktadır. İslamcılığın kurucu isimlerinden Cemaleddin Afgani fikirlerini *Urvetü’l-Vüska* Dergisi üzerinden yaymıştır. Cumhuriyet öncesi İslamcı düşüncenin neredeyse en önemli merkezi Eşref Edip’in kurduğu, Mehmet Akif’in yazdığı *Sırat-ı Müstakim* ve onun yerine yayınlanan *Sebilürreşad* dergileridir. Türkiye’de İslamcı düşüncenin en güçlü figürlerinden Necip Fazıl, görüşlerini *Büyük Doğu* dergisinde aktarmıştır. Nurettin Topçu’nun *Hareket*’i, Sezai Karakoç’ın *Diriliş*’i Nuri Pakdil’in *Edebiyat*’ı edebiyatla siyasetin harmanlandığı İslamcılığın yaygınlaşmasında önemli mecralardır. Sosyolog Ferhat Kentel’e göre Türkiye’de İslamcılığın seyri öncelikle dergiler üzerinden okunabilir. Kentel, “İslamcı dergileri okumak aynı zamanda İslami hareketin hangi güzergahlarda seyrettiğine dair işaretleri toplamak demektir” diye yazmıştır. (Kentel, 2005: 722).

Radikal İslamcılığın izleri de öncelikle dergilerde görülmüştür. 1970’lerin ikinci yarısında yayınlanan *Şura*, *Tevhid*, *Hicret* gibi dergiler yükselen yeni İslamcı dalganın ilk mecralarıdır. (Bakacak, 2019: 152) 1980’lerde İslamcı dergilerin sayısında ve etkinliğinde büyük bir artış yaşanır. Her şeyden önce İslamcılık bu dönemde çok net bir biçimde kendi müstakil çizgisini oturtmuş ve iktidar hedefine yönelmiştir. Artık İslamcılık modern hayatta Müslümanlara bir tutunum sağlayan, korumacı, “anti”ci çizgiden tamamen koparak yeni bir sistem öneren, kurtarıcılıktan kuruculuk iddiasına yönelen bir harekettir. Bu “üçüncü yolcu” çizgiyi en iddialı bir şekilde savunanlar İslamcı dergiler olmuştur. İslamcılığın geleneksel muhafazakâr siyasetten kopuşu yönünde en fazla gayret gösteren aktörler ne cemaatler, ne politik liderlerdir, bunun öncülüğünü dönemin İslamcı dergilerinde yazıp çizenler

üstlenmişlerdir. (Bora, 2019: 89) Bu dönemin belli başlı İslamcı dergileri arasında *Mavera*, *İktibas*, *Girişim*, *Umran*, *Haksöz*, *Tezkire*, *Bilgi* ve *Hikmet* bulunmaktadır.

Dönemin İslamcı dergilerinde her şeyden önce o zamana dek hiç olmadığı kadar açıkça İslam Devleti arzusu dillendirilmiştir. Laiklik, İslamcılık için her zaman bir meseleydi, ama ilk kez bu dönemde laikliğin İslam’la bağdaşmayacağı bu dergilerde sakınmasızca ifade edilmiştir. Keza demokrasi de Allah’ın yaptığı kanunlar yerine insanın ürettiği hükümlere dayandığı, insanın heves ve arzularından beslendiği için reddedilmiştir. Aynı şekilde partili siyaset de bu karşıtlıktan nasibini almıştır. Milli Görüş partilerinin 1980 sonrasındaki devamı olan Refah Partisi (RP) 1980’lerde bu dergilerin yazarlarından rağbet görmemiş, partili siyaset, bu yazarlarca sistemle uzlaşma olarak değerlendirilmiştir.

Tüm bunlar 1990’larda derece derece değişmeye başlamıştır. Her şeyden önce RP’ye bakış ve partiyle ilişkiler dönüşmüştür. RP yıllar içinde oy oranını sürekli arttırmış, 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlıklarını kazanmış, 1995 Genel Seçimleri’nden birinci parti olarak çıkmıştır. Bu durumda partinin varlığını ve başarısını bir İslamcı için inkar etmek oldukça zordur. Partiyle ilişkiler giderek artmaya, dahası parti bu çevrelerden onay ve destek görmeye başlamıştır.

Bu süreçte İslamcı dergilerde yoğun tartışmalar yaşanmış, sürekli bir arayış hali ve kendini tanımlama çabası ortaya çıkmıştır. (Kentel, 2005: 723) İslam devleti, demokrasi, laiklik, bir arada yaşam gibi konular sürekli olarak bu dergilerde ele alınmıştır. Devlet iktidarını ele geçirmeye kilitlenmiş bakış açısı sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır. Bu bakış açısı hem bir parça “çocuksu” bulunduğu hem de kiteselleşme imkanını daralttığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. İslam devleti hedefine kitlelenmek yerine farklı kimliklerin bir arada yaşayabileceği, çok kültürlü, çok hukuklu bir toplum modeli önerilmiştir. (Maviş, 2019: 217) Dönemin en etkili İslamcı düşünürlerinden Ali Bulaç’ın başlattığı Medine Vesikası tartışmaları dergilerin, üstelik sadece İslamcı dergilerin de değil, gündeminde uzun süre yer almıştır. Bu dönemde demokrasiyle birlikte laikliğe bakışta dahi yumuşamalar görülmüştür. Türkiye’deki uygulanma biçimiyle laiklik reddedilmeye devam ederken Anglo-Sakson modeli bir laikliğin dini kamusal alanda kısıtlamadığı, bu anlamda İslam’a zararlı olmadığı dillendirilmiştir.

Tüm bu dönüşümlerde elbette giderek kentlileşen, modernleşen toplum yapısının, dünya ekonomisine katılmayı arzulayan İslami iş çevrelerinin, orta sınıflaşmaya başlayan İslamcı seçmenlerin değişim arzusunun payı vardı. Fakat bununla birlikte dünyada İslamcı devlet projelerinin başarısızlığı uğramasının, özelde Türkiye’de RP’nin yaklaşık bir yıllık iktidar deneyiminin ardından ordunun baskısıyla iktidardan düşürülmesinin, ardından Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmasının da ciddi bir rolü bulunmaktaydı. Yani bir bakıma, demokrasi, çoğulculuk, bir arada yaşama gibi kavram ve değerler İslamcıların kendi içinde yaşadıkları deneyim ve dönüşümün sonucu olduğu kadar dış nedenlere, yani “mecburiyete” de dayanmaktaydı.

Belki bu noktada Ercümen Özkân’ın ve *İktibas* Dergisi’nin nasıl bir tutum takındığı, söz konusu değişime katılıp katılmadığı sorulabilir. Bu soruya da yanıt vermek amacıyla bundan sonraki bölümden itibaren *İktibas* Dergisi’nin ve Ercümen Özkân’ın fikirleri tartışılacaktır.

3. Değerlendirme ve Bulgular

3.1. İktibas Dergisi ve Ercümen Özkân

İktibas Dergisi Ocak 1981’de yayın hayatına başladı. Dergi başlarda 15 günlük periyotlarla yayınlanırken 1985’ten itibaren aylık yayına geçti. (Bakacak, 2019: 145) 1995’teki

ölümüne dek derginin faaliyetlerinin yürütücülüğünü Ercümen Özkan üstlendi. Dergi Özkan'ın ölümünden sonra da yayın hayatını sürdürdü. Özkan'ın ölümünden sonra derginin yayın çizgisinde anlamlı bir değişim olmadı. (Atalar, 2019: 227) Bununla birlikte bu çalışmanın konusunu Özkan'ın hayatta olduğu dönem oluşturmaktadır.

İktibas Dergisi'ni dönemin diğer İslamcı dergilerinden ayıran en önemli farklardan biri derginin ağırlıklı bir kısmının ulusal ve uluslararası basından taranan haberlere dayanmasıydı. Örneğin ilk sayı için toplam 425 gazete ve dergi taranmıştı. (Bakacak, 2019: 146) Taranan kaynaklar yalnızca İslami camianın takip ettiği yayınlar değildi. Aksine karşıt cemahtaki gazeteler ve dergilere daha fazla yer verilmişti. Yurtiçinde Cumhuriyet'ten Yeni Asır gazetelerine, ABD'den Herald Tribune'e S.Arabistan'dan El Mecelle'ye pek çok yayından derlenen haberler *İktibas* sayfalarında kendisine yer bulmaktaydı. (Bakacak, 2019: 141) *İktibas*'ın ilk sayısında derginin neden ağırlıklı olarak başka gazetelerden taranan haberlere dayandığını şöyle açıklanmaktaydı:

İnsanımızın Türkiye'de ve Dünya'da neler olup bittiğinden, nasıl olup bittiğinden haberi olsun istedik. Dünyayı yönetenlerin, onlara fikir verenlerin neleri, nasıl düşündüklerini sizlere iletmek istedik. Ve istedik ki gazete ve dergi okuyamamanın kaçınılmaz eksikliklerini gidermekte yardımcı olabilelim. Bu suretle okuyucunun ufkunun genişlemesine daha üst düzeyde ve kapsamlı düşünmesi için gerekli bilgiler edinebilmesine katkıda bulunabilelim. (İktibas, 1981:1)

İktibas'ın ve Özkan'ın 1980'lerde insanların çok sayıda basın organına ulaşmalarının son derece zor olduğu koşullarda bu tür bir faaliyet üstlenmesi Özkan'ın düşünsel çabası ve siyasi mücadelesiyle uyumluydu. Siyasi mücadelesini İslam'ın doğru ve bilinçli bir şekilde öğrenilmesi gerektiği üzerine kuran Özkan dergisinde gazete taramalarına büyük yer vermesini genel olarak insanları bilinçlendirme kaygısıyla açıklamaktaydı. Aslında Özkan gazete tarama faaliyetine çok daha önce başlamıştı. O, 1960 yılında Basın Haber Ajansı Bürosunu kurmuş, gazete kütüphanelerini derleme bürosu olarak faaliyet yürüten Interpress Basın Bürosunu satın almıştı. (Bakacak, 2019: 146)

1981'den 1989 senesine kadar *İktibas* Dergisi'nde yayınlanan gazete alıntılarının dörtte üçünü dış haberlerin oluşturması dikkate değerdir. Kalan yüzde 10'u iç politika haberlerinden, yüzde 9'u İslami kavramları ele alan tartışmalardan ve yüzde 7'si ise kültürel-ahlaki yozlaşma, teknolojik gelişmeler gibi modern hayatla ilgili haberlerden yapılan alıntılardır. Bu alıntı oranlarının gösterdiği noktalardan biri Özkan'ın Müslümanların güncel siyasetle ilgili olması gerektiğine inandığı ve onları bu konulardan haberdar etmek istemesiydi. Zira taranan haberlerin çok büyük bölümü iç ve dış güncel siyasetle ilgiliydi. İkinci nokta da dış haberlere oldukça fazla yer ayırmasıyla Özkan'ın hayatı boyunca ulusal sınırlara hapsolmuş bir İslamcılıktan kendini ayırmaya çalışarak Dünya Müslümanlarının ahvaline de aynı derecede önem verdiğini göstermesiydi (Bakacak, 2019: 162) Yani Özkan *İktibas* için tarattığı haberlerde yaşamı boyunca savunduğu görüşlere uygun seçimler yapmıştı.

Gazetelerden yapılan alıntılar dışında *İktibas* Dergisi'nde Yorum, Kavram ve Mektuplara Cevaplar kısımları bulunmaktaydı. Yorum kısmında Ercümen Özkan güncel siyasetle ilgili gelişmeleri değerlendirmekteydi. Kavram bölümü Özkan'ın düşünce çizgisiyle paralel şekilde İslami ve modern kavramlar üzerine yapılan değerlendirmelere dayanmaktaydı. İslam'ın doğru anlaşılması gerekliliğine son derece önem veren Özkan için kavramsal netlik elzemdi ve o bu bölümde bunu yapmaya çalışmaktaydı. Buradaki yazılar daha sonra *İnanmak ve Yaşamak* adıyla kitaplaşmıştır. Mektuplara Cevaplar kısmı ise adından anlaşılacağı gibi okurlardan gelen mektuplara Özkan'ın cevaplarını içermekteydi. (Atalar, 2019: 228) İleriki yıllarda Özkan haricinde imzalı telifli yazılar da yer almaya başladı. (Bakacak, 2019: 147)

Ercümend Özkan ve genel olarak *İktibas* Dergisi İslamcı mücadele içinde önemli bir yer edinmesine karşın İslami kesimlerden zaman zaman büyük tepki görmüştü. Bunun nedenini Özkan'ın ve *İktibas*'ın görüşlerinde aramak gerekmektedir. *İktibas* bir yandan modern Batılı hayatı, siyaseti ve laik rejimi hedef tahtasına oturturken eleştirilerinin önemli bir kısmını da geleneksel Müslümanlara ve geleneksel Müslümanlığa yöneltmişti. Özkan'a göre Müslümanlar için asıl tehlike Batıcı laik rejim değildi, çünkü onun Müslümanlar nezdinde bulunduğu konum açıktı, Müslümanlar kendilerini ona karşıtlık içinde konumlandırmakta tereddüt etmezlerdi. Bu yüzden asıl görünmeyen tehlike "içeriden" gelmekteydi, yani "sahih İslam"ı dejenere eden, onun saflığını bozup yolundan çıkartan geleneksel Müslümanlıktan. (Bakacak, 2019: 167)

Burada çok açık bir şekilde Özkan 19. yüzyılda doğan ilk İslamcı düşünürlerle paralel bir hatta olduğu görülmektedir. Elbette onun fikirleri bu fikri önderlerden pek çok noktada ayrılmaktaydı, fakat bu dönemin İslamcı düşünürlerinin Batı emperyalizmiyle mücadele etmek kadar saflığını ve özünü kaybeden İslam'a geri dönülmesini de amaçladığını hatırladığımızda Özkan'ın da bu çizginin bir takipçisi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

3.2. Hizbü't Tahrir ve Ercümend Özkan

Bu bölümden itibaren Ercümend Özkan'ın fikri dünyasında en önemli yeri teşkil eden "Gerçek İslam, İslam'da Siyaset ve Parti" konuları ile onun gündelik siyaseti nasıl değerlendirdiği üzerine değinilecektir. Onun bu konulardaki fikirlerini anlamak için öncelikle Hizbü't Tahrir dönemine odaklanmak gerekmektedir. 1953 yılında Ürdün kökenli bir örgüt olarak kurulan Hizbü't Tahrir, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan tüm ülkeleri İslam'a dayalı bir hilafet yönetiminde tek bir devlet yapısı altında birleşmeye davet etmiştir. (Erkilet, 1999: 160) Hizbü't Tahrir'e göre evren, insan ve hayat hakkında yegâne doğru kavrayışa sahip olan İslam, hayatın her alanı üzerine hüküm vermektedir. Dolayısıyla İslam'a dayanan bir toplum ancak hayatın her alanındaki kuralların ve uygulamaların İslami esaslara dayandığı bir İslam Devleti vesilesiyle kurulabilir. İslam kapitalizmden de sosyalizmde de üstün bir sistem getirmektedir. (Erkilet 1999: 166) Bu yönüyle bakıldığında örgüt İslam'ı aynı zamanda bir siyasal ideoloji olarak kavramaktadır.

Hizbü't Tahrir'e göre Müslümanlar için asıl tehlike komünizm değildir, örgüt Müslümanlar için en büyük tehdidin Batı'dan geldiğini düşünmekte ve mücadelenin öncelikle Batı'ya karşı verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Hizbü't Tahrir adını Türkiye'de duyurmaya başladığında, yukarıda belirtildiği üzere Türkiye İslamcılarının büyük bir bölümü antikomünist sağ blok içinde yer almaktaydı. Bu nedenle Hizbü't Tahrir görüşleri nedeniyle büyük tepki görmüş hatta milliyetçi mukaddesatçı çevreler onu komünistlikle, Rus işbirlikçiliğiyle suçlamıştır. (Bakacak, 2019: 154-155)

Hizbü't Tahrir mücadele yöntemi olarak şiddeti reddetmiş ve iknaya, davete dayalı bir yöntemi tercih etmiştir. Hizbü't Tahrir yöntemini üç aşamalı olarak kurgular. Birinci aşama davaya inanan eğitimli bir çekirdek kadro yetiştirmektir. Daha sonra bu çekirdek kadro kitlelere açılacak ve davayı onlara anlatacaktır. Üçüncü aşama ise iktidar aşaması olacak ve hareket iktidarı almak için mücadele edecektir. (Bakacak, 2019: 156) Aslında burada Peygamber'in yönteminin esas alındığı söylenebilir. Peygamber'in öncelikle kendisine inanan insanlardan bir kadro oluşturduğu, ardından Mekke'de fikirlerini kitlelere yaymaya çalıştığı, Medine'de ise devletleşme aşamasına yöneldiği vurgulanarak modern dünyada Müslümanların da aynı yöntemi uygulaması gerektiği savunulmaktadır.

Ercümen Özkın 1963 yılında Hizbü't Tahrir'le tanışmış, zaman içinde örgütün Türkiye sorumluluğunu üstlenmiştir. 1967 yılında tutuklanan Özkın, 163. Maddeye aykırı fiillerinden ötürü suçlu bulunarak dört yıl hapis cezası almış, kamu görevlerinden ömür boyu yasaklı kılınmıştır. Ayrıca hapis sonrası Bingöl'de iki yıl zorunlu ikamete mecbur tutulmuştur. (Erkilet 1999: 178) Hapisten çıktığında yaşadığı fikir ayrılıkları yüzünden Hizbü't Tahrir'den ayrılan Özkın gerek fikirleriyle gerek mücadele yöntemiyle Hizbü't Tahrir döneminden çok uzak bir çizgiye savrulmamış, belli temel iddiaları korumuştur. Hapisten çıkar çıkmaz çekirdek bir kadro oluşturmak amacıyla İslami bir çalışma halkası kuran Özkın görüşlerini böyle bir kadro aracılığıyla yaymaya çalışmıştır. 12 Eylül sonrasında *İktibas* Dergisi'ni çıkararak kitlelere yayılmayı amaçlamıştır. Daha sonraki yıllarda iktidara ulaşma arzusuyla İslami bir parti kurma girişiminde bulunmuş fakat bu girişimi yarım kalmıştır. İlerleyen bölümlerde bu konuya ve genel olarak Özkın'ın partili siyasete bakışına ayrıca değinilecektir. (Bakacak, 2019, 144)

3.3. “Arı-Duru-Saf” İslam

İktibas Dergisi'nin yayın politikası ölümüne değin tamamen Ercümen Özkın tarafından şekillendirildi. Dolayısıyla bu bölümde Özkın'ın fikirleri tartışılırken aynı zamanda *İktibas* Dergisi'nin yayın çizgisinden bahsedilmektedir.

Özkın'a göre “gerçek İslam” din dışı tortulardan, dine sonradan eklenmiş anlayışlardan arındırılmış “arı-duru-saf” bir İslam'dır. (Erkilet, 1999: 183) Özkın'a göre sonradan İslam'a eklenen, onun saflığını bozan görüşler iki kategoride sınıflandırılabilir. İlk kategoride geleneğin etkisiyle İslam'a bulaşmış fikir ve anlayışlar bulunmaktadır. Özkın bunları da ikiye ayırır: Birincisi gerçek olmayan hadislere dayanan fikhi yorumlar, bidat ve hurafelerdir. Bu kategorinin ikinci başlığında ise Özkın'ın en çok karşı olduğu tasavvuf vardır. Özkın İslami kabul etmediği anlayışlara karşı son derece radikal, hatta “devrimci” karşı duruşlar sergiler. Örneğin ölümünün ardından kendisi hakkında yazan eşi Mukaddes Özkın, Ercümen Özkın'ın radikal duruşunu anlatırken örnek olarak onun cenaze namazına kadınların da katılmış olmasını gösterir. (M. Özkın, 1996: 17) Geleneksel İslam'da kesinlikle kabul görmeyecek bu uygulama Ercümen Özkın'ın cenaze namazında pekâlâ hayata geçebilmiştir.

Tasavvuf ve İslam adlı bir kitabı bulunan Özkın, tasavvufun İslam'da yeri olmadığını savunmuş ve bu düşüncesini sık sık dillendirmiştir. Özkın'ın tasavvufa eleştirileri öncelikle itikadi açıdan başlar. Özkın'a göre İslam, Allah'ın kendisinin yarattıklarından öz bakımından tamamen ayrı olduğunu söylemektedir, buna karşın tasavvuf düşüncesinde Allah ve insanlar aynı özden gelmektedir, insanlar Allah'ın bir parçasıdır ki bu gerçek İslam nezdinde asla kabul edilemez. (Özkın, 1996a: 20) İkinci olarak tasavvuf inzivayı, kendi alemine çekilmeyi önerirken İslam inzivayı kabul etmez. Özkın'a göre Peygamber kendisine peygamberlik vazifesi verilmeden önce gerçekten de zaman zaman inzivaya çekilmekteydi. Ama peygamberlik görevi kendisine verilince bir daha bunu yapmadı ve tüm hayatını dini tebliğ etmeye adanmıştı. Gerçek İslam'a göre Müslüman'ın görevi İslam'ı tebliğ etmektir. Özkın şöyle yazmıştır: “Kendisine tebliğ görevi yüklenmiş biri olarak Müslümanın dünyadan el etek çekmesi, üzerindeki farzları yerine getirmekten vazgeçmesi demektir.” (Özkın, 1996a: 21)

Özkın tasavvufun insanlara dünya nimetlerinden sakınma, sürekli perhiz halinde olma şeklinde çileci bir hayat önerdiğini, İslam'ın ise boş yere insanın kendisine cefa çektirmesini reddettiğini söylemektedir. Ona göre İslam yasak olan şartlar dışında insanlara dünya nimetlerinden kaçmamalarını öğütlemektedir. (Özkın, 1996a: 21) Özkın'ın tasavvufta karşı

çıkacağı bir başka durumsa ona göre İslam zahire yani açıkça yazana, bilindir, belli olana göre hüküm verir, oysa tasavvuf batını, yani açıkça yazmayan, görünmeyen, bilinmeye göre hüküm verir. Bunun anlamı açıktır: Örneğin Kuran'ın bir hükmü, bir meselede net bir sınır çizmekte, yasak koymaktayken ve onu yapmak İslam'a göre aykırıyken, bu hüküm batını açıdan değerlendirildiğinde pekâlâ farklı bir biçimde yorumlanabilir ve İslam'da yasak olan bir şey, helalmiş gibi kabullenilebilir. (Özkan, 1996a: 22) Özkan tasavvufta bazı kişilere sahip olmadıkları güçler atfedildiğini, onların kutsal ve dokunulmaz olarak addedildiklerini öne sürerek bu gibi anlayışların İslam'a aykırı olduğunu savunmaktadır. Özkan Kuran'ın hükümlerinin son derece açık ve anlaşılır olduğunu, onun hükümlerini açıklayacak, altındaki "derin anlamları" ortaya çıkaracak bir aracıya Müslümanların ihtiyacı olmadığını vurgulamaktadır. (Özkan, 1996a: 22)

Özkan'ın tasavvuf karşıtlığının fikri sonuçları kadar siyasi sonuçları da vardır. Türkiye'de tasavvuf ekolleri ve tarikatlar geleneksel İslamcılığın güçlü bir bileşenini oluşturmaktadır. Onlar ayrıca siyasi ve ekonomik güç merkezleriyle de ilişkiler kurmakta, onlardan güç devşirmekte ve onlara güç katmaktadır. Dolayısıyla tasavvuf karşıtlığı geleneksel İslamcılığa yönelik politik anlamları ve sonuçları da olan bir karşı duruştur. İslamcılığın politik yükselişinde tasavvuf ekollerinin ve tarikatların payı düşünüldüğünde Özkan'ın görüşlerinin politik anlamı net bir şekilde anlaşılabilir. Son tahlilde Özkan sadece Batıcı düşünceyle, laik-modern rejimle mücadele edilmesini yetersiz görmüş, bidat ve hurafelerle doldurulmuş İslam'ı asıl kaynaklarına dönerek berraklaştırmayı ilki kadar önemli saymıştır.

Özkan'a göre İslam'ı bozan unsurların ikinci ayağı Batı'dan gelmektedir. Bu çalışmada da belirtildiği üzere İslamcılık esasen Müslüman dünyanın Batı'yla karşılaşması, Batılı/modern değerlerin hem siyasi yapıda hem sosyal hayatta belirgin hale gelmesiyle ortaya çıkmıştır. İslamcıların Batı'dan gelen kavram ve değerlere yönelik tavrı zamana ve düşünürlere göre değişiklik arz ediyordu. İslamcıların bu konuda vasatı kültür ve medeniyet unsurlarına mesafeli durmak, teknolojik unsurları ise kabul etmek şeklindeydi. Yıllar içinde bu konuda da ayrışmalar yaşandı.

Ercümen Özkan kamuoyunda bilindir hale geldiği dönemden ölümüne kadar Müslüman toplumların içine girmiş olan Batılı siyasal kavram ve kurumların karşısında durdu. Laiklik, demokrasi, insan hakları gibi mefhumların İslam'da yeri olmadığını belirtti. Türkiye İslamcılarını Cumhuriyet'in kurulmasının ardından çok uzun bir dönem İslami bir siyasal yönetimi tercih ettiklerini açıkça söylemekten sakındılar. Bu konuda ilk aykırı çıkışlardan biri Özkan'a aittir. Özkan, Hizbüt Tahrir döneminde arkadaşlarıyla birlikte örgütün İslam anayasasını savunmuş, Müslümanların ancak İslami bir düzen içinde yaşamaları gerektiğini söylemiştir. Bu nedenle mahkûm olan Özkan laiklik karşıtı tutumunu hep korumuştur. Ona göre laiklik Hıristiyanlığın yaşanışından kaynaklanmaktadır. Hıristiyanlıkta bir ruhban sınıfı olduğu için siyasal yönetimle dini yönetim birbirinden ayrılmıştır, oysa İslam'da böyle bir durum yoktur. İslam Müslümanların Kuran'ın emirlerine göre yaşamalarını emretmiştir. Bu emirler onların sadece özel hayatlarında geçerli değildir. İslam gerek toplumsal hayatta gerek devlet yapısında ve hukukta kaidelerin İslam'ın esaslarına göre düzenlenmesini buyurmuştur. Özkan şöyle yazar: "Bir devletin İslam devleti olması ancak o devletin toprakları içinde uygulanan kanunların tümünün Kuran ve Sünnet'in esaslarından çıkarılan hükümlerden oluşması, diğer devletlerle yürüttüğü ilişkilerin İslam'ı yüceltme esasına göre yürütülmesine bağlıdır." (Özkan, 1996b: 25) Özkan'a göre İslam'la yönetilen bir ülkede "sapık inançların" kamuoyu önünde varlığını duyurmasına, propagandasının yapılmasına izin verilemez. (Erkilet, 1999: 198)

İslamcılar 1990'larla birlikte çok kültürlülük, bir arada yaşama, demokrasi gibi konularda reddiyeci tutumu belli ölçülerde bırakıp bu kavramları daha çok tartıştılar, kısmen benimsediler. Özkan ve *İktibas* Dergisi ise düşüncesini başından sonuna dek değiştirmede ve tıpkı laiklik gibi demokrasiyi de reddetti. Özkan'ın demokrasiyi reddetmesinin en temel gerekçesi onun "Mukayeseli olarak İslam ve Demokrasi Arasındaki Farklar" çalışmasında bulunabilir. Ona göre İslam'da Allah'ın hakimiyeti esastır, demokraside ise milletin hakimiyeti. Milletin yani ölümlü varlıkların heves, istek ve arzularının hakimiyeti. (Akt. Atalar, 2019: 229)

Özkan aynı çerçeveden insan hakları mefhumuna da karşı çıkmıştır. İnsan hakları söylemi insanların doğuştan vazgeçilemez, el konulamaz hak ve özgürlüklere sahip olduğunu iddia eder. Bu da aslında insanın gerektiğinde Allah'ın kanunlarına aykırı biçimde kendi heves ve arzularının peşinden koşmasını meşrulaştırır. Oysa İslam'da hak ve özgürlükler mutlak değildir, bunların sınırı vardır ve bu sınırı Allah çizmiştir. İslam devleti insanların bu sınırlara uyması için müdahale edebilir. (Erkilet, 1999: 196)

Özkan'a göre demokratik rejim siyasi partiler aracılığıyla işler. Sistem içi partiler rejime güç katar. Peki o halde Özkan parti mefhumunu da tümünden dışlamakta mıdır? İslam'ın siyaseti dışladığına mı inanmaktadır? Bu konu şimdiki bölümde tartışılacaktır.

3. 4. İslam, Siyaset ve Parti

Özkan, İslam'ın siyasetten uzak durmayı vaaz ettiğini söylemez, aksine ona göre İslam bütünüyle siyasal bir dindir ve bu anlamıyla Özkan da net bir "siyasal İslamcıdır." Ona göre her ideoloji düşünce ve yöntemden meydana gelir ve sonunda kendi fikirlerinin toplumda ve devlette egemen olmasını ister. Bunun için de iktidar olmak gerekir. İktidar olmanın yolu ise örgütlenmekten geçer. Özkan, "İktidar olmak dinlerin gıdasıdır, iktidarsız din gıdasızlıktan, besinsizlikten ölür," diye yazar. (Akt, Erkilet, 2019: 200)

Özkan'a göre Müslümanlar Allah'ın emirlerine göre yaşamalıdır ve Allah'ın emirlerinin başında da İslam'ı tebliğ etmek gelir. Tebliğ faaliyeti bireysel olabileceği gibi toplulukça yani örgütlü olarak da yapılabilir, işte bunun bir yolu da parti kurmaktır. Özkan şunları yazar: "Dikkat edilirse tebliğ ve parti birbirinin alternatifi olan şeyler değildir. Tebliğ açıklamadır, parti ise bu açıklamayı kişisel olmaktan çıkarıp kitlesel olarak ve örgütlü halde yapmanın yoludur." (Özkan, 1996b: 26)

Parti kavramının Kuran'da geçtiğini söyleyen Özkan mevcut sistemin sınırları içinde hareket eden partilerin legal, etmeyenlerin ise illegal parti olarak değerlendirileceğini söyler. (Özkan, 1996b: 24) Peki bu durumda Müslümanların kurabileceği parti nasıl olmalıdır? Özkan ve *İktibas* Dergisi amaçlarla bu amaçlara ulaşmak için kullanılan araçların birbirine uygun olması gerektiğini savunur. Yani İslami bir düzen kurmak için örgütlenen ve bir siyasi parti teşekkül ettiren Müslümanlar bu partiyi sistemle uzlaşır bir çerçeveye oturtamazlar. Özkan'a göre İslam'a uygun bir partinin tüzük ve programı Kuran ve Sünnet'e dayalı olmak zorundadır. (Özkan, 1996b: 25) Sistemle uzlaşarak, onun kaidelerini benimseyerek kurulacak bir partiye İslami denemez ve İslam da bu yolu meşru görmez. Özkan iddiasını güçlendirmek için İslam Peygamberinin yaşamından örneklerle başvurur. Ona göre Peygamber Mekkelilerden gelen uzlaşma tekliflerinin hiçbirini kabul etmemiştir. O inatla Allah'ın ayetlerini tavizsiz bir şekilde anlatmaya devam etmiş, bulunduğu şehirde yaşama imkânı kalmayınca hicret etmiştir. Sistemle uzlaşarak küfre bulaşmamak mümkün değildir. Dolayısıyla laik-demokratik esaslara göre

kurulmuş bir devlette hem İslami olmak hem de legal kalmak bir siyasi parti için olası görülemez.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’de İslamcı düşünce kitleselleşebilmesini büyük oranda Erbakan’ın Milli Görüş Partileri’ne borçluydu. Milli Nizam Partisi’nin (MNP) kapatılmasının ardından kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) 1980 öncesi Milliyetçi Cephe hükümetlerinde koalisyon ortağı olarak yer almıştı. MSP, 12 Eylül darbesinin ardından diğer siyasi partilerle birlikte kapatılınca Erbakan, *İktibas* Dergisi’nin yayın hayatına atıldığı ve sürdürdüğü 1980’lerde Refah Partisi’ni (RP) kurdurmuş, 12 Eylül’de getirilen siyasi yasağı 1987 referandumunda kaldırılınca partinin başına geçmişti. 1980’lerin başlarında İslamcılar, bilhassa dergiler çevresinde örgütlenen radikal İslamcılar partili siyasete ve RP’ye bakışı son derece mesafeliydi. Fakat yıllar içinde bu durum değişti. RP 1991 seçimlerinden itibaren oylarını giderek arttırdı. 1994 yerel seçimlerde İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlıklarını kazandı, 1995 Genel Seçimleri’nden birinci parti olarak çıktı, 1996’da Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon kurup iktidara geldi ve Erbakan ilk kez Başbakan oldu. Bu süreçte İslamcılar RP’ye bakışı da büyük oranda değişti. Görüşleri değişmeyen ise yineERCÜMEND ÖZKAN ve *İktibas* Dergisi’ydi. Özkan’a göre Milli Görüş partilerinin işlevi Müslümanları sistemle uyumlu hale getirmektir. *İktibas* Dergisi’nin yorum köşesinde yazılan bir yazıda¹³ RP için şu yorum yapıldı: “2.5 milyonluk bir kitleyi tamamen nötralize etmiş, rejimle bütünleşmesine yol açmıştır. Demokrasinin istediği başarılı ve çok sevdiği fakat asla bilmedikleri ve öğrenmedikleri İslam ile laik-demokrasiyi bağdaştırmışlar ve meşru zeminlerde oynar olmuşlardır.” (İktibas, 1992:7)

Yukarıda belirtildiği gibi RP, 1995 Genel Seçimlerinden birinci parti çıkıp 1996’da DYP ile koalisyon kurarak iktidara geldiğinde *İktibas*’ın Yorum köşesinde “zafer” şöyle değerlendirilmektedir: “Büyük bir kitle hükümet olmanın sarhoşluğu içinde laik-demokratik-Kemalist sistemin işletmeciliğine soyunduklarının bilincinde bile olmadan sevinç çığlıkları atmaktadır. (İktibas, 1996: 4)

Refah-Yol hükümeti kurulmadan önce DYP lideri Tansu Çiller hakkında örtülü ödenekten usulsüzce harcama yaptığı iddiaları vardı. Hükümet kurulunca Çiller hakkında Meclis’te verilen önerge RP’nin desteğiyle reddedildi. Bu duruma büyük tepki gösteren *İktibas* Dergisi’nde hükümet “Refah-Yolsuzluk” olarak adlandırılırken İslami camia da şu sözlerle eleştirildi:

Yıllarca İslami ilkelere uygun davranmayı, kayıtsız şartsız efendilerine veya onların onay verdiği siyasi liderlere tabi olmak zannedenlerin bu rezaleti alkışlamaları acı ama şartırcı değildi. Şartırcı olan Kuran merkezli bir İslam anlayışına sahip olmakla birlikte RP’yi desteklemenin stratejik bir gereklilik olduğunu, RP’yi mahkûm etmek yerine içeriden uyarılarla onları düzeltmek gerektiğini söyleyenlerin ciddi bir tepki koymadaki tereddütleriydi. (İktibas, 1996: 5)

Benzer çerçevede bir değerlendirmeyi *İktibas* Dergisi’nde Kürşad Atalar yaptı. Atalar, Refah-Yol hükümetinin Tansu Çiller’i aklamasını eleştirmekle birlikte bu hükümetin kurulmasının ardında daha etkili olan yapısal nedenler bulunduğunu söyledi. Ona göre İslami Hareket’in halk nezdinde sempati kazanması yönetenleri “İslamizasyon” adını verdiği bir politikaya yöneltmişti. İslamizasyonun bir yolu yönetime laik-demokratlar hâkim olsa bile bu yönetimin Müslümanlar için göz boyacı kimi uygulamaları işleme sokmasıydı. Atalar,

¹³ Bu yazıları ERCÜMEND ÖZKAN’ın yazdığı bilinmektedir

Demokrat Parti (DP) dönemini bu yöntemin bir örneği olarak gösterdi. İslamizasyonun bir başka yolu ise sistemin çok kritik olmayan noktalarına Müslüman görünümü kişilerin getirilmesi, böylece Müslümanların iktidara ortak edilerek sisteme entegre edilmesiydi. Atalar'a göre Refah-Yol hükümeti işte bu yöntem çerçevesinde kurulmuştu. Ona göre Refah-Yol sadece Çiller'i kurtarmak amacıyla kurulmamıştı. Atalar şöyle yazdı:

Zira herkesin bildiği bir gerçek vardır ki o da hükümetlerin global düzeyde belirleyici olan çıkar ilişkileri/güç dengeleri üzerine bina edildiğidir. Yani Refah Yol hükümeti ABD'nin vesayetindeki Dünya Düzeni'nin çizdiği sınırlar içinde ancak hayatiyet bulabilmiştir. Açıktır ki Refahyol hükümeti de global ölçekli demokratik kurallar çerçevesinde işleyen İlmli İslam modelinin somut bir örneği olarak hayatiyet kazanabilmiştir. (Atalar, 1996: 12)

Özkan ve *İktibas*, RP'yi ve onun kurduğu hükümeti sertçe eleştirirken RP seçmenine karşı daha yumuşak bir tavır izlemiştir. RP üst yönetimini "İslam'ı bilmezliği, öğrenmek istemezliği ve yaşamazlığı ile Türkiye'de İslami gelişmenin önündeki en büyük engel olarak" değerlendiren Özkan, RP seçmeni için "Bu partiye oy veren iki milyondan fazla saf ve temiz Müslüman da İslam'ı bilmiyor, menfaat hesapları yok, geleneksel olarak öğrenmiyor da İslam'ı ana kaynağı Kur'an'dan... Bu sebeple yanılıyor, yanıltılıyor," ifadelerini kullanır. (Akt. Atalar, 1999: 242)

İktibas Dergisi'nde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve ülkücüler de ciddi bir eleştiriden nasibini alır. Ülkücülerin 12 Eylül öncesinde kontrgerilla örgütü olan Özel Harp Dairesi'nin "maaş ve mevki beklemeden fahri elemanları" olarak çalıştıkları, "Devleti koruyacağız derken siyasi rejimi korudukları" yazılmıştır. (İktibas, 1992: 8)

Tüm bu görüşleri doğrultusunda Özkan ve *İktibas* Dergisi seçimlerde oy verilmemesini tavsiye etmiştir. Bununla birlikte 1990'larda Özkan kendi anlayışı çerçevesinde bir İslami Parti kurma imkanını yoklamıştır. Özkan'ın bu teşebbüsü dahil olduğu radikal çevrelerden eleştiriyile karşılaşmıştır. Bu kesimler böyle bir parti kurmanın sistemle uzlaşmak anlamına geleceğini ve Özkan'ın savduklarıyla çelişkili olacağını söylemişlerdir. Özkan ise parti kurma amacının İslam'ı geniş kitlelere yaymak olduğunu, sistemle uzlaşmayacağını belirtmiş, bunun kanıtı olarak da kuracağı partinin belediye ve milletvekili seçimlerine katılmayacağını göstermiştir. Özkan daha sonra parti kurma fikrini kendisine yakın bulduğu İslami çevrelerle masaya yatırmış, bunun yanlış olacağını söyleyenlerin fikrine uyararak girişiminden vazgeçmiştir. (Erkilet, 1999: 209)

3. 5. İslam ve Şiddet

Siyasallığı savunan, İslami fikirlerin iktidar olmasını arzulayan Özkan legal siyasete karşı çıktığına göre Müslümanların iktidara hangi yollarla gelmesini savunmaktadır? İslami mücadelede şiddete cevaz var mıdır?

Bu konuda öncelikle Özkan'ın içinden çıktığı hareket olan Hizbüt Tahrir'e bakmak gerekir. Hizbüt Tahrir legal siyasi metotları reddeder, radikal bir çizgide İslami yönetimin kurulmasını arzularken şiddet yöntemlerine başvurmamış, şiddeti ve terörü bir mücadele tarzı olarak benimsememiştir. Hizbüt Tahrir'in Türkiye yöneticiliğini yaparken bu düşünceleri benimseyen Özkan ölümüne dek fikrini korumuştur. Özkan bir yazısında şöyle der: "İslam, Adem Aleyhisselam'dan beri kendini insanlara kabul ettirmek için hiçbir gün terörü düşünmemiş, gündeminde bulundurmamıştır. Kuran'ın ifadesiyle daha başlangıçta insanlar üzerinde tazyik kullanılmamasını, zor kullanmamasını emretmiştir." (Özkan, 1996c: 28)

Radikal İslamcı düşüncüyü benimsemiş kimi insanlar ve örgütler İslam'ın hüküm sürmediği toprakları "Darül Harp" olarak değerlendirip silahlı eylemlerin meşru olduğunu savunurken Özkan'a göre bir İslam devleti olarak örgütlenmedikten sonra başkalarını ve başka coğrafyaları Darü'l Harp olarak kodlamak İslam'a uygun değildir. Dolayısıyla İslam devletini kurmadan, onu kurmak için cana ve mala zarar veren terör eylemlerine başvurmanın İslam'da yeri yoktur. O, bu konuda da İslam Peygamberini örnek aldığını savunmuştur. Peygamber'in temel amacının devlet olmak olduğunu, devleti kurmadan önce kendisine yapılan saldırılarda bile şiddete başvurmadığını söylemiştir. (Erkilet, 1999: 207) Özkan, Müslümanlar için öncelikli hedefin devlet iktidarını ele geçirmek olduğu görüşündedir.

Bu durumda akla şöyle bir soru takılabilir: Özkan'a göre Müslümanlar örgütlenmeli ve devlet iktidarını ele geçirmelidir. Ama bunu laik-demokratik hükümlerle yönetilen ülkenin meşru sınırları içinde hareket ederek yapamazlar. Öte yandan laik-demokratik hukuk sistemi de kendi sonunu getirmek isteyenlere karşı legal sınırları aştıklarında bir karşılık verecektir. Bu durumda Müslümanlar ne yapmalıdır, her türlü şiddeti dışlamaya devam etmeli midir?

Özkan açıkça Müslümanların hangi yollarla iktidarı ele geçireceğini, yazmamıştır. Fakat bu konuda Özkan'a yakın isimlerden olan ve aynı zamanda *İktibas* Dergisi'nde yazıları yayınlanan Kürşad Atalar'ın onun fikirleri hakkındaki yorumundan yararlanılabilir. Atalar şöyle yazmaktadır: "Eylem konusunda ise Müslümanların belli bir seviyeye gelmesini öncelikli görüyor ve Ebu Hanife'nin tavrının bir benzerini gösteriyordu. Temkinin ve şartların olgunlaşmasının beklenmesini öneriyordu. Şiddeti ise 'devrime beş kala' meşru görüyordu." (Atalar, 1996: 61).

Aslında Özkan'ın bu tavrının Türkiye İslamcılarında genel bir eğilimi yansıttığı söylenebilir. Türkiye İslamcılarını marjinal kimi grup ve aktörler hariç terör ve şiddet eylemlerini benimsememiş, önceliği devlet iktidarına ulaşmakta görmüşlerdir. Terör yöntemini hem İslami bulmamışlar, hem de yeterince güçlenmeden uygulanacak şiddetin son tahlilde mücadelelerine zarar vereceğini düşünmüşlerdir. Öte yandan iktidara ulaştıklarında toplumun farklı kesimlerine, farklı inanç ve düşünce gruplarına yönelik nasıl bir tavır sergileyecekleri şu an için bilinemeyecek bir durumdur. Özkan ise görüşünü başından itibaren açıkça söylemiştir: O İslam devletinde İslam'a uygun olmayan bir yaşam biçiminin en azından kamusal alanda yaşanmasına izin verilemeyeceğini düşünmektedir.

SONUÇ

Bir fikir akımının, bir siyasal ideolojinin belirli sabiteleri elbette vardır, fakat bunlar zamana ve bölgeye göre değişiklik ve çeşitlilik arz eder. Bundan İslamcılık da nasibini almıştır. İslamcılık Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir sistem üzerine kurulması ve yeni rejimin İslami düşünceye fazla hayat hakkı tanımaması nedeniyle uzun süre sessizliğe bürünmüş, Soğuk Savaş ve çok partili hayatın başlamasıyla sistemin içinde bulunduğu imkân ve boşluklardan yararlanmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda dünyanın ve ülkenin yeni konjonktürüne uygun olarak antikomünizme endekslenmiş sağ düşüncenin bir parçası olarak nefes alıp vermiş, burada pozisyonunu her geçen gün güçlendirmiştir. Fakat kimi radikal İslamcılar bu tutumu eleştirmişlerdir. Çünkü onlara göre İslamcılar bu yolla sistemi dönüştürmemiş, onlar sisteme entegre olmuşlardır. İşte bu yönde belki de ilk itirazlardan biriniERCÜMEND ÖZKAN ortaya koymuş ve bu itirazını örgütlü bir mücadeleyle kamuoyunda duyurmaya çalışmıştır. Özkan 1960'ların ikinci yarısında doğrudan şeriatı savunan, Türkiye üzerindeki asıl tehlikenin komünizm değil, Batı ve ABD olduğunu iddia eden görüşleriyle ve Ürdün kökenli radikal İslamcı bir örgütün Türkiye yöneticiliğini üstlenmesiyle marjinal bir konumdadır.

1970'lerin sonuna doğru Özkan'ın savunduğu fikirler ve genel olarak radikal İslamcılık daha fazla taraftar bulmaya başlamıştır. Bu dönemde Özkan aslında pek de “yalnız” değildir. 1980'den sonra yayınlanan pek çok radikal İslamcı dergi Özkan'la benzer şekilde Batı karşıtı İslami bir yönetimi arzulamışlardır. Fakat 1990'lardan itibaren bu durum değişmeye başlamıştır. Gerek İslamcı Refah Partisi'nin seçim başarıları, gerek değişen Türkiye ve Dünya konjonktürünün etkisiyle İslamcı kesimler çok kültürlülük, demokrasi tartışmalarına katılmış, eski tutumlarını revize etmişlerdir. Özkan bu süreçte “inatçı” bir İslamcı olarak başından beri savunduğu görüşlerini korumuş, iktidara yürüyen hatta iktidara gelen RP'ye destek vermemiş, destek veren İslami kesimleri de eleştirmekten bir an bile geri durmamıştır. Bu dönemde o ve dergisi *İktibas* yine “yalnız” kalmıştır. Özkan ölümünün ardından önemli bir miras bırakırken *İktibas* Dergisi eski etkinliğini yitirse de yayın hayatında var olmayı sürdürmüştür.

Bu süreçte radikal İslamcılığın gelişim çizgisine bakarsak 28 Şubat sürecinde RP'nin, ardından Fazilet Partisi'nin (FP) Anayasa Mahkemesi kararlarıyla kapatılması Türkiye İslamcılarını daha fazla sistem içi çözümlere odaklanmaya itmiştir. Bunun neticesinde Milli Görüş geleneğinden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Milli Görüş gömleğini çıkardığını söyleyerek ideolojisini muhafazakâr demokrat olarak tarif etmiştir. AKP 2002'de iktidara geldikten sonra bir yandan küresel piyasalarla uyumlu bir ekonomi siyaseti gütmüş, diğer yandan Türkiye'nin AB üyeliği için çaba sarf etmiştir. Bu süreçte radikal İslamcılık giderek daha fazla marjinalleşmiş ve AKP ile arasındaki mesafeyi de koyultmuştur. Fakat Arap Baharının başlaması, AKP'nin dış politikada Ortadoğu ve Arap ülkelerine yönelik daha ilgili davranması ve bilhassa Suriye iç savaşıyla birlikte radikal İslamcı gruplarla AKP arasındaki buzları eritmiştir. Bugün radikal İslamcılık genellikle AKP'ye mesafeli bir sempatiyle yaklaşmaktadır.

KAYNAKÇA

Atalar, M.K. (Ocak 1996). İslami Hareketin Akıncı Beyi: Ercümen Özkan. *İktibas*. 14 (205). 59-61

Atalar, M.K. (Ağustos 1996). İslami Hareket: Engeller ve Fırsatlar. *İktibas*. 14 (212). 12-13

Atalar, M.K. (2019). İslamcı Dergilerin Siyaset ve İktidar Anlayışları: *İktibas* ve Haksöz Dergileri Bağlamında Bir Değerlendirme. *Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler Kavramlar ve İsimler. Cilt 2: Tarih, İktisat, Siyaset*. 221-247. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

Bakacak, A. A. (2019). Alıntılarla İnşa Edilen Düşünce: *İktibas* Dergisinde Ümmet ve Aidiyet Anlayışı, *Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler Kavramlar ve İsimler. Cilt 4: Yayıncılık ve Dergiler*. 141-168. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

Bora T. (2013). Sağ-Sol Şemasında İslamcılık: Üçüncü Yol, Orta Yol, Milli Sağ. İçinde A. Öz ve İ. Kara (Ed.) *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. 514-537. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları

Bora T. (2019). 1980-2000 Arası İslamcı Dergilere Panoramik Bir Bakış: Bir Arifenin Seyir Defteri, *Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler Kavramlar ve İsimler. Cilt 1: İslamcılığı Konumlandırmak*. 89-139. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

Bulaç, A. (2005). İslamcıların Üç Siyaset Tarzı ve İslamcıların Üç Nesli. İçinde Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık*. 48-67. İstanbul: İletişim Yayınları

Bulut, Y. (2013). Türkiye ‘de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri. İçinde A. Öz ve İ. Kara (Ed.) *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. 339-368. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları

Çaha, Ö. (2005). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış. İçinde Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık*. 476-492. İstanbul: İletişim Yayınları

Çakır, R. (2005). Milli Görüş Hareketi. İçinde Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık*. 544-575. İstanbul: İletişim Yayınları

Erkilet, A. (1999). *Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları

Erkilet, A. (2005). 1990’larda Türkiye’de Radikal İslamcılık. İçinde Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık*. 682-697. İstanbul: İletişim Yayınları

İktibas (Ocak 1981). Selamlayarak. *İktibas*, 1(1). 1

İktibas (Ekim 1992). Siyasi Partiler ve Siyasi Boşluk, *İktibas*. 11 (169). 6-10

İktibas (Ağustos 1996). Refah yol hükümeti: Kiblesi Batıya Dönük Sistemle Saf Tutabilmek. *İktibas*. 14 (212). 4-7

Kakışım C. (2019) “İslamcılığın Sonu”: Tartışmaların Geçmişi ve Bugünü. *Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler Kavramlar ve İsimler. Cilt 1: İslamcılığı Konumlandırmak*. 269-288. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

Kentel, F. (2005). 1990’ların İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller. . İçinde Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık*. 721-781. İstanbul: İletişim Yayınları

Koca, B. (2021). “Kürtler Aslında...” *Uç Sağın Kürtlere Bakışı*. İstanbul: İletişim Yayınları

Maviş, N. (2019). İslamcılık Düşüncesinin Değişimini İslamcı Dergiler Üzerinden Okumak. *Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler Kavramlar ve İsimler. Cilt 1: İslamcılığı Konumlandırmak*. 205-230. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

Mert, N. (2005). Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış. İçinde Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 6 İslamcılık*. 411-419. İstanbul: İletişim Yayınları

Mertoğlu, M.S. (2013), Kaynaklara Dönüş Hareketi: Selefî Bir Talep mi Modern Bir Yöneliş Mi? İçinde A. Öz ve İ. Kara (Ed.) *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. 145-161. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları

Özkan, B. (2020). Soğuk Savaş'ta Türkiye Müesses Nizamı ile Siyasal İslam'ın Kutsal İttifakı. İçinde B. Özkan ve T.Gürakar (Ed.) *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni Ordu, Sermaye, ABD, İslamizasyon* 124-168. İstanbul: Tekin Yayınevi

Özkan, E. (Ocak 1996a). Tasavvuf: Ayrı Bir Din. *İktibas*. 14 (205). 19-22

Özkan, E. (Ocak 1996b). Tebliğ ve Parti. *İktibas*. 14 (205). 23-26

Özkan, E. (Ocak 1996c). Terör (Dehşet). *İktibas*. 14 (205). 27-31

Özkan, M. (Ocak 1996). Biyografi: Ercümen Özkan. *İktibas*. 14 (205). 4-17

Sunar L. (2019). İslamcılığı Tanımlamak. İçinde L.Sunar (Ed.). *Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler Kavramlar ve İsimler. Cilt 1: İslamcılığı Konumlandırmak*. 1-14. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları